

CLARENDON

Sarkar's Collection-Bellaghata

Anecdota Oxoniensia

THE MANTRAPĀTHA

OR

THE PRAYER BOOK OF THE ĀPASTAMBINS

EDITED

TOGETHER WITH THE COMMENTARY OF HARADATTA

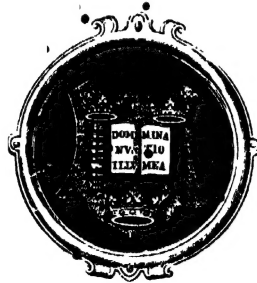
AND TRANSLATED BY

M. WINTERNITZ, PH.D.

FIRST PART

INTRODUCTION

SANSKRIT TEXT, MARIETAS LECTIOIS, AND APPENDICES

Oxford

AT THE CLARENDON PRESS

1897

MOTILAL BANARSI DASS

1. THE MANTRAPĀTHA

294.59214

A 637 m w

pt. 1

SL.20-074436

HENRY FROWDE, M.A.

PUBLISHER TO THE UNIVERSITY OF OXFORD

LONDON, EDINBURGH, AND NEW YORK

9525

TO
THE RIGHT HONOURABLE
PROFESSOR F. MAX MÜLLER

THIS WORK IS INSCRIBED
BY THE GRATEFUL EDITOR.

CONTENTS .

PREFACE	PAGE vii
INTRODUCTION :—	
Title	ix
The Materials for the Edition of the Text	xi
Grammatical Irregularities	xv
Relation of the Mantrapāṭha to the Āpastambīya Gr̥hyasūtra	xxxī
Relation of the Mantrapāṭha to the Taittirīya, R̥gveda, and Atharvaveda Samhitās	xl
Date of the Mantrapāṭha	xlv
Orthographical Notes	xlvii
Supplementary Note to page xlii	xlix
LIST OF ABBREVIATIONS	l
TEXT OF THE MANTRAPĀṬHA, WITH CRITICAL NOTES	1-84
APPENDICES :—	
A. Synopsis of the Mantrapāṭha and the Āpastambīya Gr̥hyasūtra	85
B. Synopsis of Parallel Passages showing the Relation of the Mantrapāṭha to the Vedic Samhitās	89
INDEX OF MANTRAS	95
INDEX OF IMPORTANT WORDS	103

PREFACE

WHEN, ten years ago, I published my edition of the Āpastambīya Gr̥hyasūtra, and at the same time made a first copy of the Mantrapāṭha, I thought I should be able to publish an edition of the latter within one or two years. It is due to unfortunate circumstances that the work has been delayed so long.

I hope I shall soon be able to publish the Second Part, which will contain an English translation and the Commentary of Haradatta.

My thanks are due to the Delegates of the Clarendon Press for allowing this work to appear in the 'Anecdota' Series, and to Professor Max Müller for recommending it to them. I have also to thank the Librarians of the Bodleian Library, of the Vienna University Library, of the India Office Library, of the Royal Asiatic Society, and of the Elphinstone College, Bombay, for kindly placing their MSS. at my disposal. I have again, as on former occasions, to express my sincerest thanks to Hofrath Dr. G. Böhler for the kind interest he has taken in my work, by procuring MSS. for me, and by assisting me most disinterestedly with his advice, whenever it was wanted. To Dr. Eugen Hultsch I am indebted for the loan of the MS. from Tiruvīḍaimarudūr, and for making enquiries regarding MSS. of Sāyaṇa and Sudarśanārya.

Finally I have to acknowledge my obligations to Mr. J. C. Pembrey, the excellent Oriental Reader of the Clarendon Press, for all the care he has bestowed on the printing of this text.

M. WINTERNITZ.

OXFORD,
May 1, 1897.

INTRODUCTION

THE Mantrapāṭha, of which this is the first critical edition, contains the Mantras or Prayers to be recited in connection with the domestic rites and ceremonies as taught in the Āpastambīya Gṛhyasūtra¹. It is included in the great corpus of Sūtras, known as the Āpastambīya Kalpasūtra of the Black Yajurveda (in 30 Praśnas), and forms Praśnas XXV and XXVI of this corpus, while the Gṛhyasūtra itself forms the twenty-seventh Praśna. This is stated by Cauṇḍappa, who wrote a commentary on the Āpastambīya Sūtras in the fourteenth century A.D., in the following lines:

पञ्चविंशेऽथ षड्विंशे गृह्यमन्त्राः प्रपञ्चिताः ।

प्रश्नेऽथ सप्तविंशे स्थावृह्यतन्त्रविधिक्रमः ॥²

TITLE.

Tradition does not seem to have fixed upon any definite title for these Mantras. They are referred to simply as 'the Mantras' (*mantrāḥ*), or as 'List of Mantras' (*mantrasamāmnāya*, commentaries on Āp. Gṛhy. 4, 2), or as 'the chapter, or the two chapters of Mantras' (*mantrapraśnaḥ*, or *mantrapraśnan*, or *mantrapraśnadvayam*, or as 'the text of the Mantras for recitation' (*mantrapāṭha*). I have chosen 'MANTRAPĀṬHA,' which is warranted by some of the MSS., as being

¹ The Āpastambīya Gṛhyasūtra, with Extracts from the Commentaries . . . , edited by M. Winternitz, Vienna, 1887.

² See A. C. Burnell, Sanskrit MSS. at Tanjore (1880), p. 16 b, also in the Indian Antiquary, vol. i, p. 5 seq. The Paribhāṣās form part of Praśna XXIV, not Praśna XXV (as stated by Dr. Bühler in S. B. E., vol. ii, p. xii, and repeated by Prof. Oldenberg, S. B. E., vol. xxx, p. xxix). See Prof. Max Müller in S. B. E., vol. xxx, p. 312 seq.

INTRODUCTION.

x

the most convenient title, though the majority of the MSS. are in favour of *Mantrapraśna*¹. The Telugu edition has the title *Ekāgnikāṇḍamantrapraśnadvayam*, and Haradatta's commentary on the Mantras goes by the title *Ekāgnikāṇḍavyākhyā*, or *Ekāgnikāṇḍamantrapraśna vyākhyā*, sometimes also *Mantrapraśnabhāṣya*. In his commentary on Āp. Dharmas. II, 2, 3, 16 Haradatta² uses the word 'Mantrapāṭha' for the Mantras occurring in the Taitt. Ār. X, 67 (see also Mahānārāyaṇa-Upanishad 19, 2, ed. Colonel G. A. Jacob) to be recited at the Vaiśvadeva rite, and referred to by Āp. Dharmas. II, 2, 3, 13-II, 2, 4, 8. In this case 'Mantrapāṭha' seems to be used in a general sense for 'text of the Mantras.' In the same way Mantrapāṭha, as well as Mantrasaṃhitā and Mantrabrāhmaṇa, is found as the title of similar Collections of Prayers belonging to the different Vedic schools³.

¹ Aufrecht's Catalogus Catalogorum (1891), p. 430, gives both **मन्त्रपाठ** and **मन्त्रप्रश्न**. The title **मन्त्रपाठ** is given by Rice, MSS. in Mysore and Coorg (Bangalore, 1884), p. 46; Benares Catalogue in the 'Paṇḍit,' vol. iii, p. vii; G. Oppert, Lists of Sanskrit MSS. in Southern India, II, 2505. Bühler, Catalogue of Sanskrit MSS. in Gujarat etc., I, p. 4, has **आपस्तम्बमन्त्रपाठः** (but is not this MS. identical with our MS. E.?) and **आपस्तम्बमन्त्रसंहिता**. Our MS. E. has **मन्त्रपाठा**; so also Kielhorn, Lists of Sanskrit MSS. purchased for Government during the years 1877-81 (Poona, 1881), p. 21. Oppert, I, 2943, gives **मन्त्रपाद** (sic). Our MSS. B. Bu. W. give the title **मन्त्रप्रश्नः**; so also Benares Catalogue in the 'Paṇḍit,' vol. iii, p. vii; P. Peterson, Second Report in Search of Sanskrit MSS. (1884), p. 178. **मन्त्रप्रश्नी** is given by Burnell, Tanjore MSS., p. 16 b; also in the Catalogue of Sanskrit MSS. in the Sanskrit College Library, Benares (Allahabad: Government Press, n. d.), p. 99. Our MS. W. has **मन्त्रप्रश्नद्वयम्**. As to the title *Ekāgnikāṇḍa*, see below, p. xxxviii.

² **षड्विंशतिः अपये स्वाहा सोमाय स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः ध्रुवार्थं भूमाय ध्रुवंचितये अच्युतचितये इत्येते एते हि मन्त्रपाठे पठिताः।** etc. See Bühler, Āpastamba, 2nd ed., II, p. 64.

³ A Mantrapāṭha of the White Yajurveda is quoted by P. Peterson, Second Report in Search of Sanskrit MSS. (1884), p. 173. Several MSS. of a Mantrasaṃhitā of the White Yajurveda are given in the Catalogue of Sanskrit MSS. in the Sanskrit College Library, Benares, p. 40. A Mādhyandiniya-Mantrasaṃhitā, lithographed, appeared at Bombay, 1890. It is a modern compilation, beginning with **संध्यामन्त्राः**, and containing such prayers as **तर्पणमन्त्राः**, **पञ्चगव्यमन्त्राः**, **अर्घमन्त्राः**, **ज्ञानमन्त्राः** etc. A Sāmavedamantrasaṃhitā, lithographed, was published by Prāṇasaṃkara and Dayāśaṃkara (Jinādurge, 1888). This is quite different from the well-known Mantrabrāhmaṇa belonging to the Gobhila-Grhyasūtra, though it is also intended as a prayer

THE MATERIALS FOR THE EDITION OF THE TEXT.

This edition of the Mantrapāṭha is based on the following MSS. :—

(a) *MSS. of the Text, in Devanāgarī characters, with accents.*

1. W. MS. Wilson 468 of the Bodleian Library, Oxford, containing the first Praśna only. Paper, 15 leaves (ff. 37–51 of the volume), 7 lines on a page. It begins : श्रीगणेशाय नमः ॥ प्र सु गमंतां etc. Colophon : इति श्रीमंचप्रश्ने कांडे प्रथमः प्रश्नः ॥१॥ Probably eighteenth century. Correct.

2. B. A modern copy, procured by Dr. G. Bühler and presented by him to the Vienna University Library, where it is entered under 'Manuscripta I, 299 (I, 83695)'. Paper, 22 leaves, 13 lines on a page. It begins : श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ मंचप्रश्नो लिख्यते ॥ हरिः श्रीं ॥ प्र सु गमंतां etc. The title is given on the first page as follows : आपस्तंबगृह्ये मंचप्रश्नप्रारंभोऽयम् ॥ The colophon : इति मंचप्रश्नः समाप्तः ॥ Very good copy.

3. E. MS. No. 17 belonging to the Elphinstone College, Bombay. Paper, 33 leaves, 11 lines on a page. The title-page has the following : (नंबर १७) (सने १८७०७१) ॥ (आपस्तंबमन्त्रपाठा पञ्चाङ्गि १७-९-१८२६). The MS. begins : श्रीगणेशाय नमः ॥ हरिः श्रीं प्र सु गमंतां etc. The colophon runs as follows : श्रीरसु ॥ इदं पुस्तकं आपस्तम्बीयमन्त्रपाठानाम्बोः लिखितं ॥ संवत् १८२६ विरोधीसंवत्सरे मार्गशिर्षवद्य ६ सोमवारे लिखितं ॥ स्वार्थं परार्थं च ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ पुस्तकमिदं गौरिधरदशुपुत्रोपनामकम् ॥ ६ ॥ Not very correct.

(b) *MSS. of the Text, in Grantha characters, unaccentuated.*

4. Bu. Palm-leaf MS., No. 50 of Burnell's Collection in the India Office Library. See A. C. Burnell, Catalogue of a Collection of Sanskrit MSS. Part I. Vedic MSS. (London, 1870), p. 16 (lxiv). Why Burnell should have described the 'Mantrapraśnadvaya' as being 'Taittirīya Āraṇyaka V and VI,' I cannot understand. The MS. is fairly correct.

book to be used for domestic rites. The above-quoted Benares Catalogue, p. 26, mentions a Mantrapāṭhā of the Sāmaveda. There are several MSS. and lithographed editions of a Mantrasaṃhitā of the Rīgveda (which does not, however, belong to the Āśvalāyana-Grhyasūtra, but is of a more modern character). Sāyaṇa (Rīgveda-Bhāṣya I, 1, 1, Max Müller's 2nd ed., vol. I, p. 84, l. 12) quotes a Mantrabrāhmaṇa of the Rīgveda, by which he certainly does not mean the Aitareya-Brāhmaṇa.

5. Wh. Palm leaf MS., No. 25 of the Whish Collection in the library of the Royal Asiatic Society, 37 leaves, 6 lines on a page. The first leaf contains the following entry: 'The Mantra-praśnam, or Mantras for different Brahmanical ceremonies, in two Chapters of 17 and 22 Lectures—C M Whish 1822.' The MS. was probably written towards the end of the eighteenth century. Very correct.

(c) *MSS. of Haradatta's Commentary on the Māntrapāṭha.*

6. Hw. Palm leaf MS., No. 26 of the Whish Collection in the library of the Royal Asiatic Society, 135 leaves, 5 lines on a page, Grantha characters. Entry on the first leaf: 'This volume contains the Mantra-prasna-bhāṣyam: completed by Haridattāchāryyah.—C M Whish Calicut 1824.' The MS. looks a little older than No. 25 of the same collection (Wh.). Correct.

7. Hbg. A modern copy, procured by Dr. G. Bühler and presented by him to the Vienna University Library, where it is entered as MS. 312 = I, 134855. It is written on paper in Grantha characters. Good copy.

8. Hbd. A Devanāgarī transcript (on paper), made for Dr. G. Bühler from a Grantha MS. of the library of the Mahārāja of Mysore, and presented by Dr. Bühler to the Vienna University Library, where it is entered as MS. 296 = I, 134819. Very incorrect.

9. HHg. Palm leaf MS., from Tiruvīḍaimarudūr, procured for me by Dr. Eugen Hultzsch. Very small Grantha characters, and difficult to read. 42 leaves, about 13 lines on a page. Size 17 × 2 in. The MS. is correct, but the writing is perfect poison to the eyes; and the MS. has therefore only been consulted for the most important passages.

(d) *Other Materials.*

10. P. A MS. of the Āpastambīya-Saṃskāra-Prayoga, in the Bodleian Library, Oxford (MS. Sansk. d. 1). This Prayoga gives the Mantras *in extenso*, but not in the order in which they occur in the Māntrapāṭha, as the ceremonies are arranged differently from the Āpastambīya Gr̥hyasūtra. The MS. is imperfect, ff. 2 and 9 being missing. Consequently not all the Mantras are found in this MS. I thought it of some importance to collate the Mantras in this MS. for the sake of those grammatical peculiarities and irregularities which

will have to be discussed below. It is interesting to see that even in this Prayoga MS.—which is quite independent from all the MSS. described above—it did not occur to the author or scribe to alter such strange readings as खेऽनसः खे रथः, etc. It is a paper MS., in Devanāgarī character, probably written about 100 years ago, and was bought in 1886 by Dr. G. Thibaut, then at Benāres, for the Bodleian Library.

11. T. An edition, in Telugu characters, of Haradatta's commentary on the Mantrapāṭha, together with the texts of the Āpastambīya Ḡṛhya-sūtra, and of the Mantrapāṭha, printed at the Ādisarasvati Press, Chennipur, 1890. The complete title is as follows:—

Śrī

Āpastambamaharshaye namaḥ.

Sasūtraikāgnikāṇḍamaṇṭrabhāṣyaṃ

vivāhopanayanādisakalasmārtakarmopāyukta-maṇṭrārthajijñāsūnām
atyantaopakārāya

Āpastambīyagrhyasūtraṇi, ekāgnikāṇḍamaṇṭrapraśnadvayaṃ śrī-Hara-dattācārya-viraṇḍita-maṇṭrabhāṣyaṃ ca sukhābodhaṃ samputīkṛtya, anekaprācinatāṇḍapatralikhitagraṇthāvalokanapūrvakaṃ lekhaḥkapramādādi-doshān yathāmati pariśodhya Vāṇiḥ, Rāmasvāmīśūtrīṇā ādisarasva-tīnilayākhyasvīyamudrāksharaśālāyāṃ mudrāpya prakṛtīkṛtaṃ vijayate-tarāṃ cennipuri. 1890 saṃvatsaraṃ.

The first Praśna ends : प्र सु गमंताष्टादश । हिरण्यवर्णाः पंचदश । सोम-
ष्वोदश । सोमायाष्टादश । अतिष्ठेमं त्रयोविंशतिः । सत्येन ता मंदसाना एकात्रविंश-
तिरेकात्रविंशतिः । शर्मैकविंशतिः । इह गाव एकात्रविंशतिः । उदीर्ष्वीतो दश । अपञ्च
त्वा द्वादश । आरौहोर्न नव । विष्णुर्योनिं करोमि ते प्राजापत्यमष्टादशाष्टादश ।
प्रातरग्निं चतुर्दश । इमां खंताम्युदसौ द्वादश द्वादश । अक्षीभ्यां विंशतिरष्टादश ॥
अक्षीभ्यां ते नासिकाभ्यां । उदसी सूर्यो अगात् । etc. . . . हिरण्यवर्णाः पञ्चदशः पावकाः ।
प्र सु गमंता धियसानख सचणि ॥ १८ ॥ प्र सु गमंता तानि ब्रह्मोत शंसति ॥ हरिः श्री
श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ प्रथमप्रश्नसमाप्तः ॥

At the end of II, 14, T. has: इत्येकापिकांडे द्वितीयप्रश्ने चतुर्दशः खंडः
द्वितीयप्रश्ने पूर्वभागः समाप्तः ॥ It ends: द्वितीयः प्रश्नसमाप्तः समाप्तश्चायं प्रश्न-
यात्मक एकापिकाण्डमंत्रः ॥ श्री तत्सत् ॥

These materials proved quite sufficient for the critical restoration of

the text² of the Mantrapāṭha, and it is not likely that more MSS., which might have been procured from India, would have been of much avail. Commentaries on the Mantrapāṭha by Sāyaṇa (Vidyāranya), and by Sudarśanācārya, are mentioned by Dr. G. Oppert (*Lists of Sanskrit Manuscripts in Southern India*, vol. ii, 2083, 6790, 10089; 7263). But Dr. Hultsch, who was kind enough to make enquiries about these MSS., could find no trace of them. 'No Paṇḍit,' he writes, 'knows anything about the existence of these commentaries.' One very obliging Paṇḍit, Triambaka Sastriar of Kumbakonam, indeed offered to 'make' a commentary of Sāyaṇa. He writes to one of Dr. Hultsch's correspondents: 'But if you want "Sāyaṇachārya's bhāṣhya," as almost all these mantras occur in the R̥gveda and Yajurveda, I think we can write it out of these veda bhāṣhyas.' Let us hope that we shall never find a Bhāṣhya of Sāyaṇa made up in this fashion, though an authentic commentary of Sāyaṇa, and also of Sudarśanārya, if they really exist, would be most valuable. As it is, we must be satisfied with Haradatta's commentary.

There can be no doubt that Haradatta, the author of the commentary on the Mantrapāṭha, is identical with the Haradatta who wrote the Anākulā Vṛtti on the Āpastambīya Gṛhyasūtra, and the Ujjvalā Vṛtti on the Āpastambīya Dharmasūtra. Now it has been proved by Dr. Bühler that this Haradatta cannot have written later than between A.D. 1450-1500, and (if he was also the author of the Padamañjarī, a commentary on the Kāśikā, which is not at all impossible)¹ may be much older.

As none of our MSS. can claim so early a date as the fifteenth century, it follows that Haradatta's commentary must be considered as the highest authority for the reconstruction of the text of the Mantrapāṭha. Whenever, therefore, a reading was supported by Haradatta (H.)², it has invariably been adopted.

¹ See Dr. Bühler's second edition of the Āpastambīya Dharmasūtra (Bombay Sanskrit Series, No. XLIV), part i, p. viii seq. The Mitāksharā-Vṛtti on the Dharmasūtra of Gautama is probably the work of the same Haradatta. See Dr. Bühler in S. B. E., vol. ii (2nd ed.), p. xlvi n. For other works ascribed to Haradatta, and possibly a biography of this learned author (Haradattīya? Haradattacaṇḍita?), see Th. Aufrecht, *Catalogus Catalogorum* (Leipzig, 1891), p. 755.

² We have, of course, always to distinguish between a reading supported by a *special remark* of Haradatta—only these have been pointed out in the notes by 'H.'—and

As to the MSS. of the text, the Grantha MSS. had to be considered as of higher authority than the Devanāgarī MSS., for the orthographical peculiarities of the latter leave no doubt that they go back to Grantha MSS. Besides, there is every reason to assume that the Southern MSS. represent more accurately a text belonging to the school of the Āpastambins. For, as Dr. Bühler has shown¹, both Brahmanical tradition, and the information to be derived from inscriptions, as well as the actual state of things in modern India, prove that the Āpastambins belong to Southern India. The Taittirīya literature, generally, must have flourished in the Dekhan at a very early period², and for the best Taittirīya MSS. we have always to turn to the South, where, indeed, most of these MSS. are found.

The Grantha MS. Wh. is, as a rule, more correct than Bu., the other Grantha MS., which stands nearer to B. W. E. than Wh. The MSS. E. and W. stand much nearer to each other than they stand to B.

The Telugu edition (T.) has only been collated after the text was already in type. Its value is that of a good MS., and it agrees on the whole with the text commented on by Haradatta. I have quoted it in the critical notes in all important cases. Its importance, like that of P., lies in the fact that it also confirms the authenticity of all those strange and ungrammatical readings which an editor, at first sight, feels inclined to remove by conjectural emendations, and which, nevertheless, have to be retained, as they are confirmed by Haradatta's commentary, and by the best MSS.

GRAMMATICAL IRREGULARITIES.

There are numerous cases in these Mantras where every editor would be tempted to have recourse to conjectural emendations. But on closer examination he will remember that he has to edit, and not to correct his text, and that even a grammatically impossible reading has to be retained, if it is warranted by the best authority.

readings found in any one or some of our MSS. of Haradatta. A reading found in Hw., Hbg., Hbd., or HHg. has no more, or even less, weight than that of a single text MS., as the copyists of the commentary are not so careful as those of the text.

¹ See S. B. E., vol. ii (2nd ed.), pp. xxxiii-xxxvii.

² See some excellent remarks by Dr. H. Lüders, *Die Vyāsa-Çikshā* (Kiel, 1895), p. 51.

Take for instance I, 1, 9. Nothing would be easier than to correct this verse and restore the readings found in Rv. VIII, 91, 7. There cannot, of course, be the least doubt that खे रथः for खे रथस्य is absolute nonsense, that the vocative रथ् with the third person अकरत् is grammatically impossible, that पुली is the correct reading, and not पूर्वी. Yet the evidence of the MSS. and the explanations of Haradatta leave no doubt that the *faulty* readings are those known among the Āpastambins. खेनसः खे रथः is the reading of all the MSS., and is explained by Haradatta. The reading of W. रथ्ः (sic) is clearly a weak attempt of some copyist to justify the third person अकरत् by changing the vocative into a nominative. पुली, again, is supported by the readings of all but one of the MSS., and by Haradatta. As I had to edit not to correct the prayer book of the Āpastambins, I could only give the text as it is warranted by the best MSS. and by the Commentator, and as we must assume that the Āpastambins repeated it on the occasion of the bride's bath, without exactly knowing themselves what they were repeating.

I, 1, 10. Here again there is not the least doubt that शम् सन्वापः is the correct reading, but the explicit statement of Haradatta, that सम् शन्वापः is the reading known among the Āpastambins (प्रसिद्धसु पाठः सम् शन्विति), forbids our adopting the correct reading given by the MSS. W. Bu., and found Av. XIV, 1, 40. We find शम् for सम् again I, 11, 11, and in I, 11, 6 Haradatta supports the reading of the best MSS. विस्रयाति for विस्त्रयाति by saying शकारस्य सकारः. It might be said that we could not have both शम् and सम् in the same verse. But the same promiscuous use of the two sibilants occurs also in some of the Aśoka inscriptions, and, as Dr. Bühler has pointed out, is due to a laxness of pronunciation to be observed in most parts of India¹.

I, 3, 14. Following the authority of the best MSS. and of Haradatta,

¹ 'The vacillation is just the same as when the inhabitants of Gujarāt say in one sentence *śum kahē chhē* ("what does he say?"), and in the next *tamē sum kahyūm* ("what did you say?").' Dr. Bühler in *Epigraphia Indica*, vol. iii, p. 136. See also M. Bloomfield, the *Kāuṣika-sūtra*, p. lx; J. Amer. Or. Soc., vol. xiii, p. cix seq.; and S. B. E., vol. xlii, pp. 255, 331; J. Wackernagel, *Altindische Grammatik*, p. 226.

I had to adopt the reading सप्तपदा बभूव, though सप्तपदावभूव, the reading found in Dr. Bühler's MS. of Bhāradvāja-Gṛhy. I, 16, and in Hir. I, 21, 2 (ed. Kirste), is far more plausible. But of two Hiranyakeśin MSS. which I have seen myself, one reads सप्तपदा बभूव, the other षपदा बभूव.

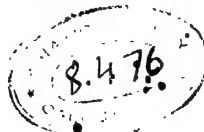
I, 8, 2. The reading हरां वहतो घृतमुचमाणास् is certainly ungrammatical, and it would be easy enough to propose emendations. We might correct उचमाणास् to उचमाणाँस्, and all would be well. Or, we might read हरां वहन्तो घृतमुचमाणास्, taking these words as a parenthetical sentence. Compare Hir. I, 29, 2; Āśv. Śi, 9, 5; Śāṅkh. III, 5, 3¹. But the *varietas lectionis* and Haradatta's commentary leave no doubt that the ungrammatical reading is the traditional reading of the Āpastambins. Baudh. I, 8 has the same reading.

I, 8, 7. Here, again, the reading अनुपचिती of Av. VI, 78, 2 might easily be substituted for अनपचिती, which gives hardly any sense. The latter, however, is the reading of all the MSS., and is explained by Haradatta as meaning: यथा तयोरन्यचपिचा न भवति तथा, or परमान्तरात्मानौ.

I, 9, 1. One might think that the accents which are only found in the Devanāgarī MSS. have little authority, and as a matter of fact, the MSS. are not always reliable in this respect. In E., especially, the accents are often placed quite arbitrarily. Yet, although I have frequently allowed myself to deviate from the MSS. with regard to the accentuation, I have never done so without giving the readings of the MSS. in the critical notes². For we find in Haradatta's commentary references to the accents which prove that they also were fixed by tradition. Such a case occurs I, 9, 1, where Haradatta confirms the

¹ Here also the Mantra is evidently corrupt.

² It is hardly necessary to state that if I quote in the notes a reading as occurring, e.g. in 'B. W. Wh.', or in 'E. Bu.', etc., it always means that it occurs in B. W. E. with the accents, and in Wh. Bu. without the accents. The MSS. give frequently the verb with the Anudātta in a dependent clause; as will be seen from the critical notes. I have corrected the accentuation in these cases. In the accentuation of vocatives, also, the MSS. are frequently wrong, and I thought it better to follow the general rules of Vedic accentuation. Especially frequent are such cases of wrong accentuation towards the end of the book. See I, 13, 3 a; II, 2, 3; 6, 14 a; 12, 10 a; 13, 5; 10; 14, 2 d; 15, 12; 17, 1; 11; 12; 18, 35; 36; 39; 44; 20, 1; 21-23; 33; 35; 21, 19; 32 b; 33 c; 22, 5 a; 10 a.

9525

reading of our accentuated MSS.: इह गावः प्र जायध्वमिहाद्या इह पूषाः।
by saying सर्वचामन्वितनिघातः स्यान्द्सत्वात् भवति. This verse occurs in
Av. XX, 127, 12 in the following form :

इह गावः प्र जायध्वमिहाद्या इह पूषाः।

इहो सहस्रदक्षिणोऽपि पूषा नि षीदति ॥

Now we find in Pār. I, 8, 10, Bhār. I, 17, and Hir. I, 22, 9 the following
version of the first line :

इह गावो नि षीदन्मिहाद्या इह पूषाः।

That is to say, in order to make the first line harmonize better with the
second line, the vocatives were changed into nominatives, and the second
person प्र जायध्वम् was changed into a third person नि षीदन्. In our
Mantrapāṭha, however, the vocatives were changed into nominatives,
while the second person प्र जायध्वम् was retained. The Mantra occurs
also Baudh. I, 8 (agreeing with Mantrapāṭha), and MBr. I, 3, 13 (agree-
ing with Av.), but unfortunately we do not know how the corresponding
line in these texts was accentuated. As regards MBr. I, 3, 13, Sāyaṇa's
commentary—he says that the second person stands for the third
person¹—may possibly refer to गावः, अद्याः, and पूषाः being accen-
tuated as nominatives.

I, 9, 3. As we have seen that Haradatta was acquainted with
a traditional accentuation of the Mantras, we may even be justified in
altering the accents, against our accentuated MSS., according to Hara-
datta's commentary. I have ventured to do so in this difficult Yajus,
where our MSS. read प्रस्वः, while the commentator explains प्रस्वः स्तः

¹ Sāyaṇa on Mantra-Brahmaṇa (Royal Asiatic Society MS. Whish 85, foll. 15 b, 16 a)
I, 3, 13: इह गाव इति अनुष्टुबस्वः चन्दः। गृहप्रवेशने विनियोगः। अशास्त्रमाणा
देवताः। इह अस्मिन् गृहे गावः प्रजायन्तु पुत्रपौत्रादिसन्ततिद्वारेण प्रभूता भवतीति
यावत् प्रार्थनायां लोट्। अथ बालेयः(?) प्रथमपुरुषवर्जवचनस्य व्यत्ययेन मध्यमपुरुषव-
र्जवचनं। अथ अर्थः। इह गृहे वधूवरसंबन्धिगावः प्रजायन्तां त उत्पादयन्तां तथा अद्याः
तथा पूषाः पुत्रादयः कुर्मिपातेपि चार्थः। अपि च अस्मिन् गृहे पूषापि देवता
निषीदतु किंभूतः सहस्रदक्षिणः एतदुक्तं भवति येभ्यः प्रसादे गोसहस्रदक्षिणा अपि
कृतवस्तुपास्यन्ते ॥

by saying प्रसः प्रसवणशीलाः. As to खः for ख, and the puzzling form शोचिष्ट, all I can say is that Haradatta only confirms the readings of the MSS. when he says: खः। खान्दसो विसर्जनीयः। खः ख नीवत । and प्रशोचिष्ट प्रसविषीष्ट ।

I, 10, 2. Here, again, it would have been easy enough for the commentator, as well as for the editor, to restore the readings of Rv. X, 85, 21. Haradatta knew as well as we do that पतिवती is the reading in the Rigveda-Saṃhitā, yet he states that the short *i* of पतिवति is 'Vedic.' ईडि is the reading of all the MSS. and of Haradatta, for ईडे, the much better reading of the Rigveda. More doubtful is the reading वित्ताम् for वित्ताम्. The MSS. both of the text and of the commentary are divided between वित्ताम् and वित्ताम्, but Haradatta's explanation अर्धदत्तामसमाप्त-विवाहां is more appropriate for वित्ताम्. The Devanāgarī MSS. often give the reading of the Rigveda, where the Grantha MSS. have peculiar readings, and it is altogether more probable that a copyist should have substituted a reading of the Rigveda for a reading differing from it, than the other way about. For the same reasons I have adopted the reading प्रमव्ये I, 10, 1, instead of प्रमव्ये of Rv. X, 85, 22.

I, 11, 2. If there could be any doubt as to Haradatta's thorough acquaintance with the readings of the Rigveda-Saṃhitā, it would be removed by his note on the reading तनूँ for तनु. All the MSS. support the reading तनूँ, and Haradatta has the following interesting remark on it: "The ण has the Anunāsika; the Bahvṛcas, however, read it as a pure vowel. In our case also, some people read an Anusvāra after the ण, but pronounce the ण itself as a pure vowel¹. Such expressions as अधीयते, 'they read, they recite,' are very significant, and go far to prove that Haradatta did not rely merely on what he saw in MSS., but based his remarks on what he heard from the mouth of Āpastambins when they were reciting their prayers.

I, 11, 4. Here, again, I ventured to alter the accents on the authority,

¹ उकारस्यानुनासिकः । बह्वृचास्तु शुद्धमेवाधीयते । इहापि केचिदुकारात्परमनु-
स्वारमधीयते । उकारं तु शुद्धम् ॥ The Anunāsika is a nasal sound affecting or
accompanying the vowel, the Anusvāra is a nasal following after the vowel. See
Wackernagel, Altind. Grammatik, p. 256; Whitney, Taittirīya-Prātiśākhya, p. 8.

of Harādatta. While the accented MSS. have सह साम, which yields no sense at all, H. explains सहसाम: as being 'chāṇḍasa' for सहसानः. I do not believe that his explanation is right, but it shows, at any rate, that the Āpastambins, heard by Haradatta, did not recite सह साम, but सहसाम. This, too, is corrupt, but it is not a corruption of MSS., but one that had become stereotyped in the recitation of the Āpastambins. It would not be difficult to propose emendations, but if we once begin to conjecture, there are so many possibilities that they all lose in probability. I subjoin the readings of the MSS. of 'H., and some possible emendations:

°मिस्सहसाम इन्द्र Unaccentuated MSS.

°मिस्सह साम इन्द्र Accentuated MSS. ¹

°मिस्सहसाम इन्द्र H.

°मिस्सहसावन्निन्द्र

°मिस्सहसा म इन्द्र

°मिस्सह सीम (hiatus) इन्द्र

} Possible conjectures.

I, 11, 11. There is much that is ungrammatical in this Mantra. We have दशस्रत्वा for दशस्रत्वा, शम् for सम्, and ह्यः for हतः. But all these readings are confirmed by Haradatta's commentary, and are given by nearly all our MSS. Hence I should not have been justified in correcting this verse according to Rv. VIII, 31, 9, where we find the correct readings. As to शम् for सम्, see above, note to I, 1, 10. H. says that ś for s is 'Vedic,' and adds that the Bahvṛcas read s. As to दशस्रत्वा he says: वकार उपजनः. He explains संहयः by संहतम्, and कृणुतः by कृणुतम् (लोडर्थे लट् पुष्यव्यत्ययश्च). The verse was originally connected with some rite of the Soma sacrifice¹, and when it was in the Mantrapāṭha included among the prayers to be recited at marital cohabitation after the wedding, its original meaning was no longer

¹ The two verses Rv. VIII, 31, 8-9 would be very appropriate for an occasion where cohabitation forms part of the Soma sacrifice, as at the Mahāvratā ceremony. See A. Hillebrandt, Sonnwendfeste in Alt-Indien, pp. 42-44. I agree with Pischel (Vedische Studien, I, 178 seq.) as to ūdhar having the meaning of yoni, but I see no reason why romaśa should not mean śepa. I translate sām ūdho romaśam hato devēshu kṛṇuto dīvyaḥ, 'they join together yoni and śepa, and (thereby) worship the gods.'

understood, or only half understood. And if people repeat what they do not understand, corruptions like those occurring in our Mantra are almost inevitable.

I, 16, 2. **उवाचरेत्** for **उपाचरेत्** (Rv. X, 159, 2) is not only the reading of all the MSS. and T., but is also confirmed by Haradatta, who says that *v* for *p* is 'Vedic,' adding that the Bahvr̥cas read *p*. It is noteworthy that the Grantha MSS. in our case write quite distinctly **उवा०**, though in many cases it is impossible to distinguish between Grantha *v* and *p*, the two letters being so much alike. We find also *p* for *v*, as in परिषप I, 13, 5 for परिषव of Av. XIX, 8, 4. In II, 22, 4 it is almost impossible to say whether प्रपणन् or प्रवणन् ought to be read. Following Haradatta's note प्रपणन् व्यवहरन्¹, I adopted the reading प्रपणन्, though the MSS. of the text are in favour of प्रवणन्. B. supports the reading of T. प्रवणान्, which is not impossible for प्रपणान् corresponding to प्रपणं of Av. III, 15, 6. If Haradatta had read प्रवणन्, he would have made a remark on the वकार². But the most startling interchange of *v* and *p* occurs II, 22, 9, where the MSS. (all but one) read अनु योऽङ्गत् for अनु योऽङ्गत्, on which Haradatta remarks: युष्मदादेशस्य वसो वकारस्य आन्धसः पकारः॥ Of course, when seeing यो for यो in a Grantha MS., and the regular form वः immediately after, one would naturally think that this is a clerical mistake due to the similarity of the two letters *v* and *p* in Grantha. But if we remember that Haradatta did not rely on MSS. alone, but heard the Āpastambins recite their Mantras before he wrote his commentary, we shall have to admit that this interchange between *v* and *p* is due to a dialectic pronunciation of the Āpastambins, and not to a slip made by a copyist. It is highly improbable that Haradatta would have made his remarks on the authority of a single faulty MS. In fact, if he relied on MSS. at all, he must have had more than one MS., as we have seen that he mentions a various reading

¹ The Haradatta MSS. vacillate, however, in the same way as the text MSS., between प्रपणन्, प्रवणन्, and प्रपणान्, but there is more authority for प्रपणन्. The readings are: प्रपणन् व्यवहरन् Hw. Hbg. प्रवणन् व्यवहरन् Hbd. प्रपणन् व्यवहारान् HHg. प्रवणान् व्यवहारान् T. contin. (प्रवणोच्चराभि text of T.).

² One might even derive प्रवणन् from वन् + प्र, but this is not probable. •

तनुं for तनु above, p. xix. And a commentator like Haradatta knew as well as we do, that copyists are by no means infallible. If he had found पो for वो in a MS., he would have simply corrected it. His remark that ष is 'Vedic' for व proves that he had the best authority for the reading पो. Moreover, we can imagine that an editor of both the text and the commentary (e.g. the editor of the Telugu edition)¹ would adopt the reading पो on the strength of the commentary, but it is highly improbable that the writers of the MSS. E., B., and Wh. should all have faithfully and carefully followed the commentary of Haradatta in writing पो, which must have been as startling to any scribe as it is to us.

I, 16, 4. The best MS. of the text (Wh.) and the best MS. of the commentary (Hw.) read अक्रि instead of अक्रि. It is just possible that we have in this one irregularity more, but as Haradatta himself does not make any special remark about it, I thought it safer to follow the majority of MSS. which read अक्रि with Rv. X, 159, 4.

I, 16, 6. It looks strange, no doubt, that we should read अभिभूवरी in ver. 5 and अभिभूवरीः in ver. 6. But the evidence of the MSS. and Haradatta's remark (हान्दससुलोपाभावः सुमङ्गलीरिति यथा) leave no doubt that the Āpastambins—probably on account of the preceding सपत्नीः—read अभिभूवरीः in ver. 6, while the readings of the best MSS. and Haradatta prove that we have to read अभिभूवरी in ver. 5. Compare C. R. Lanman, 'Noun-Inflection in the Veda, p. 376 seq.

II, 2, 3. I am doubtful about the reading व्यस्यन्. Both the text and the Haradatta MSS. vacillate between व्यस्यन्, व्यस्यन्, and व्यस्यन्. Haradatta explains: विविधमसंसयन् (viz. कार्पासावस्थायां बीजनिर्हरणार्थम्). The evidence of the MSS. is decidedly in favour of व्यस्यन्². It ought to be mentioned that the reading व्यस्यन् is doubtful, as in the Grantha what I read i may be meant for the Virāma. And as the Virāma is frequently omitted in Grantha MSS. even the reading व्यस्यन् might be meant for व्यस्यन्. In the same verse we ought, of course, to expect

¹ T. reads not only अणु पो but also गिवर्तो पो in II, 22, 9, and सित्वा पो (for सित्वा वो) in II, 22, 10! But the commentary in T. agrees with our MSS.

² Could it be corrupted from व्यस्यन्? Or is it formed after the analogy of such forms as अगमन्, अगमन्, etc.?

अकृतम् (as in Mantra 5), but the evidence of the MSS. leaves no doubt that the Āpastambins read अकृतम् in this verse. The text MSS. have all अकृतम्, so also the best Haradatta MS. (Hw.), and HHg. reads अकृतम् अकृतम्, which I believe to be Haradatta's own reading explaining the irregular by the regular form. The accents had to be corrected, as *akṛtan* is impossible.

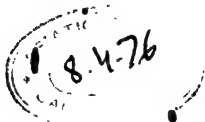
II, 2, 8. The reading of Av. II, 13, 3; XIX, 24, 6 परीदं वासो अधिधाः is, no doubt, the correct reading of the verse, but it is not the reading of the Āpastambins. It is true that in Grantha it is frequently impossible to distinguish the letters *dh* and *th*. But it cannot be a mere accident that *all* the MSS., both Devanāgarī and Grantha, read distinctly धाः, not थाः. The Telugu edition¹, too, and the Prayoga MS. read धाः, and, above all, Haradatta renders पर्यधिधाः by परिहितवानसि, and remarks : अकारस्य धकारश्चान्दसः. Hiraṇyakeśin also reads अधिधाः (though one of Prof. Kirste's MSS. has अधिथाः). Perhaps, we ought to read परीदं वासो अधिधाः against the authority of the accentuated MSS.

II, 2, 11. The form समिद्धं (which is also found in Bhār., Hir., and Baudh.) is, as Prof. Kirste (note to Hir. I, 4, 6) suggests, probably a Prakritic form for समुद्धं, which occurs Śāṅkh. II, 1, 30. But it should be added that in Śāṅkh. also a various reading समिद्धं is quoted in Prof. Oldenberg's edition (Ind. Stud. XV, p. 48). See also Prof. Oldenberg's note on Śāṅkh. II, 10, 4 (S. B. E., vol. xxix, p. 75 note).

II, 3, 2. Here we have again a clear instance of Haradatta's carefulness and trustworthiness in recording readings of the Āpastambins which differ from those of the R̥gveda. While Rv. IV, 58, 1 and Vs. XVII, 89 read उदारदुपांमुना, the Mantrapāṭha (agreeing with TĀ. X, 10, 2) reads उदारदुपांमुना. This difference of accentuation between the Āpastambins and the Bahvṛcas is pointed out by Haradatta, who separates उप and अंमुना, and says : समुदात्तपाठसु व्यत्ययेन । बहुचास्वाशुदात्तमेवाधीयते । I should prefer to explain उपांमुना in our Mantra with Sāyaṇa as meaning 'by the muttered prayer.'

In II, 3, 24 Haradatta again refers to the accentuation, pointing out that 'some' (केचित्) read *asaū* instead of *asau*.

¹ However, T. has very frequently ध for थ.

II, 6, 8. It is almost too tempting to correct विबुधे to विबुधे, the reading of Rv. I, 23, 24, especially if we remember that in Grantha म्¹ might easily be misread for धे. But all our MSS. (also T.) have विबुधे, and Haradatta says that the *t* for Visarga in विबुत् is 'chāndasa,' adding that the Bahvṛcas read विबुः. It is certainly a mistake, but as it is not merely a clerical mistake of some copyist, it has to be retained in the text as a faulty reading of the Āpastambins.

II, 7, 25. The reading ह्यमोषधे is not only supported by all but one of our MSS., and by Haradatta's commentary, but it is also the reading of Hir. I, 10, 6, and I, 11, 3, and (according to Prof. Kirste) also of Bhār. II, 21. The correct reading would, no doubt, be ह्यमोषधी, which we find Pār. I, 13, 1. But the correct reading was not the reading of the Āpastambins, and the mistake is in all probability older than the Sūtra-kāras Bhāradvāja and Hiranyakeśin.

II, 8, 4. Whether ब्रह्मणे is a Prakritic form for ब्राह्मणे or a mistake for ब्रह्मणि (the reading of Hir. I, 10, 6) may be doubted, but there can be no doubt that we have to read ब्रह्मणे in the Mantrapāṭha, as this is the reading of all MSS., and Haradatta tells us that ब्रह्मणे for ब्राह्मणे is 'Vedic.'

II, 8, 10. कामायन्धे is the reading of all MSS., though we should expect कामायन्धे, as Kāmāyani is the patronymic of Śraddhā.

II, 9, 1. In पर्वतपूरुष we have पूरुष used as a neuter in the sense of पौरुष. A similar neglect of Vṛddhi occurs in रणजबन्धवी: II, 17, 26, where all MSS. have the short *a*, and Haradatta says छान्दसं ह्रस्वत्वम्। In II, 17, 8 we find an irregular Vṛddhi in आन्तरिक्ष्या for अन्तरिक्ष्या or आन्तरिक्षा. Haradatta says छान्दसत्वादादिवृद्धिः।

II, 11, 19. If Haradatta is right, we have here उदल for उदर², which makes good sense. Tiladā, a personification of the after-birth, is addressed: 'Thou art neither flesh, nor (part of the) abdomen.' Compare II, 16, 7 and 8, where according to the evidence of the MSS. रोहित has to be read in ver. 7, and लोहित in ver. 8. Two different beings seem to be meant.

¹ Grantha MSS. always double the consonant after *r*. For this and other peculiarities of Grantha MSS., see my edition of the Āpastambiya Gṛhyasūtra, p. x note.

² Compare उपल and उपरि, मणिल and मणिल, Wackernagel, Altindische Grammatik, p. 220.

II, 13, 7. Haradatta is hardly right in explaining अयं as a nominative standing for the accusative इमं¹, and in deriving पर्याध्वम् from परि + अस् 'to throw'². Perhaps we ought to read अयं कलिं 'Kali, the dice.' पर्यास् seems to be used (as पर्युपास् is sometimes) in the sense of 'to sit round (with hostile intentions), *circumsedere*.'

II, 14, 2. कृष्णवर्त्मने is certainly a mistake for कृष्णवर्तने. But Haradatta says हे कृष्णवर्त्मने कृष्णवर्त्मन्, and all the MSS. read कृष्णवर्त्मने. Compare Āpast. Grhy. 5, 23, where वर्त्मन् is used as a feminine, as if it were वर्तनि.

II, 15, 3. In this verse (which occurs also in a very corrupt form in Aśv. II, 8, 16 and Śāṅkh. III. 3, 1) we find again an impossible mixture of second and third persons. Nothing would be easier than to correct स्वादिरावती to स्वा इ०, and तिष्ठात्मा to तिष्ठा मा, but it is wiser to follow Haradatta, and simply state the *purushavyatya*, without tampering with the traditional text.

II, 16, 2 and 5. If I had been sure that Haradatta really read अव चाकशत् for इव चाकशत् in these verses, I should have adopted it in the text, as T. does, for Haradatta's authority must count for more than that of the MSS. On the other hand, this would be the only case in which a reading given by Haradatta is not supported by any of the text MSS. And as he has no special gloss on अव, it is doubtful whether Haradatta really read it. The MSS. of the commentary have—

II, 16, 2	{	अव चाकशत् अपश्यत् Hw. Hbg. Hbd.
		चाकशत् पश्यन् HHg. •
	{	अव चाकशत् अपश्यन् Comm. in T.
		यामिर्व चाकशत् आकाशमपश्यत् Hw.
II, 16, 5	{	यामव चाकशत् आकाशं पश्यन् आगच्छत Hbg.
		यामवचाकशत् आकाशं पश्यन् HHg. Deest in Hbd.
	{	यामवचाकशत् आकाशं पश्यत् Comm. in T.

Hiranyakeśin II, 7, 2 has ससुद्रमिव चाकशत्.

All the Mantras in this chapter are beset with difficulties, and it may be doubted whether it will ever be possible to restore the text so as to bring out a satisfactory meaning. In fact, I do not believe that those

¹ द्वितीयार्थे प्रथमा । इमं कलिम् ।

² अस्थितेरितकूपं न पुनरसिः । पर्यस्थत ।

who used these charms to cure children's diseases or to exorcise the demons harassing little children, knew the actual meaning of the words which they recited.

Whether we ought to read सुवीरण or सुवीरिण in II, 16, 3 and 6 is quite doubtful. If दुर्वीरिण in Śatap. Br. XI, 4, 1, 6; 14 means 'shaggy,' वीरिण might mean 'hair,' and सुवीरिण 'fine-haired.' But the best MSS. (Hw. Wh.) support सुवीरण.

In II, 16, 7 the reading अवधावति, though syntactically impossible, seems to be warranted by the best MSS. and by Haradatta's commentary. But the MSS. are corrupt. I subjoin the readings of the Haradatta MSS.:

अवधावति लकारव्यत्ययः । अधोमुखा आगच्छत । Hbd.

अवधावत लकारव्यत्ययः । अधोमुखा आगच्छत । HHg.

अवधावत । धकारव्यत्ययः । अधोमुखा आगच्छत । Hbg.

अवधावथ । थकारव्यत्ययः । अधोमुखा गच्छत । Hw.

अवधावति । धावत । लकारस्य व्यत्ययः अधोमुखा गच्छत । Comm. in T.

For the metre's sake it ought to be left out altogether, but the sense seems to require अव धावत, the corrected reading of Bu. Hir. II, 7, 2 also reads अवधावति.

A most puzzling form is सीसरीदत in II, 16, 9 seq. Haradatta, indeed, has no difficulty, he quietly explains सीसरीदत by अपसर्यत, without telling us how he arrives at this meaning. There can be no doubt that the verses must have had some sense at some time or other. But, as we find them in the Mantrapāṭha (and both Haradatta and the MSS. enable us to ascertain at least the traditional readings of the Āpastambins), they defy all attempts at interpretation. The words नमस्ते असु सीसर seem to suggest that सीसर is the name of a male demon, and सीसरी his female counterpart, and it is not impossible (as Dr. Bühler has kindly suggested to me) that we have to look for something like सीसरीदतः in सीसरीदत, while सीसरम might stand for सीसर मत. But in conjecturing anything like that, we really go beyond the time when these Mantras were fixed in the school of the Āpastambins. And if we could get at the original form of the Mantras, it would only mean that they were composed in this form, but became corrupt and intelligible, before they were received into the prayer book of the Āpastambins.

II, 17, 13. Here we have again a case where, an entirely impossible and ungrammatical reading is warranted both by Haradatta and by the MSS. *हिनसात्* is explained by *हिसुः*, and as to *चेत्* Haradatta says: *छान्दसो यकारः*¹.

II, 22, 5 seq. Here again the reading *परिधीतः* is perfectly certain, though we may hesitate to adopt Haradatta's explanation, who says: *छान्दसं दीर्घत्वं परिधितः परितो बद्धः*. For the readings of Hiranyakeśin and Pāraskara seem to point to some other corruption.

In II, 22, 10. *पाशेन सिक्वा वो* is certainly the *correct* reading. But the false reading *पाशेन सिक्वा वो* was, no doubt, the traditional reading of the Āpastambins, whether they explained to themselves the *k* as 'Vedic,' as Haradatta does (*क्कार उपजनं छान्दसः*), or never thought of any explanation.

The grammatical irregularities which have just been pointed out will, I am afraid, prove of very little value to grammarians. A few of the cases quoted may be due to dialectic pronunciation, and thus throw some light on the phonology of the Sanskrit spoken in Southern India. And I will here add a few cases of irregular contraction and euphonic combination, which may be interesting for grammarians.

In I, 3, 14 we read *अमुहसमुहमसि*, and the same contraction *āmūhām* (= *āmus + ahām*? or *āmū + ahām*?) occurs also in Baudh. I, 12, Bhār. I, 19, and Hlr. I, 20, 2², which proves that the Mantra in this form was common property of the Black Yajurvedins.

Another Mantra which belongs to the Taittirīyas generally is I, 4, 16 (repeated many times, see also Hir. I, 3, 6 etc.), which occurs already in TBr. II, 4, 1, 9. Both Sāyaṇa on this passage, and Haradatta on our Mantra agree in explaining *अयासि* = *ayās asi*, and *अयासन* = *ayās sán*. Similar contractions as *ayāsi* = *ayāsasi* have been pointed out by the late Prof. Roth (Z. D. M. G., vol. 48, p. 678).

A case of elision occurs I, 13, 9 (also Hir. I, 16, 3) in *नसि*, which Haradatta rightly explains as *nā asi*, i. e. *nā 'si*. See Wackernagel, Altindische Grammatik, p. 398.

¹ The Telugu edition omits this remark (which is found in all our MSS.) in the commentary, and reads *नेतिनसान्निभ्यम्* in the text.

² See my paper, 'Das altindische Hochzeitsrituell,' etc. (Denkschriften der k. Akademie der Wissenschaften in Wien, Phil.-Histor. Cl. Bd. XL, Wien, 1892), p. 6.

Harādatta is no doubt right in explaining *पितेति* II, 14, 1 as an irregular Sandhi for *पितेति = pitā eti*, and *क्षेयसि* II, 22, 5 for *क्षेयसि = kvā eshyasi*. Compare Wackernagel, l. c., p. 321 seq.

Grammatical forms which deserve to be mentioned are perhaps the difficult form *अदाय* I, 4, 4¹, for which Av. XIV, 2, 52 has the much easier reading *अदयत*, and *अगमिश्लीय* I, 5, 18 (also Baudh. II, 10 with the long *i*), and *तन्तु* I, 11, 2, which may possibly be a contraction for *तन्वा*².

The occurrence of *लक्षि* with the short *i* in *अलक्षि*: I, 1, 5 (also Baudh. I, 1), and in *लक्षिणी* I, 10, 3-6 deserves also to be mentioned.

But most of the grammatical irregularities discussed above admit of no explanation from the grammarian's point of view—as little as the gibberish of magicians. They can only be explained by assuming that these prayers were handed down by oral tradition—probably for centuries—among people who were no longer familiar with Vedic speech. What the Jaina monk Harikeśa-Bala tells the Brahmans—‘You are only the bearers of words, as it were, you do not understand their meaning, though you have learned the Vedas³’—was probably literally true at a very early period. The authors of the Brāhmaṇas could not have used the Vedic Mantras for their fantastic speculations, if these Mantras had been clearly understood. But the charms and prayers collected in the Mantrapāṭha were not even in the keeping of learned priests, like the Saṃhitās of the R̥gveda or Yajurveda. They were used by people of all classes for their daily devotions and for all important occasions in their daily life. And folk-lore knows how folk-songs and children's rhymes become corrupted in the mouths of uneducated people, who care more for the beauty of the tunes or the fun of the rhymes, than for the actual meaning of the verses which they repeat. Just so will charms and prayers become corrupted in the mouths of worshippers who repeat them, not on account of the meaning which they carry, but on account of their intrinsic sacredness. Indeed, the less they were understood, the more sacred would these time-honoured charms and prayers become, and the stronger the belief in

¹ Baudh. I, 6 has *दीवामुदाय*.

² But see C. R. Lanman, Noun-Inflection in the Veda, p. 412.

³ Uttarādhyayana-sūtra XII, 15 (Sacred Books of the East, vol. xlv, p. 52).

their efficacy, for—as an old adage says—‘the gods love what is mysterious, and hate what is evident’¹.

That the Mantras were not understood, or only half understood, may be seen from several passages where the Mantras have absolutely nothing to do with the ceremony for which they are used².

The very first verse of the Mantrapāṭha, which is to be recited when the woocers are sent out, has really nothing to do with this act. The words *varebhir varān* (*vara* meaning also ‘woocer’) were the only motive for using the Mantra in this connection. . . .

Mantra I, 2, 6, beginning with the words ‘*Around thee, O Indra, may our songs be,*’ has certainly no connection with the ceremony of dressing the bride. But the words परि त्वा ‘around thee’ were enough to use the Mantra when putting the new dress *around* the bride.

Mantra I, 6, 1, ‘The earth is *supported* by truth,’ etc., was only prescribed for the supporting of the carriage on account of the word उत्तमिता ‘supported.’

More passages of that kind will be pointed out in my translation of the Mantrapāṭha. But how little the Mantras were understood, may be seen, best from such passages as I, 8, 8, where two lines, one taken from Rv. X, 85, 42, the other from Rv. VI, 57, 6, are joined together so as to form one Mantra, though they have nothing to do

¹ परोक्षप्रिया इव हि देवाः प्रत्यक्षद्विषः Bṛhadāraṇyaka-Upaniṣad IV, 2, 2, परोक्ष-
कामा हि देवाः Śatap. Br. VI, 1, 1, 2; 11; 2, 3; 7, 1, 23; VII, 4, 1, 10; 13; 16; 2, 12; 5,
1, 22. A German novelist tells of an old farm-servant who knows some verses from his
hymn-book by heart, but recites them quite wrongly, making sheer nonsense of them.
But when he is told how he ought to recite them, he gets angry, and refuses to adopt
such daring innovations. ‘Mein alter Jochem weiss noch einige Verse aus dem
Gesangbuch auswendig. Er sagt sie immer vor sich hin, aber ganz verkehrt, und es ist
purer Unsinn, was er daraus gemacht hat. Ich wollte ihm nun die Verse richtig stellen.
Darüber ward er sehr böse und sagte, das wäre Neues, das gelte nicht. Sein Unsinn
ist ihm lieber, er hat etwas Geheimnisvolles daran, und das imponirt ihm, weil er’s
nicht versteht.’ (B. Auerbach, Auf der Höhe, vol. iii.)

² It very frequently occurs in the Grhya ritual that Mantras are used at sacrifices
standing in no connection with those for which they have originally been composed.
Prof. Oldenberg, S. B. E., vol. xxx, p. 114 note. See also A. Hillebrandt, Ritual-
Litteratur (Bühler’s Grundriss, III, 2), p. 19, and the interesting remarks by Prof.
R. G. Bhandarkar, Report on the Search for Sanskrit MSS. in the Bombay Presidency
during the year 1883-84 (Bombay, 1887), p. 37 seq., and by Prof. Bloomfield, S. B. E.,
vol. xlii, p. 480.

with 'one another. The literal translation of the Mantra would be: 'Stay ye here, may ye not be separated, may ye reach old age! For great welfare, O Indra.' A grammatical construction is impossible.

A similar case occurs II, 3, 2, where the first line is derived from Rv. IV, 58, 1, and the second line from Rv. I, 109, 7. A literal translation will show how absurd the combination of the two lines is: 'From the ocean went forth the wave full of honey; may I obtain immortality by the muttered prayer. These, indeed, are the rays of the sun by which our Fathers went up to their common home (lit. common drinking-place?).'

It is, I believe, sufficiently clear, that the Āpastambins recited these Mantras much in the same way as many a Roman Catholic will listen to Latin prayers, and many a Jew will say, and listen to, Hebrew prayers without any knowledge of the language in which they are composed. But not only that: the evidence adduced compels us also to assume that the Mantras of the Āpastambins were compiled, arranged, and some of them composed by men who knew the Vedic Saṃhitās, but to whom the language of these Saṃhitās was a dead and half-forgotten language. The priests or Paṇḍits, who finally arranged these Mantras so as to form part of the liturgical books of the Āpastambins, knew, no doubt, Sanskrit as well as our commentator Haradatta, and were thus able to see the gist of many of the Mantras, and to assign to them a place in the ritual. In the case of other Mantras, which they did not understand, they were satisfied if one or two words—as, a rule the first word or words—of the Mantra suggested something similar to the rite for which it was used. The important thing for them was always the *words*, and not the *meaning* of the Mantras. The words were sacred, because they were either taken from their sacred literature, from the Saṃhitās of the Rigveda or Yajurveda, or because they were magic spells and charms hallowed by time and ancient usage. If they thought of any meaning at all, they must have felt at liberty to explain to themselves any ungrammatical forms and constructions in the same way as Sāyaṇa and Haradatta used to explain them in more recent times, as being 'chāndasa' or 'Ved̥ic.'

But all this seems to suggest that the Mantrapāṭha must have had an independent existence from the Gr̥hyasūtra of Āpastamba, and that Āpastamba himself was neither the author nor the compiler of the Mantrapāṭha. In order to arrive at a more definite conclusion about

this, we shall have to examine more closely into the relation of the two works.

RELATION OF THE MANTRAPĀṬHA TO THE ĀPASTAMBĪYA
GṚHYASŪTRA.

The relation between the Āpastambīya Gṛhyasūtra and the Mantrapāṭha is very similar to that between the Gobhila-Gṛhyasūtra and the Mantra-Brāhmaṇa of the Sāmaveda. While most of the other Gṛhyasūtras give the prayers in full, when describing the different domestic rites, Āpastamba and Gobhila merely describe the rites, and refer to the prayers as known from their respective prayer books.

Professor Knauer¹ has shown that the Gobhila-Gṛhyasūtra not only presupposes, but is entirely based on the Mantra-Brāhmaṇa, that the Gṛhyasūtra is, in fact, nothing but a careful and systematic working up of the Mantras into a treatise on domestic rites. That certain Mantras are not given in the Mantra-Brāhmaṇa, but are quoted by Gobhila in the Gṛhyasūtra either by their Pratikas, or *in extenso*, is explained by Prof. Knauer as due to the fact that the Mantra-Brāhmaṇa is strictly limited to the Gṛhya ritual, carefully excluding everything that pertains to the Śrauta rites¹. A different theory has been proposed by Prof. Oldenberg, who believes that the two works—the Gobhila-Gṛhyasūtra and the Mantra-Brāhmaṇa—were ‘composed together and on one common plan’.² His chief argument is the occurrence of certain Mantras in the Gṛhyasūtra, which are omitted in the Mantra-Brāhmaṇa. ‘Gobhila gave the full wording of the shorter Mantras with which the description of the ceremony could be interwoven without becoming obscure or disproportionate; the longer Mantras would have interrupted, rather tediously and inconveniently, the coherency of his ritual statements; so he separated them from the rest of his work and made a separate Saṃhitā of them.’ He admits that there are exceptions, that short Mantras occur in the Mantra-Brāhmaṇa, and long Mantras in the Gṛhyasūtra, but thinks that ‘allowance must be made for a certain inconsistency or carelessness in the distribution of the material between the two texts’—which is rather awkward, as the number of Mantras in question is not very large, so that the exceptions really make the rule

¹ Das Gobhila-grhyasūtra herausg. und übersetzt von Dr. Friedrich Knauer, II (Dorpat, 1886), pp. 22-34.

illusory¹. In fact, Prof. Knauer has shown that of 33 short Mantras occurring in the *Mantra-Brāhmaṇa* no less than 28 are given *in extenso* in the *Gṛhyasūtra*, and only 5 in an abridged form, while, if Prof. Oldenberg's theory were right, these 28 Mantras ought not to be included in the *Mantra-Brāhmaṇa*. Prof. Knauer also draws attention to the fact that tradition does not ascribe the *Mantra-Brāhmaṇa* to Gobhila. It would certainly be a very uncommon thing in Indian literature if a work compiled by Gobhila should have no author's or compiler's name assigned to it by tradition, it being far more usual that works are ascribed to a renowned author even if they do not belong to him².

Prof. Oldenberg is inclined to extend his theory about the relation between *Mantra-Brāhmaṇa* and *Gobhila-Gṛhyasūtra*, also to the parallel case of *Mantrapāṭha* and *Āpastambīya Gṛhyasūtra*. No doubt, the cases are parallel, and the *Sūtras* of *Āpastamba* presuppose the existence of the *Mantrapāṭha*, but there is no reason to assume that the *Mantrapāṭha* presupposes the *Sūtras*³. The Mantras, certainly, presuppose a *Gṛhya* ritual. But as there were Vedic *Samhitās* and a *Śrauta* ritual before there existed any *Śrautasūtras*, so there may have been (and I believe there were) *Mantra-Samhitās* or prayer books for the domestic rites and a *Gṛhya* ritual before any *Gṛhyasūtras* existed⁴.

If there is any difference between *Āpastamba* and *Gobhila* as regards their relation to their respective prayer books, it is this, that *Āpastamba* is far more dependent on the *Mantrapāṭha* than *Gobhila* on the *Mantra-Brāhmaṇa*—so much so, that the ritual in *Āpastamba* is hardly intelligible from the *Sūtras* alone without referring to the Mantras. The *Gṛhyasūtra* not only presupposes the *Mantrapāṭha*, but was framed after it. To begin with, the *Gṛhyasūtra* constantly refers to the *Mantrapāṭha* by such phrases as उत्तरया 'with the following R̥g verse,' उत्तरिण or उत्तरिण यजुषा 'with the following Yajus formula'⁵. But not

¹ H. Oldenberg in *Sacred Books of the East*, vol. xxx, pp. 4-8.

² See F. Knauer, *Vedische Fragen*, in 'Festgruss an Rudolf von Roth' (Stuttgart, 1893), pp. 61-64.

³ *Sacred Books of the East*, vol. xxx, p. 249.

⁴ Thus there existed an *Atharvaveda-Samhitā* and *Atharvan* practices long before the *Kaṣika-sūtra*. See the *Kāuṣika-sūtra* of the *Atharva-veda*, ed. by M. Bloomfield, p. xxii.

⁵ It is not right to say that the Mantras are always referred to as *yajus* by *Āpa-*

only that; we are also told, e.g. (Āp. 4, 2), that the wooers should be sent out 'with the two first verses' (viz. of the Mantrapāṭha), or (Āp. 4, 10) that the bridegroom should recite over his bride 'the two first verses' (viz. of the third Anuvāka). In Āp. 8, 10 we are told that 'the remaining Mantras' (viz. of the eleventh Anuvāka)* should be recited at the cohabitation. This is a particularly interesting case. In most of the MSS., Mantras I, 11, 7-11 form a separate section, only in our MS. Wh. (generally the best MS.!) they form part of the eleventh Khaṇḍa. It is by no means improbable that Āpastamba in the Gṛhyasūtra (8, 10) alludes to a difference of opinion with regard to this section, when he says: शेषं समाविशने अपेत् 'let him mutter the rest (अनुवाकशेषं "the rest of the section," says the commentary) at the cohabitation.' Instead of saying, as he generally does, उत्तरानि: 'with the following (Rg verses),' he may have chosen the phrase शेषं 'the rest,' in order expressly to refute the idea of these Mantras forming a section by themselves. In Āp. 9, 9 it is said that he should worship the sun 'with the following Anuvāka,' i.e. Mantrapāṭha I, 16. The water for the Upanayana rite is to be mixed (according to Āp. 10, 5) 'with the first Yajus of the Anuvāka,' i.e. with Mantrap. II, 1, 1.

Interesting is the manner in which Āp. 11, 1-4 refers to Mantrap. II, 3, 26-32. The Pratika is quoted of II, 3, 26, the short questions and answers II, 3, 27-30 are referred to by the Sūtra पृष्ठं परस्व प्रतिवचनं कुमारस्य 'The questions are for the teacher, the answers for the boy.' Then follow the two Sūtras शेषं परी अपति and प्रत्यगाशेषं चेन्न वाचयति. This can only mean, 'The other (i.e. the teacher) mutters the rest (of the Anuvāka). But he should cause him (the pupil) to recite the (Mantra) containing a wish for himself.' I do not think that शेषं can mean anything else but अनुवाकशेषं 'the rest of the Anuvāka', but as the Mantra meant (II, 3, 31) is not the end of the Anuvāka, we have, I believe, to take च in Āp. 11, 4 in the sense of 'but'. Mantra II,

stamba (Prof. Bloomfield, S. B. E., vol. xlii, p. xlv note). He refers to prose formulas by yajus, to *ṛcas*, or verses, by using the feminine of *uttara* (cf. *uttarām* 4, 6, *uttarayā* 4, 7 etc. etc.). The only reason why he says repeatedly *uttareṇa yajushā*, and never *uttarayarā*, but always *uttarayā*, is that *uttareṇa* (which also means 'to the north,' etc.) would in many cases have been ambiguous, while the meaning of *uttarayā* was always clear.

* Sudarśanārya says: अनुवाकशेषिकदेशं 'a portion of the rest of the Anuvāka.'

* About च in the sense of 'but,' see Böhtlingk-Roth, Sanskrit-Wörterbuch, ss. v. च 6).

3, 32, 'O Lord of the Paths, may I obtain the other end of the path,' is the Mantra containing 'a wish for himself.' These Mantras are also interesting for another reason. If Prof. Oldenberg were right in assuming that the authors of the Gṛhyasūtras were also the compilers of the Mantra-collections, surely Gobhila, as well as Āpastamba, would have included such short questions and answers as **को नामासि, असौ नामासि** etc. not in the collection of Mantras, but in their Gṛhyasūtras¹. Yet we find them both in the Mantra-Brāhmaṇa (I, 6, 17) and in our Mantrapāṭha (II, 3, 27-30).

In Āp. II, 18 **सूतं च म इत्येतत्** is, no doubt, rightly explained by Haradatta as meaning 'that group of Mantras beginning with **सूतं च दे**' (**एतत् = एतच्चन्द्रजातम्**). The MSS. read Mantrapāṭha II, 5, 2-10, and again II, 5, 12-21 without dividing the single Māṅtras. I have followed the Telugu edition in numbering them. That Mantras 12-21 were not intended to be one Mantra is clear from Āpastamba's usual phrase **उत्तरे**: 'with the following (Mantras).' Sudarśanārya also explains 'with the following *ten* Mantras.'

Quite exceptional is the way in which Āp. 8, 2 refers to Mantrap. I, 9, 8 by the words **सदसस्पतिर्द्वितीयः** 'Sadasaspati is the second (deity to be worshipped).' The Mantra begins **सदसस्पतिमद्भुतं** etc.

By far the most usual way in which Āpastamba refers to the Mantrapāṭha is by the word **उत्तर** 'the following.' Whenever a number of burnt-oblations are to be offered, Āpastamba simply says: 'Let him offer the *following* burnt-oblations' (*āhuti*), that is to say, the burnt-oblations which are to be offered with the Mantras, following in the Mantrapāṭha. As many Mantras there are, so many oblations have to be offered. In order to know the exact number of oblations to be made, it is necessary to know the Mantrapāṭha by heart.

That the Āpastambins are expected to learn first the Mantras by heart before they proceed to the study of the Gṛhyasūtra, follows even from the traditional arrangement of the two Mantrapraśnas *before* the Gṛhyasūtra². But this method of referring to the Mantrapāṭha—to chapter and verse of the 'prayer book'—which we have just pointed

¹ Another set of very short Mantras—formulas consisting of one or two words only—occurs in the Mantrap. II, 10, 11-18.

² See above, p. ix.

out, proves that the author of the Gṛhyasūtra had an actual collection of Mantras, arranged and divided into Anuvākas (corresponding to the Khaṇḍas of our MSS.) exactly in the same manner as we find the Mantrapāṭha in our MSS., constantly *before his mind* when he composed his Sūtras.

Professor Knauer, when speaking of the analogous case of the Mantra-Brāhmaṇa, would go farther. He asserts that Gobhila must have had an actual *written* 'book' of Mantras 'in his hands' when writing his Gṛhyasūtra¹. I do not think that it can be proved that the authors of the Gṛhyasūtras wrote or used written books. Though it is extremely probable that the art of writing was known at the time when the Sūtras were composed², I do not believe that the Sūtras were intended for reading, as the very Sūtra style is intended as a *memoria technica* for texts to be learnt by heart. The Mantras, too, were learnt by heart—as prayers and hymns are learnt to the present day, not only in India—and there was no occasion for writing them down. What is true even to-day, that for the Hindu 'sacred books and all sciences exist only in the mouth of the teacher, compared with which a written text has no authority, and that they can be learnt correctly only from a teacher, not from manuscripts³, was certainly true in the days of the Sūtrakāras.

There are only very few Mantras which are inserted in the Āpastam-biya Gṛhyasūtra and are not found in the Mantrapāṭha⁴. They are—

(1) The Parishccana Mantras given by Āp. 2, 3 and 8:

अदितिः शुमन्वस्व and . . . शुमन्वस्वाः ।

¹ Knauer, Das Gobhilagrhyasūtra, II, pp. 31-34, and 'Festgruss an Rudolf von Roth,' p. 63.

² See G. Bühler, Indische Palaeographie (Grundriss, I, 11), p. 17.

³ G. Bühler, l. c., p. 4.

⁴ There are, besides, a few Mantras which are merely indicated in the Gṛhyasūtra, and not given *in extenso* in either of the two works. They are the Jaya, Abhyātāna, and Rāshṭrabhṛt formulas (found in Ts. III, 4, 4-7), the Prajāpati verse Ts. I, 8, 14, 2, and the Vyāhṛtis (भू स्वाहा भुव स्वाहा भुव स्वाहा), all referred to by Āp. 2, 7. The Rudra-Mantras (Ts. IV, 5) also, prescribed by Āp. 20, 8, do not occur in the Mantrapāṭha. They evidently formed a separate book, and had to be learnt separately. Haradatta says: अथ रुद्राङ्गयेत् । रुद्रा अन्वस्व आखाताः । from which we may conclude that Haradatta wrote a commentary on the Rudras.

अनुमतेऽनुमन्वस्य and . . . अनुमन्वाः ।

सरस्वतेऽनुमन्वस्य and . . . अनुमन्वाः ।

देव सवितः प्रसुव and . . . प्रासावीः ।

The last of these Mantras (in a much longer version) is the first Mantra in the Mantra-Brāhmaṇa, while the other Mantras are given by Gobhila (I, 3, 1-3).

(2) The Mantras for the two Ājyabhāga offerings (Āp. 2, 6):

अपये स्वाहा ।

सोमाय स्वाहा ।

(3) The Mantra for the Svishtakṛt offering (Āp. 2, 7):

यदस्य कर्मणोऽत्यरीरिचं यदा न्यूनमिहाकरम् ।

अपिष्टत्स्विष्टकृद्विद्वान्त्वर्वं स्विष्टं सुजतं कर्तुं स्वाहा ॥

(4) The Mantra आपन्वा श्री श्रीमाता ॥ which, according to Āp. 8, 6, is to be recited optionally in lieu of the two Mantras I, 9, 9-10 of the Mantrapāṭha, prescribed by Āp. 8, 5.

(5) The Mantra यदि वारुणसि वरुणात्वा निष्क्रियामि यदि सौम्यसि सोमात्वा निष्क्रियामि ॥ which, according to Āp. 9, 5, is to be recited at the performance of a kind of love charm. Now it is very remarkable that the very similar Mantra यवसि सौमि सोमाय त्वा राक्षे परिक्रियामि etc., employed at the Pumsavana rite, is given *in extenso* by Gobhila II, 6, 7, and does not occur in the Mantra-Brāhmaṇa. This cannot be a mere accident.

One thing is certain. The occurrence of these Mantras in the Āpastambīya Gṛhyasūtra, and their omission in the Mantrapāṭha, are not due to any distinction made between long and short Mantras, as Prof. Oldenberg suggests. Numerous short Mantras occur in the Mantrapāṭha, and the Mantras occurring in the Gṛhyasūtra are by no means all short Mantras. I can see no other reason why Āpastamba should have included these Mantras in his Gṛhyasūtra than the fact that they were missing in the Mantrapāṭha which formed the basis for his treatise. If he himself had been the compiler of the Mantrapāṭha, there is no visible reason why he should have included just these few Mantras in the Gṛhyasūtra.

The agreement between Mantra-Brāhmaṇa and Mantrapāṭha with regard to the omission of the Parishecana Mantras and the Mantra

यदि वाच्यसि etc. seems to indicate that different Vedic schools had their prayer books for domestic rites, which were arranged according to some uniform plan. That the Mantrapāṭha is included in the corpus of Sūtras ascribed to Āpastamba¹ may be merely for the sake of convenience, as the two works are so closely connected with one another. But it does not follow that even the tradition of the Āpastambins credited Āpastamba with the authorship or compilership of the Mantrapāṭha. With the exception of the quite modern MS. E., none of the other MSS. mentions the name of Āpastamba in the colophons. Nor did the commentators look upon Āpastamba as the author of the Mantrapāṭha. It has struck Sudarśanārya, the commentator of Āpastamba's Gṛhyasūtra, that the Sūtras Āp. 9. 2 seqq. have nothing to do with the wedding ritual in the middle of which they occur, and he explains this fact by saying that this heterogeneous matter is treated here on account of the order followed by the Mantrapāṭha (मन्त्राष्टान-क्रमेणैव)². This shows that Sudarśanārya did not consider Āpastamba to be the compiler of the Mantrapāṭha³.

But there is also some external evidence showing that the Mantrapāṭha existed as an independent Vedic work, forming a kind of appendix to the literature of the Taittirīyas. For in the Kāṇḍānukrama of the Ātreya Śākhā of the Black Yajurveda, after the 41 Kāṇḍas and the

¹ See above, p. ix. That Āpastamba refers to the Anuvāka division of the Mantrapāṭha (see above, p. xxxiii), but not to the division into 2 Praśnas, seems to show that the division of the corpus of Āpastambīya Sūtras into 30 Praśnas, of which the Mantras formed 2 Praśnas, is of a more recent date.

² See my essay, 'Das altindische Hochzeitsrituell,' l. c., p. 95. Similarly the author of the Khādīra-Gṛhyasūtra looked upon the Mantra-Brāhmaṇa as an independent work, not as the work of Gobhila. This is proved by Khād. I, 3, 3 seq., where it says that the Samāvartana or bath at the end of studentship comes first, and then marriage. 'As, however, in the (collection of) Mantras marriage is treated of (first), it is explained (here) before (the bath).' Prof. Oldenberg, S. B. E., vol. xxix, p. 379 seq. I doubt whether Prof. Knauer's interpretation of this passage (Das Gobhilagrhyasūtra, II, p. 39 seq.) is admissible.

³ Commentators are so fond of long discussions as to why a Sūtrakāra said something which he ought not to have said, that they would have certainly tried to 'explain,' after their fashion, why certain Mantras occur in the Gṛhyasūtra instead of being included in the Mantrapāṭha. Their not doing so, shows also that they, at any rate, did not consider Āpastamba the author or compiler of the Mantrapāṭha.

3 Upanishads ascribed to Tittiri and the 8 Kāthakāni have been enumerated, we read :

ऐकाग्रिको विधिः काण्डं वैश्वदेवमिति स्थितिः ।

This *Ekāgnikāṇḍa*¹ consists, as the commentary states, of the Parishecana Mantras अदितेऽनुमन्यस्व etc., the 39 Vaiśvadeva Mantras (= TĀ. X, 67 = Mahānārāyaṇa-Upanishad 19, 2, see Āp. Dh. II, 2, 3, 16-II, 2, 4, 8), and finally of the *prāśnadvayam* beginning प्र सु रमन्तेति, i. e. our Mantrapāṭha². We do not know the date of this Kāṇḍānukrama, but it seems to be older than the final arrangement of the Taittirīya-Brāhmaṇa and Taittirīya-Āraṇyaka. For though it agrees with the present arrangement of the Taittirīya-Saṃhitā, there is, as Professor Weber has shown³, some difference in the arrangement of the Taittirīya-Brāhmaṇa and Taittirīya-Āraṇyaka, as compared with the Kāṇḍānukrama.

Haradatta called his commentary the *Ekāgnikāṇḍavyākhyā*¹, because he included in it also the Parishecana Mantras and the Vaiśvadeva Mantras⁴, occurring at the beginning of the Āpastambīya Gṛhyasūtra, and in the Taittirīya-Āraṇyaka X, 67. The Mantrapāṭha seems, then, to have formed part of an Ekāgnikāṇḍa, 'a chapter (of Mantras for the rites to be performed) with one fire,' before it came to be included in the corpus of Āpastambīya Sūtras.

This proves, I believe, conclusively that Āpastamba is neither the author nor the compiler of the Mantrapāṭha, which must have existed as an independent collection before the Gṛhyasūtra was composed.

It seems to me not impossible that other Gṛhyasūtras, too, may be

¹ See above, p. x.

² See A. Weber, Indische Studien, III, pp. 376, 387, 391; XII, p. 354. In a note to Ind. Stud. III, p. 387, Prof. Weber has already (in 1855) referred to the Bodleian MS. (W.) of the Mantrapāṭha.

³ Indische Studien, III, p. 374.

⁴ The Telugu edition gives the Parishecana and some of the Vaiśvadeva Mantras as a kind of introduction, omitting the Mantras for the Bali offerings. It begins: ॥ अथ वैश्वदेवमंत्रप्रारंभः ॥ अदितेनुमन्यस्व । अनुमतेनुमन्यस्व । सरस्वतेनुमन्यस्व । देव सवितः प्रमुव ॥ ॐ नमये स्वाहा । सोमाय स्वाहा । विश्वेभ्यो देवेभ्यस्स्वाहा । ध्रुवाय भूमाय स्वाहा । ध्रुवचितये स्वाहा । अश्व्युतचितये स्वाहा । अपरी स्विष्टकृते स्वाहा । अदितेन्यमैस्याः । अनुमतेन्यमैस्याः । सरस्वतेन्यमैस्याः । देव सवितः प्रासावीः ॥ ॥ एकाग्रिकाण्डमंत्रप्रारंभः ॥ Then follows the beginning of Haradatta's commentary.

based on similar prayer books or Mantra collections. Such modern prayer books as the *Rigveda-Mantra-Saṃhitā*¹, which contain prayers for domestic rites, may possibly be developed from older books of that kind which were worked up into the *Gṛhyasūtras* as we have them now. Dr. Bühler has discovered a *Mantrabhāṣya*, containing a commentary on the Mantras prescribed in the *Pāraskara-Gṛhyasūtra*², so that there may have been a separate collection of Mantras, which formed the basis of our *Pāraskara-Gṛhyasūtra*. For practical purposes such an entire separation of Mantras and Sūtras, as it is carried out in the case of the *Mantrapāṭha* and the *Āpastambīya Gṛhyasūtra*, and (though less rigorously) in the case of the *Mantra-Brāhmaṇa* and *Gobhila*, must have been very inconvenient. That this is so even now-a-days, may be seen from a native edition of the *Āpastambīya Gṛhyasūtra* in Grantha characters, which gives the Mantras in *Pratīka* form³.

But whether they existed originally in separate collections or not, the Mantras ought, I believe, always to be regarded as belonging to an older stratum of Vedic literature than the Sūtras in which they occur. This is not always borne in mind by scholars when investigating the language of the Sūtras⁴.

¹ I possess a lithographed edition, Bombay, 1891 (Śake 1813), beginning with **पुष्पाह्वाचनमन्त्राः, गान्धीश्राद्धमन्त्राः** etc. This is different from the '*Āśvalāyanaśākhokta-Mantra-Saṃhitā*' (Bodleian MS. Walker 144, cf. Max Müller, *History of Ancient Sanskrit Literature*, p. 474), which begins with **सीर, पुष्यसूक्त, विष्णुसूक्त** etc. Neither the edition, nor the MS., contains the Mantras as found in *our* *Āśvalāyana-Gṛhyasūtra*. See also the books quoted above, p. x, note 3.

² Dr. Bühler's Report on Sanskrit MSS. in Gujarat for 1872-3 (see *Indian Antiquary*, II, 304).

³ *Āpastambagṛhyasūtram sapratīkam* (printed at Tanjore, Jyotirvilāsa Press, 1885). Instead of the Sūtra **तानादितो दाभ्यामभिमन्त्रयेत्** (Āp. 4, 2) this edition, e. g., has: **तान् प्र सु रमतेति दाभ्यामभिमन्त्रयेत्**.

⁴ Dr. O. Franke, in his article 'Was ist Sanskrit?' (Bezz. Beiträge, XVII, 54 ff.), says (p. 55) that in Pāṇ. IV, 1, 62 '*bhāṣā*' is opposed to 'Sanskrit,' not to '*chandas*,' for, he says, the example given by the *Kāśikā* (*sakhā sapta-padi bhavati*) is taken from the *Āśvalāyana-Gṛhyasūtra* (I, 7, 19). Yet the words are not *Āśvalāyana*'s, but, as the author of the *Kāśikā* knew well, the words of a Vedic *Mantra* (also occurring *Śākh.* I, 14, 6, Kauś. 76, 24, cf. *Mantrap.* I, 3, 14), and therefore '*chāndasa*,' not 'Sanskrit' in Dr. Franke's sense. *Sakhā* as a feminine occurs also in *Śākh.* II, 2, 1, again in a *Mantra*.

c
RELATION OF THE MANTRAPĀṬHA TO THE TAITTIRĪYA, RIGVEDA,
AND ĀTHARVAVEDA SAṂHITĀS.

Even if we had not the testimony of the Kāṇḍānukrama, there could not be the least doubt that the Mantrapāṭha belongs to the Taittirīya-Veda.

An analysis of the synoptical list of parallel passages given in Appendix B yields the following facts.

There are 100 Mantras for which parallel passages are found in the Taittirīya-Saṁhitā. Of these, 86 are *identical* with the corresponding Mantras of the Taittirīya-Saṁhitā, while 14 are only *similar* Mantras. Most of the identical Mantras—66 in number—are not given *in extenso* by our MSS., but only indicated by Pratikas. It was evidently taken for granted that every Āpastambin would know these Mantras by heart from his Saṁhitā—the more so, as most of them occur several times in the Taittirīya books. In using these verses or formulas for the ritual, they had all, of course, to be recited in full. They are accordingly given in full in the Āpastambīya-Saṁskāra-Prayoga (MS. P.), and are fully commented on in Haradatta's commentary. For the sake of convenience I have printed these Mantras *in extenso*¹, as it would have been mere pedantry to compel the reader to refer to the Taittirīya-Saṁhitā every time that such a Mantra occurs. It has, however, always been stated in the critical notes when the MSS. give the Pratika only. This very practice of the scribes of our MSS. shows that a thorough familiarity with the Taittirīya-Saṁhitā is presupposed on the part of the worshippers who had to make use of the Mantrapāṭha.

Besides those 100 Mantras occurring in the Taittirīya-Saṁhitā, many of which occur also in the Brāhmaṇa and Āraṇyaka, there are 20 parallel passages which are found in the Taittirīya-Āraṇyaka only, and 18 which are found in the Taittirīya-Brāhmaṇa only. Of these 38 Mantras, 31 are identical, and only 7 are variants of the corresponding Taittirīya Mantras.

If we turn to the Rīgveda-Saṁhitā we find parallel passages for 140

¹ The editor of T. is not consistent in this respect. Sometimes he gives the Mantras in full, sometimes their Pratikas only, and occasionally he even gives first the Pratika, with *इति*, etc. after it, and then the Mantras *in extenso*.

Mantras (86 in *Praśna I*¹ and 54 in *Praśna II*), many of which occur also in the *Taittiriya* books. But only 45 out of these 140 Mantras are identical with the corresponding verses of the *Rigveda*, while all the other Mantras contain either slight various readings, or are entirely different versions of the *Rigveda* verses. If we take into account the Mantras which occur in the *Rigveda-Saṃhitā* only, and not in the *Taittiriya* books, there are 84 parallel passages (68 in *Praśna I* and 16 in *Praśna II*), of which only 24 are identical with the corresponding verses of the *Rigveda*.

Still more remarkable is the result of an analysis of the parallel passages occurring in the *Atharvaveda-Saṃhitā*. Of 120 Mantras occurring in this *Saṃhitā*, only 9 are identical with the corresponding *Atharvaveda* verses, while all the rest are either different versions, or contain at least one or two various readings. Excluding the Mantras found also in the *Rigveda-Saṃhitā*, and in the *Taittiriya* books, there are 41 Mantras found in the *Atharvaveda-Saṃhitā* only, out of which only 2 are identical verses.

The following table will show clearly how much closer the relation of the *Mantrapāṭha* to the *Taittiriya* books is, than its relation to the other Vedic *Saṃhitās*² :—

Of 138 Mantras found in	Ts. TBr. TĀ.	117 are identical, 21 have variants
„ 140 „ „	Rv.	45 „ „ 95 „ „
„ 84 „ „	{ Rv. and not in Ts. TBr. TĀ. }	24 „ „ 60 „ „
„ 120 „ „	Av.	9 „ „ 111 „ „
„ 41 „ „	{ Av. and not in Rv. Ts. TBr. TĀ. }	2 „ „ 39 „ „

If any further proof were wanted to show that the *Mantrapāṭha* belongs to the *Black Yajurveda*, we have only to refer to those Mantras which occur in the *Rigveda* or *Atharvaveda* with variants, while the *Taittiriya*s have the same readings as our *Mantrapāṭha*. Thus *Mp. I*,

¹ The large number of *Rigveda* Mantras in the first *Praśna* is due to the fact that this *Praśna* contains the Mantras for the wedding ritual collected in the *Sūryā* hymn *Rv. X*, 85.

² It is hardly necessary to add anything about other *Saṃhitās* but those mentioned, as there is nothing to suggest any closer connection of the *Mantrapāṭha* with either the *Vs.*, or the *Maitr. S.*, or the *Sāmaveda-Saṃhitā*.

7, 1 has the same readings as TĀ. IV, 20, 1 seq., while Rv. VIII, 1, 12 agrees with Av. XIV, 2, 47. Mp. I, 14 corresponds to Rv. I, 14; the various readings¹ occurring in vv. 3, 5, and 7 are also found in TBr. II, 5, 5, 1; 8, 8, 9. Mp. II, 12, 6-10 agrees with TBr. II, 5, 6, 1-3, both differing from the corresponding hymn of Av. II, 10. Mp. II, 15, 2 shares with TĀ. X, 1, 10 the reading **सप्रथाः**, while Rv. I, 22, 15 reads **सप्रथः**¹.

The total number of Mantras in the Mantrapāṭha (excluding repetitions) is 590; for 264 of these Mantras I have been able to find parallel passages in the Saṃhitās of the Rīgveda or Atharvaveda, and in the Taittirīya books. Of the remaining 326 Mantras many will be found in the other Gṛhyasūtras and in the Mantra-Brāhmaṇa of the Sāmaveda. A comparison of these Mantras would show that the Mantras of the Mantrapāṭha have much more in common with those of the Baudhāyana, Bhāradvāja, and Hiranyakeśin Gṛhyasūtras—that is to say, with the Gṛhyasūtras of the Black Yajurveda—than with any of the other Gṛhyasūtras.

Baudhāyana, Bhāradvāja, and Hiranyakeśin have frequently the same Mantras (with the same various readings where they differ from the Saṃhitās) as the Mantrapāṭha, though they do not prescribe them for the same occasions. Thus Baudh. I, 10 agrees with Mp. I, 1, 6 in reading **जीवाम्** for **जीवम्** of Rv. X, 40, 10, although Āpastamba prescribes the Mantra for the moment when the bride begins to cry at the preparatory marriage rites, while Baudhāyana includes it among the prayers to be recited at the cohabitation². Instead of **नीललोहितं भवति** of Rv. X, 85, 28, the Mp. I, 6, 8 reads **नीललोहिते भवतः**. The same reading occurs in Baudh. I, 8. Āpastamba prescribes it for the wedding ceremony, which I believe to be identical with the European custom of barricading the bridal procession³, while according to Baudhāyana it is to be recited when the bride looks at the setting sun. It has been shown⁴ that in some cases ungrammatical readings of the Mantrapāṭha occur also in the

¹ Vs. XXXV, 21 (= XXXVI, 13) also has **सप्रथाः**. See besides, p. xxiii, on II, 3, 2.

² See 'Das altindische Hochzeitsrituell,' pp. 12, 42 seq.

³ See 'Das altindische Hochzeitsrituell,' pp. 12, 67 seq., and my paper 'On a Comparative Study of Indo-European Customs' (Transactions of the International Folk-Lore Congress, London, 1891), p. 268 seq.

⁴ See above, pp. xvii, xxiii seq., xxvii, on I, 8, 2; II, 2, 11; II, 7, 25; and I, 3, 14.

Gr̥hyasūtras of Baudhāyana, Bhāradvāja, and Hiranyakeśin. If we had critical editions of Baudh. and Bhār., many more cases of this kind would certainly come to light. They prove that these Mantras are derived from one source common to the schools of the Black Yajurveda.

As is only to be expected, the Gr̥hyasūtra of the White Yajurveda, the Pāraskara-Gr̥hyasūtra, has more Mantras in common with the Mantrapāṭha than the Mantra-Brāhmaṇa and the Gr̥hyasūtras of the R̥gveda schools. The parallel passages from the Gr̥hyasūtras¹ quoted in the critical notes will give some idea of the relation of the Mantrapāṭha to the Mantras of the other Gr̥hyasūtras. A full analysis of the Mantras occurring in the Gr̥hyasūtras has been promised by Prof. E. W. Fay, who also intends to publish a complete Index of Mantras covering all the Gr̥hyasūtras². This will, no doubt, prove extremely useful for the study of Vedic Mantras, and it is only to be hoped that it may include the Gr̥hyasūtras of Baudhāyana and Bhāradvāja, for which the MS. material unfortunately seems as yet to be insufficient. Of still greater importance will be such a Vedic Concordance on a large scale as announced by another American scholar, Prof. Bloomfield³. Only such a Concordance of the *Pādas* of Vedic Mantras will enable us to get a clearer insight into the origin of the Mantrapāṭha than it is at present possible to arrive at. With the help of such a Concordance we should, no doubt, also be able to find many more parallel passages than I have been able to point out. But there will always remain a considerable number of Mantras which were not derived from any Vedic Saṃhitā. Such Mantras as those of II, 13, used at the ceremonies connected with the birth of a child, or the exorcisms against the demons harassing little children, found in II, 16, belong to ancient popular tradition, and are probably older than the hymns of the Vedic bards.

¹ In the first Praśna I have only given a few parallel passages, as they have been given more completely in the 'Erläuterungen' to my essay 'Das altindische Hochzeitsrituell,' p. 27 seqq., where I have also quoted the wedding Mantras from the Baudhāyana and Bhāradvāja Gr̥hyasūtras. Editions of these two works are still among the *desiderata*. I regret that it was too late to make any use of Prof. Knauer's excellent edition of the Mānava-Gr̥hyasūtra, which has just been published.

² See John Hopkins University Circulars, Baltimore, May, 1890, vol. ix, no. 81, p. 74.

³ See American Oriental Society's Proceedings, April, 1892.

Prof. Oldenberg¹, indeed, believes 'that, during the latter part of the Rigveda period, ceremonies such as marriage and burial began to be decked out with poetry, as had long been the case with the Soma offering.' And from metrical usage he concludes² 'that the development of the Gṛhya rites in the form in which they are described to us in the Sūtras, that especially their being accompanied with verses, which were to be recited at their performance, is later than the time of the oldest Vedic poetry, and coincides rather with the transition period in the development of the Anushtubh metre, a period which lies between the old Vedic and the later Buddhistic and epic form.'

I confess I am not convinced by Prof. Oldenberg's argumentation of the comparatively late origin of the Gṛhya Mantras. It seems to me highly improbable that marriage rites and burial ceremonies should have been performed without any prayers, until they began to be 'decked out with poetry' after the analogy of the Soma sacrifice. In fact, many of the Gṛhya 'rites' consist merely in invocations addressed to popular deities, or in the recitation of magic formulas, while others are no 'rites' at all unless they are accompanied by prayers or formulas. And it has not yet been proved that the elaborate Soma sacrifice can claim a higher antiquity than the simple Gṛhya offerings³. I am rather inclined to think that the artificial poetry of the Brāhmins, as represented by the hymns of the Rigveda, and the *popular* poetry connected with Atharvan practices and Gṛhya rites, as represented by the Atharvaveda-Saṃhitā, and the Gṛhya Mantras, are two parallel streams running in different channels, approaching each other at times, and diverging widely at other times. The peculiarities of the Anushtubh pointed out by Prof. Oldenberg may just as well be due to the fact that these Mantras were popular poetry, and as such followed different rules of metrics from those followed by the authors of the Vedic hymns. Besides, a glance at our Mantrapāṭha will show that metrical laws are disregarded in these Gṛhya Mantras quite as much as the rules of grammar. See e.g. I, 1, 9, where the metre is as corrupt as the text of the Mantra. Or, take the Mantras of II, 16 which offer no less difficulties to scanning than to

¹ S. B. E., vol. xxv, p. x.

² S. B. E., vol. xxx, p. xiv.

³ See the very interesting and suggestive remarks made by Prof. Knauer in the 'Festgruss an Rudolf von Roth,' p. 64 seqq.

interpretation. Compare also such Mantras as I, 1, 3; 3, 6; 4, 11; 5, 7; II, 5, 22; 7, 24-26, etc., where we have either too many or too few syllables, or Mantras where we have a kind of mixed prose and verse, as in I, 3, 14; 13, 7-8; II, 3, 3-12; 5, 2-9; 13, 12, etc. I doubt whether, with such a state of things, it would be safe to draw any conclusions as to chronology from the metrical usage of the Gṛhya Mantras¹.

DATE OF THE MANTRAPĀṬHA.

Needless to say that it is absolutely impossible to arrive at any safe conclusion as to the exact, or even approximate date of the Mantrapāṭha. It presupposes the Saṃhitās of the Rigveda, Yajurveda, and Atharvaveda, and refers to the three Vedas in II, 19, 14-16, and to the four Vedas in II, 21, 2-5. It is older than the Kāṇḍānukrama of the Ātreya school, but we know nothing about the date of this work. If I have succeeded in proving that the Āpastambiya Gṛhyasūtra is based on the Mantrapāṭha, and that for the author of the Gṛhyasūtra the Mantrapāṭha was a sacred text with which he did not dare to tamper, but which was to him a given fact, we shall have to assume, as it must have taken some time for this sacred character to develop, that the Mantrapāṭha preceded the Gṛhyasūtra by something like a century. As Dr. Bühler has shown that, on linguistic grounds, Āpastamba cannot be placed later than the third century B.C.², we may conclude that the Mantrapāṭha cannot be much later than the fourth century B.C., though it may be much older.

If Haradatta were right in explaining ऋषिबोधः II, 16, 14 as meaning 'The Ṛshi of the Bodhāyana Gotra' (यस्य गोत्रं बोधायनस्त बोध ऋषिः), it might prove the anteriority of the Sūtrakāra Bodhāyana or Baudhāyana to the Mantrapāṭha. But this interpretation is more than doubtful.

There is one other Mantra which may possibly help us some day to arrive at a more certain date of the Mantrapāṭha. This is the Gāthā to be sung by two lute players at the Simantonayana among the Sālvas.

¹ On the similar state of things in the hymns of the Atharvaveda, see Prof. Bloomfield, S. B. E., vol. xlii, p. 296: 'Atharvan metres are so generally capable of improvement, that we are in danger of singing our own, rather than Atharvan hymns, when we apply ourselves to the task of improving them.' See also *ibid.*, p. 584 seq.

² S. B. E., vol. ii, p. xlv.

Otheḡ: Gṛhyasūtras (Hir. II, 1, 3; Āśv. I, 14, 7; Pār. I, 15, 8) quote a Gāthā, similar to Mp. II, 11, 13, in which king *Soma* is praised, and the name of the river near which the worshipper dwells, is to be mentioned¹. Āpastamba² alone says that the first Gāthā (Mp. II, 11, 12) is to be sung among the people of the *Sālvas*, while the second one (II, 11, 13) is to be used for Brāhmaṇas generally. The Gāthā is a fragment of some Akhyāna, and can only be translated quite tentatively: "Yaugandhari only is our king," thus spake the *Sālva* (women?), sitting on thy banks, O *Yamunā*, turning round the wheel(?). It is simply impossible to know the exact meaning of this verse, which must originally have formed part of a longer ballad, of which only this one verse has come down to us. Yet thus much is certain that Yaugandhari is the name of a king of the *Sālvas*, a tribe that must have been living somewhere near the *Yamunā*. And it seems obvious, too, that the author or compiler of the Mantrapāṭha must have had some connection with this or some other king of the *Sālvas*.

Now, the *Sālvas* or *Śālvas* are frequently mentioned in Sanskrit literature. They were divided into several tribes, one of which were the *Yugandharas*³, as we see from the *Kārikā* quoted by the *Kāśikā* on Pāṇ. IV, 1, 173:

उदुम्बरासिखला मद्रकारा युगन्धराः ।

मुलिङ्गाः शरदण्डाश्च सालावयवसञ्ज्ञिताः ॥

Śālvas and *Yugandharas* are mentioned together in the *Mahābhārata* IV, 1, 12 among the 'lovely countries around the Kurus,' and in the *Mahābh.* VIII, 44 (45), 14 the *Śālvas* are mentioned immediately after the *Kauravas* and *Pāñcālas* along with other nations who follow the 'eternal law' of the Brāhmanic religion. According to H. H. Wilson⁴, the *Śālvas* 'seem to have occupied part of Rājasthan, a *Śālva Rāja* being elsewhere described as engaging in hostilities with the people

¹ Cf. Prof. Oldenberg, *Zeitschrift der D. M. G.*, vol. 39, p. 88. As to *Soma* as the king of Brāhmaṇas, see Ts. I, 8, 10, 2: एषो वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजा. Cf. Śat. Br. V, 3, 3, 12.

² Gṛhyasūtra 14, 4-6.

³ According to the *Kāśikā* on Pāṇ. I, 2, 46, *Yugandhara* is the name of a mountain.

⁴ *Vishṇu-Purāṇa* (London, 1840), p. 177.

of Dvarakā in Guzerat.' Ch. Lassen¹ identifies the Sālvas with the *Salabastreae* of Pliny, and places them between the Indus and the Arāvali in Lower Rājasthan. According to our Mantra we should have to place either the Sālvas, or at least the Yugandharas as forming one division of the Sālvas, somewhere near the Yamunā. As the school of the Āpastambins undoubtedly belongs to the South of India², we ought to expect the Mantrapāṭha, too, to have arisen in the South. Could there be any possible connection between the Sālvas of the Yamunā, and the 'Sālvas' or 'Sāluvas' met with in South-Indian inscriptions of modern times³?

At any rate, this seems to be the only passage in the Mantrapāṭha which may be said to contain a historical allusion. It is to be hoped that future researches and future discoveries of our excellent Indian epigraphists may enable us to use this allusion for chronological purposes.

ORTHOGRAPHICAL NOTES.

There can be no doubt, that if we want to know how the Āpastambins actually recited their prayers, we have to take into account the phonetic peculiarities of the Grantha MSS., which—for reasons stated above (p. xv)—give the most authentic text of the Mantrapāṭha. Now, the Grantha MSS. are perfectly consistent with regard to the Sandhi of sibilants.

¹ Indische Alterthumskunde, p. 613 seq. (vol. i², p. 760 seq.).

² See above, p. xv.

³ Sāluvaganda II, A. D. 1428, and Sāluva Narsinha, A. D. 1477, are given in a genealogical list of Vijayanagara kings, by H. H. Wilson, in the Asiatic Researches, XX, p. 7. Sāluva Nṛsiṃha occurs in a Grant of Raṅga II, dated in 1644 5 A. D., and Dr. Hultsch thinks that this king, 'who was the protégé of Rāma's great-grandfather Bukka according to the Karpātā grants, may have been Sadāśiva's grandfather Nṛsiṃha or Narasa of Vijayanagara' (Indian Antiquary, XIII, p. 155). See also R. Sewell, Sketch of the Dynasties of Southern India (Madras, 1883), pp. 44 seq., 109, and L. Rice, Epigraphia Carnataca, Mysore, I (Bangalore, 1894), p. 215, Introd., p. 24 seq. Dr. Lüders informs me that Sālva-Timma is a name of a chief minister of king Kṛṣṇa Rāya of Vijayanagara in an inscription from Koṇḍaviṭṭu, dated Śaka-Samvat, 1442. Dr. E. Hultsch (South-Indian Inscriptions, I, 1890, p. 179) gives for Sāluva, as occurring in Tamil inscriptions of these kings, the meaning, 'the hawk, a biruda.' See, however, V. Visvanatha Pillai, A Dictionary, Tamil and English (Madras, 1888), s. v. சீனாநாயகர், 'tributary kings from Sālva, regarded by the people in Southern India as intruders.'

They never write a Visarga before a sibilant, but always the corresponding sibilant, and they drop the Visarga (or rather the final sibilant) before an initial sibilant, with *any* following consonant. That is to say, they follow the practice recommended by the Vyāsa-Śikshā¹, and probably known already to the author of the Taittirīya-Prātiśākhya. For the teaching of the latter (IX, 1), that 'Visarga, when followed by a spirant which has a surd letter after it, is dropped, according to Kāṇḍamāyana,' seems to imply, as the commentator explains it, that according to others the Visarga is dropped not only in this case, but also before a spirant that is followed by a sonant letter². Devanāgarī copyists seem to have been puzzled sometimes in consequence of this way of making Sandhi. Thus, they separated प्रस्वः (I, 9, 3) into प्रस्वः instead of प्रस्वः स्तः, and were doubtful as to विष्णो before अष्टेन I, 12, 7, or as to प्राण before स्वं II, 4, 14.

As I wished to edit the text as I believe it to have been recited by the Āpastambins, I had to follow the Grantha MSS. with regard to this Sandhi of sibilants³.

I ought also to have written the nasals in accordance with the Grantha MSS.—that is, the corresponding nasal instead of Anusvāra—and to have omitted the Avagraha. But if I had done so, it would have made the separation of words almost illusory, and would have been mere pedantry. Every Sanskrit scholar knows that the Anusvāra is used as a mere graphic sign, expressive of the nasal required by the following consonant, that, e.g. शं नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे is meant to be read शन्नो भव द्विपदे शचतुष्पदे, as the Grantha MSS. actually write. I have also followed the European practice with regard to the Avagraha, as I consider it, with Dr. von Böhtlingk⁴, as useful for practical purposes. If we were to follow the MSS. in all respects, we should have to do away with

¹ See H. Lüders, Die Vyāsa-Śikshā (Kiel, 1895), p. 57.

² See W. D. Whitney, The Taittirīya-Prātiśākhya (Journal of the American Oriental Society, vol. ix), p. 205. Cf. J. Wackernagel, Altindische Grammatik, § 287.

³ Dr. Oertel, in his edition of the Jaiminiya-Upanishad-Brahmana (Journal of the American Oriental Society, vol. xvi, 1, 1894), has also followed his MSS. with regard to the Sandhi of sibilants (he prints *dukshinatas sa*, etc.), but he leaves a final sibilant before an initial sibilant with a following sonant letter (e.g. *talassyāt*, etc.). The same rule is followed in the Telugu edition of our Mantrapāṭha.

⁴ Zeitschrift der D. M. G., vol. 43, p. 602.

the separation of words altogether. If we write Visarga instead of स्, ष्, or ष्, we give an entirely wrong impression of the actual recitation of the text. But I see no reason why we should not avail ourselves of such orthographical expedients as the Anusvāra and the Avagraha, which do not affect the oral recitation.

I also adopted the usual practice of placing the figures १ and ३ after short and long Svarita vowels, when followed by an Udātta syllable, although the MSS. never use these figures. They write, e. g. लृप्त्वं ताम् I, 1, 3, दुर्लभं वि० I, 4, 9, नदी यानि I, 7, 9, मनुष्या वर्पन्ति I, 11, 6 etc.

SUPPLEMENTARY NOTE TO PAGE XIII.

I see from the 'Catalogue of the Library of the India Office, Vol. II.—Part I. Sanskrit Books,' which has just been published, that there is also an edition of the 'Mantrapraśna' in Grantha characters, printed at Madras, 1882. Unfortunately the book is not accessible at present.

LIST OF ABBREVIATIONS.

- Āp.** = Āpastambīya Gṛhyasūtra (ed. M. Winternitz).
Āp. Dh. = Āpastambīya Dharmasūtra (ed. G. Bühler).
Āp. Śraut. = Āpastambīya Śrautasūtra (ed. R. Garbe).
Āśv. = Āśvalāyana-Gṛhyasūtra (ed. A. F. Stenzler).
Av. = Atharvaveda-Saṃhitā.
B. = Dr. Bühler's Vienna MS. I, 299 (Devanāgarī, with accents).
Baudh. = Baudhāyana-Gṛhyasūtra (quoted from Dr. Bühler's MS.).
Bhār. = Bhāradvāja-Gṛhyasūtra (quoted from Dr. Bühler's MS.).
Brh. Up. = Brhadāraṇyaka-Upanishad.
Bu. = Burnell's India Office MS., No. 50 (Grantha).
E. = Elphinstone College MS., No. 17 (Devanāgarī, with accents).
H. = Haradatta's commentary on the Mantrapāṭha.
Hbd. = Dr. Bühler's Devanāgarī MS. of Haradatta (Vienna MS. 296).
Hbg. = Dr. Bühler's Grantha MS. of Haradatta (Vienna MS. 312).
HHg. = Dr. Hultsch's Grantha MS. of Haradatta.
Hir. = Hiranyakeśi-Gṛhyasūtra (ed. J. Kirste).
Hw. = R. A. S. MS. Whish, No. 26, of Haradatta (Grantha).
Kauś. = Kauśikasūtra (ed. M. Bloomfield).
Maitr. S. = Maitrāyaṇī Saṃhitā (ed. L. v. Schroeder).
MBr. = Mantra-Brāhmaṇa of the Sāmaveda (ed. by Satyavrata Sāmaśrami, in vol. i. of the Ushā).
MSS. = Manuscripta omnia (includes T., unless the contrary be stated).
P. = Bodleian MS. Sansk. d. 1 of the Āpastambīya-Saṃskāra-Prayoga.
Pār. = Pāraskara-Gṛhyasūtra (ed. A. F. Stenzler).
Rv. = Rigveda-Saṃhitā.
Rv.-Ms. = R̥gveda-Mantrasaṃhitā (lithographed, Bombay, 1891, Śake 1813).
Śāṅkh. = Śāṅkhāyana-Gṛhyasūtra (ed. H. Oldenberg, Indische Studien, vol. xv).
Śat. Br. = Śatapatha-Brāhmaṇa.
T. = Telugu edition of the Mantrapāṭha.
TĀ. = Taittirīya-Āraṇyaka.
TBr. = Taittirīya-Brāhmaṇa.
Ts. = Taittirīya-Saṃhitā.
Vs. = Vājasaneyi-Saṃhitā.
W. = Bodleian MS. Wilson 468 (Devanāgarī, with accents).
Wh. = R. A. S. MS. Whish, No. 25 (Grantha).

TEXT OF THE MANTRAPĀṬHA,

WITH

CRITICAL NOTES.

॥ अथ मन्त्रपाठः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ हरिः ओँ ॥

प्र सु गमना धियसानस्य सक्षणि वरेभिर्वराँ अभि षु प्र सीदत ।
अस्माकमिन्द्र उभयं जुजोषति यत्सौम्यस्यान्धसो बुबोधति ॥१॥
अनृक्षरा चृजवस्सन्तु पन्था येभिस्सखायो यन्ति नो वरेयम् ।
समर्थमा सं भगो नो निनीयात्सं जास्पत्यँ सुयममस्तु देवाः ॥२॥
अभ्रातृघ्नीं वरुणापतिघ्नीं बृहस्पते ।
इन्द्रापुषघ्नीं लक्ष्म्यं१ तामस्यै संवितस्सुव ॥३॥
अघोरचक्षुरपतिघ्नेधि शिवा पतिभ्यस्सुमनास्सुवर्चाः ।
जीवसूर्देवकामा स्योना शं नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे ॥४॥

1, 1, 1a प्र सु गमना धियसानस्य W. E.—षु प्र सीदत W. सु प्र सीदतः E. सु प्र सीदता Bu. सु प्रसीदतः Rv. X, 32, 1. 1b जिजोषति B.—यत्सौ MSS. यत्सौ P. Rv. l.c. 2b जास्पत्यँ E.—Rv. X, 85, 23. 3a अभ्रातृघ्नी W. E. 3b पुषाघ्नी B.—सुषा Bu. सुवः E. See Av. XIV, 1, 62. 4a पतिभिरेधि W. Bu. B pr. m.—पतिभ्यः B. Bu. Wh. H. T. पशुभ्यः W. E. P. Rv. X, 85, 44. 4b जीवसू MSS. H. जीवसू Rv. l.c.

इदमहं या त्वयि पतिघ्नलक्ष्मिस्तां निर्दिशामि ॥५॥
 जीवाँ रुदन्ति वि मयन्ते अध्वरे दीर्घामनु प्रसितिं दीधियुर्नरः ।
 वामं पितृभ्यो य इदं संमेरिरे मयः पतिभ्यो जनयः परिष्वजे ॥६॥
 व्युक्षत्क्रूरमुदचन्त्वाप आस्यै ब्राह्मणा सपनं हरन्तु ।
 अवीरघ्नीरुदचन्त्वापः ॥७॥

अयम्णो अग्निं परि यन्तु क्षिप्रं प्रतीक्षन्तां अश्रुवो देवराक्ष ॥८॥
 खेऽनसः खे रथः खे युगस्य शचीपते ।
 अपालामिन्द्र बिः पूर्य्यैकरत्नूर्यैवर्चसम् ॥९॥
 शं ते हिरण्यं समु शन्त्वापशं ते मेधी भवतु शं युगस्य तुष्ट ।

5 पतिघ्नलक्ष्मिस्तां जि° Wh. H. T. पतिघ्नलक्ष्मिस्तां जि° W. P. पतिघ्नयलक्ष्मि-
 स्तानि° E. पतिघ्नि (घ sec. m.) यलक्ष्मिस्तानि° B. पतिघ्न्यालक्ष्मिस्तानि° Bu.
 6a जीवं Rv. X, 40, 10. 6b परिष्वजे B. 7 and 8 See Av. XIV, 1, 39. 8 अर्थ-
 ण्यो E.—अन्तां अश्रुवो Bu. Wh. Hw. HHg. (lacuna in Hbd. Hbg.) अन्तां सपनं
 W. E. P. अन्तां अश्रुवो B. अन्तां अश्रुवो T. 9a खेनसः खे रथः B. खेनसः खे
 रथः W. E. खेनसः खे रथः Bu. Wh. H. P. T. खे रथस्य खेऽनसः Rv. VIII, 91, 7.—
 युगस्य W. E.—शचीपते MSS. शतक्रतो Rv. 1.c. 9b ममिन्द्रस्यः W. In Bu. it looks
 like ममिन्द्रस्यः, but the leaf is damaged just where the Akshara occurs, and it may have
 been ममिन्द्र बिः—पूर्य्यैकरत् B. पूर्य्यैकरत् Wh. P. T. पूर्य्यैकरत् Bu. See Introd.,
 p. xvi. 10a समु शन्त्वापः B. E. समु शन्त्वापः Wh. H. P. समु सन्त्वापः Bu. समु
 शन्त्वापः W. T. Av. XIV, 1, 40. See Introd., p. xvi. —मेधी B. W. E. Hbd. Hbg. P.
 मेधी Wh. Hw. T. In Bu. the two letters ध and ञ are not kept distinct in writing, so
 that we may read either मेधी or मेधी in this MS. See I, 9, 6.—अश्रुवो तुष्ट Wh.

शं त आपृशतपविचा भवन्त्वथा पत्या तन्वै५ सै संजस्व ॥१०॥

प्रथमः खण्डः ॥१॥

हिरण्यवर्णांश्शुचयः पावकाः प्र चक्रमुर्हित्वावद्यमापः ।
 शतं पविचा वितता ह्यासु ताभिष्ट्वा देवस्सविता पुनातु ॥१॥
 हिरण्यवर्णांश्शुचयः पावका यासु जातः कश्यपो यास्वमिः ।
 या अग्निं गर्भे दधिरे सुवर्णास्तास्त आपृशं स्योना भवन्तु ॥२॥
 यासां राजा वरुणो याति मध्ये सत्यानृते अवपश्यन्नानाम् ।
 या अग्निं गर्भे दधिरे सुवर्णास्तास्त आपृशं स्योना भवन्तु ॥३॥
 यासां देवा दिवि कृण्वन्ति भक्षं या अन्तरिक्षे बहुधा निविष्टाः ।
 या अग्निं गर्भे दधिरे सुवर्णास्तास्त आपृशं स्योना भवन्तु ॥४॥
 शिवेन त्वा चक्षुषा पश्यन्त्वापृशिवया तन्वोप स्पृशन्तु त्वचं ते ।
 घृतक्षुतश्शुचयो याः पावकास्तास्त आपृशं स्योना भवन्तु ॥५॥
 परि त्वा गिर्वणो गिर इमा भवन्तु विश्वतः ।
 वृद्धायुमनु वृद्धयो जुष्टा भवन्तु जुष्टयः ॥६॥

10b तन्वै E.—खण्डा Bu.—प्रथमः खण्डः ॥ Wh. ॥१॥ Bu. प्र सु रमताष्टा-
 दश ॥१॥ W. E. ॥१॥ प्र सु रमताष्टादश ॥ B. I, 2, 1b ताभिस्त्वा W. B. E. P.
 3a सविनृते Bu. 4a देवा Bu.—निविष्टाः E. 5a पञ्चत्वापृः E. पञ्चत्वापृः W.
 पञ्चत्वापृः B.—तनुवोप स्पृशन्तु B. तन्वोपस्पृशन्तु E. तनुवोप स्पृशन्तु Bā. 5b घृतः
 क्षुतः मुचयोः Bu.—To Mantras 2-5, see Av. I, 33; Tā. V, 6, 1, 1-2; TBr. II, 8, 9, 3.
 6 Rv. I, 10, 12.

आशासाना सौमनसं प्रजौ सौभाग्यं तनूम् ।
 अग्नेरनुव्रता भूत्वा सं नद्ये सुकृताय काम् ॥७॥
 पूषा त्वेतो नयतु हस्तगृह्याश्विनौ त्वा प्र वहतां रथेन ।
 गृहान्गच्छ गृहपत्नी यथासौ वशिनी त्वं विदधमा वदासि ॥८॥

द्वितीयः खण्डः ॥२॥

सोमः प्रथमो विविदे गन्धर्वो विविद् उत्तरः ।
 तृतीयो अग्निष्टे पतिस्तुरीयस्ते मनुष्यजाः ॥१॥
 सोमो ददन्नन्धर्वाय गन्धर्वो दददमये ।
 रयिं च पुत्रांश्चादादग्निर्मह्यमथो इमाम् ॥२॥
 गृभ्णामि ते सुप्रजास्त्वाय हस्तं मया पत्या जरदष्टिर्यथासः ।
 भगो अर्यमा संविता पुरन्धिर्मह्यं त्वादुर्गोर्हंपत्याय देवाः ॥३॥
 ते ह पूर्वे जनासो यच्च पूर्ववहो हितः ।
 मूर्धन्वान्यच्च सौभ्रवः पूर्वे देवेभ्य आतपत् ॥४॥

7 Wh. only gives this Mantra in full. All the other MSS. have only आशा-
 साशेषा ॥ I have supplied the accents from Ts. I, 1, 10, 1. See also TBr. III,
 3, 3, 2; Āp. Śraut. II, 5, 2; Av. XIV, 1, 42. 8a नयतु W. E.—अश्विनौ MSS.
 अश्विनौ Rv. X, 85, 26.—रथेना Bu. 8b द्वितीयः खण्डः ॥ Wh. ॥२॥ Bu. ॥ हिर-
 क्षवर्णाः पंचदश ॥२॥ E. हिरक्षवर्णाः पंचदश ॥१५॥२॥ W. ॥२॥ हिरक्षवर्णाः
 पंचदश ॥ B. I, 3, 1 and 2 Rv. X, 85, 40; 41. 3a सुप्रजास्त्वाया Bu. सौमनसाय
 Rv. X, 85, 36.—जरदष्टि W. 4b सौभ्रवः B.—आतपतु T.

सरस्वति॒ प्रेदम॑व॒ सुभगे॒ वाजि॑नीवति ।

तां॒ त्वा॒ विश्व॑स्य भूतस्य॒ प्र गा॑यामस्यय॒तः ॥ ५ ॥

य एति॑ प्र॒दिश॑स्सर्वा॒ दिशोऽनु॑ पर्वमानः ।

हिर॑ण्यहस्त॒ ऐर॑म्मस्त॒ त्वा॒ मन्म॑नसं कृणोतु ॥ ६ ॥

एक॑मि॒षे विष्णु॑स्त्वान्वे॒तु ॥ ७ ॥ द्वे॒ ऊर्जे॑ विष्णु॑स्त्वान्वे॒तु ॥ ८ ॥

त्रीणि॑ व्र॒ताय॑ विष्णु॑स्त्वान्वे॒तु ॥ ९ ॥ च॒त्वारि॑ मा॒र्योभवा॑य॒ विष्णु॑-

स्त्वान्वे॒तु ॥ १० ॥ प॒ञ्च॒ प॒शुभ्यो॑ विष्णु॑स्त्वान्वे॒तु ॥ ११ ॥ षड्रु॑भ्यो॒

विष्णु॑स्त्वान्वे॒तु ॥ १२ ॥ स॒प्त स॒प्तभ्यो॑ हो॒त्राभ्यो॑ विष्णु॑स्त्वान्वे॒तु ॥ १३ ॥

सखा॑ स॒प्तप॑दा भव॒ सखा॑यौ स॒प्तप॑दा बभूव । स॒ख्यं ते॒ गमे॑यँ
स॒ख्यात्ते॒ मा योषँ॑ स॒ख्यान्मे॒ मा यो॑ष्टाः । सम॑याव॒ सं क॑ल्पावहे
संप्रि॑यौ रोचि॑ष्णू सु॒मन॑स्यमा॒नौ । इष॑मूर्ज॑म॒भि सं॑वसानौ । सं
नौ॒ मनौ॑सि सं व्र॒ता स॒मु चि॑त्तान्या॒ कर॑म् । सा त्व॑म॒स्यमू॑हम॒मू-
हम॑स्मि॒ सा त्वं॒ द्यौर॑हं पृथि॒वी त्वँ॒ रेतो॑ऽहँ॒ रेतो॑भृ॒त्त्वं मनो॑ऽहम॑स्मि॒

5b °खे प्रगाया॑ W. E. 7 °न्वेतु W. E. B. 8-12 Wh., P., and T. have विष्णु-
स्त्वान्वेतु at the end of each Mantra. The other MSS. read त्रीणि व्रताय चत्वारि
मार्योभवाय पञ्च पशुभ्यः षड्रुभ्यः सप्त etc. But the Commentator says : सर्वेषु विष्णु-
स्त्वान्वेतित्वमुच्यते । 13 °न्वेतु B. E. W. 14a भवा Bu.—सप्तपदा बभूव B. सप्तपदा
बभूव (°वा Bu.) Wh. Bu. H. P. T. सप्तपदा अभूव E. सप्तपदावभूव W. But W.
often has व for ब, e.g. वुबोधति I, 1, 1, for वुबोधति. See Introd., p. xvi seq.
14 c-e Cf. T. IV, 2, 6, 1. 14f °खमूहममूहमस्मि W. E. °खं (मूहम marg.) मूहमस्मि
B. °खमूहममूहमस्मि Wh. Bu. H. P. T. चमोऽहमस्मि A. XIV, 2, 71. See also
Brh. Up. VI, 4, 19, and Introd., p. xxvii.—रेतोभृत्त्वं E. W.

वाक्सां सामाहमस्युक्तां सा मामनुव्रता भव पुंसे पुषाय वेत्तवे
अत्रिये पुषाय वेत्तवा एहि सूनृते ॥१४॥

तृतीयः खण्डः ॥३॥

सोमाय जनिविदे स्वाहा ॥१॥

गन्धर्वाय जनिविदे स्वाहा ॥२॥

अग्रये जनिविदे स्वाहा ॥३॥

कन्यला पितृभ्यो यती पतिलोकमव दीक्षामदास्य स्वाहा ॥४॥

प्रेतो मुञ्चाति नामुतस्सुबद्धाममुतस्करत् ।

यथेयमिन्द्र मीढस्सुपुषा सुभगासन्ति ॥५॥

इमां त्वमिन्द्र मीढस्सुपुषां सुभगां कुरु ।

दशास्यां पुषाना धेहि पतिमेकादशं कृधि ॥६॥

अग्निरैतु प्रथमो देवतानां सोऽस्यै प्रजां मुञ्चतु मृत्युपाशात् ।

तदयं राजा वरुणोऽनु मन्यतां यथेयं स्त्री पौत्रमधं न रोदात् ॥७॥

14f ०स्युक्तां E. ०स्युक्तां Wh.—मामनुव्रता भव E.—पुंसेपुषाय E.—वेत्तवे E. W. B.
वेत्तवे Bu. Hbd. Hbg. P. T. वेत्तवे Wh. Hw.—अत्रिये पुषाय वेत्तवा एहि सूनृते (without
accents) B.—वेत्तवे Hbd. Hbg. वेत्तव E. वेत्तव W. वेत्तव Bu. Wh. T. वेत्तवे Hw.—
तृतीयः खण्डः ॥ Wh. ॥३॥ Bu. ॥१७॥ सोमः प्रथमः षोडश ॥३॥ W. ॥ सोमः
प्रथमः षोडश ॥३॥ E. ॥३॥ सोमः प्रथमः षोडशः ॥३॥ B. I, 4, 4 यदी W. यति
B pr. m. Wh. T.—०दास्यः W. Cf. Av. XIX, 2, 52; MBr. I, 2, 5. 5 Cf. Rv. X, 85, 25.
6a कुष Bu. Wh. Hw. Hbg. T. कुष B. W. E. Rv. X, 85, 45. Hbd. has कुष corrected
(by the same hand) from कुष. 7a ऐतु B.—सोक्षी B.—Cf. MBr. I, 1, 10.

इमामग्निस्त्रायतां गार्हपत्यः प्रजामस्यै नयतु दीर्घमायुः ।

अभून्योपस्था जीवतामस्तु माता पौत्रमानन्दमभिं प्र बुध्यता-
मियम् ॥८॥

मा ते गृहे निशि घोष उत्थादन्यत्र तद्दुदत्यप्सं विशन्तु ।

मा त्वं विकेश्युर आ वधिष्ठा जीवपत्नी पतिलोके वि राज्ञ

. पश्यन्ती प्रजां सुमनस्यमानाम् ॥९॥

द्यौस्ते पृष्ठं रक्षतु वायुरूरू अश्विनौ च स्तनं धरन्तौ सविताभि
रक्षतु ।

आ वाससः परिधाना बृहस्पतिर्विश्वे देवा अभि रक्षन्तु पश्चात् ॥१०॥

अप्रजस्तां पौत्रमृत्युं पाप्मानमुत वाघम् ।

शीर्ष्णं स्रजमिवोन्मुच्य द्विषद्भ्यः प्रति मुञ्चामि पार्श्वम् ॥११॥

इमं मे वरुण श्रुधी हवमद्या च मृडय ।

त्वामवस्युरा चके ॥१२॥

तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमानस्तदा शस्ते यजमानो हविर्भिः ।

अहेडमानो वरुणेह बोध्युरुशंस मा न आयुः प्र मोषीः ॥१३॥

8a मंकी B.— Cf. MBr. I, 1, 11. 9b विद्विषु E.—आवधिष्ठा W. E. आ
वधित्वा B.— Cf. MBr. I, 1, 13. 10 Cf. MBr. I, 1, 12. 11a वा अचं Bu.
11b मुञ्चाव E.— Cf. MBr. I, 1, 14; Av. VIII, 6, 26. 12-15 Wh. and P. give
these verses in full. The other MSS. give the Pratikas, viz. इमं मे वरुण तत्त्वा
यामि त्वं नो अपि स त्वं नो अपि. See Ts. II, 1, 11, 6; II, 3, 12, 3 seq.; Rv. I, 25,
19; I, 24, 11; IV, 1, 4 and 5; TBr. III, 7, 11, 3; 12, 6; TĀ. IV, 20, 3.

त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वान्देवस्य हेडोऽव यासिसीष्टाः ।
 यजिष्ठो वह्नितमश्शोभुचानो विश्वा वेषांसि प्र मुमुग्ध्यस्मत् ॥१४॥
 स त्वं नो अग्नेऽवमो भवोती नेदिष्ठो अस्या उषसो व्युष्टौ ।
 अवं यस्त्व नो वरुणं रराणो वीहि मंडीकं सुहवो न एधि ॥१५॥
 त्वमग्ने अयास्ययासन्मनसा हितः ।
 अयासन्हव्यमूहिषेऽया नो धेहि भेषजम् ॥१६॥

तुरीयः खण्डः ॥४॥

आ तिष्ठेममश्मानमश्मेव त्वं स्थिरा भव ।
 अभि तिष्ठ पृतन्यतस्सहस्व पृतनायतः ॥१॥
 इयं नार्युपं ब्रूते कुत्यान्यावपन्ति का ।
 दीर्घायुरस्तु मे पतिर्जीवातु शरदश्शतम् ॥२॥
 तुभ्यमग्ने पर्यवहन्सूर्या वहतुना सह ।
 पुनः पतिभ्यो जायां दा अग्ने प्रजया सह ॥३॥

16 See TBr. II, 4, 1, 9. Both Sāyana on this passage, and H. on our Mantra, explain अयासि = अयाः असि, and अयासन् = अयाः सन्.—तुरीयः खण्डः ॥ Wh. ॥४॥ Bu. ॥४॥ सोमाय वनिविदेष्टादश ॥४॥ W.B.E. In B. these notes at the end of the Khandas are always given without accents. I, 5, 1a भवा Bu. 2a नार्युपं W.E.—कुत्यान्या° B. कुत्यान्या° Bu. I.Hg. Hbd. P. T. कुत्यान्या° W.E. गुत्यान्या° Wh. Hw. कुत्यानि Hbg. See Av. XIV, 2, 63; MBr. I, 2, 2; Pār. I, 6, 2; Sāṅkh. I, 14, 1; Hir. I, 20, 3. 2b दीर्घायुरस्तु W.E. 3a सूर्या E. सूर्या W. ०१ सूर्यानि Bu. ०१ सूर्या Wh. ०१सू T. 3b दासि Bu.—Rv. X, 85, 38.

पुनः पत्नीमग्निरदादायुषा सह वर्चसा ।
 दीर्घायुरस्या यः पतिस्स एतु शरदश्शतम् ॥४॥
 विष्वा उत त्वया वयं धारा उदन्या इव ।
 अति गाहेमहि विषः ॥५॥
 आ तिष्ठेममश्मानम् ॥६॥
 अर्यमणं नु देवं कन्या अग्निमयक्षत ।
 स इमां देवो अंध्रः प्रेतो मुञ्चाति नामुतस्सुबद्धाममुत-
 स्करत् ॥७॥
 तुभ्यमये पर्यवहन् ॥८॥
 पुनः पत्नीमग्निरदात् ॥९॥
 विष्वा उत त्वया वयम् ॥१०॥
 आ तिष्ठेममश्मानम् ॥११॥
 तमर्यमा भवसि यत्कनीनां नाम स्वधावत्स्वर्यं विभर्षि ।
 अज्जन्ति वृक्षं सुधितं न गोभिर्यहंपती समनसा कृणोषि ॥१२॥

4a पत्नीरपि B. 4b दीर्घायुरस्या E. W.—पतिः स एतु B. E. W. B. H. T.
 पतिर्जीवातु Wh. पतिर्जीवाति Rv. X, 85, 39; 5a इवा Bu.—Rv. II, 7, 3.
 6 *Id est* verse 1 to be repeated. 7a तु Bu.—कन्या E.—यक्षता Bu.—See MBr.
 I, 2, 3; Rv. X, 85, 25; Av. XIV, 1, 17 seq. 7b मुञ्चातु P. 8-10 *I.e.* 3-5 repeated.
 11 *I.e.* 1 repeated. 12a स्वधावत्स्वर्यं E. W. स्वधावत्स्वर्यं B. स्वधावत्स्वर्यं Rv.
 V, 3, 2. Haradatta must have read स्वधावत्स्वर्यं.—विभर्षि E. H. विभर्षि W.
 विभर्षि B. Rv. I. c. 12b वृक्षं MSS. निच Rv. I. c.

तुभ्यमये पर्यवहन् ॥१३॥

पुनः पत्नीमग्निरदात् ॥१४॥

विश्वा उत त्वया वयम् ॥१५॥

प्र त्वा मुञ्चामि वरुणस्य पाशद्येन त्वाबन्धात्सविता सुकेतः ।

धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोके स्योनं ते सह पत्या करोमि ॥१६॥

इमं वि षामि वरुणस्य पाशं यमबन्धीत सविता सुशेवः ।

धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोकेऽरिष्टां त्वा सह पत्या कृणोमि ॥१७॥

अयाश्चाग्नेऽस्यनभिश्स्तीश्च सत्यमिच्छमया असि ।

अयसा मनसा धृतोऽयसा हव्यमूहिषेऽया नो धेहि भेषजम् ॥१८॥

पञ्चमः खण्डः ॥५॥

सत्येनोत्तमिता भूमिस्सूर्येणोत्तमिता द्यौः ।

चृतेनादित्यास्तिष्ठन्ति दिवि सोमो अधि श्रितः ॥१॥

युञ्जन्ति ब्रध्नमरुधं चरन्तं परि तस्थुषः ।

रोचन्ते रोचना दिवि ॥२॥

13-15 I.e. 3-5 repeated. 16b सुकृतस्य E.—ते W. Wh. Bu. P. T. मे B.E. Cf. Rv. X, 85, 24; Av. XIV, 1, 19; 58. 17b चृतश्च W.—See Ts. I, 1, 10, 2; Rv. X, 85, 24. 18a अयाश्चाग्नेस्त्वमभि W.E.—सत्यमित्त्वमया B. सत्यमित्त्वमया W.E. सत्यमित्त्वमया Wh. सत्यमित्त्वमया Bu. 18b अयसा E.—धृतोयसा W.E.—पञ्चमः खण्डः ॥ Wh. ॥५॥ Bu. ॥५॥ आ तिष्ठेमं चर्योर्विश्रुतिः ॥५॥ E.W.B. I, 6, 1, Rv. X, 85, 1. 2 and 3 are given in full by Wh. and P. The other MSS. give the Pratikas, viz. युञ्जन्ति ब्रध्नं योर्नेयोने ॥ See Rv. I, 6, 1; 30, 7; Ts. VII, 4, 20, 1; IV, 1, 2, 1.

योगेयोगे तवस्तरं वाजेवाजे हवामहे ।
 सखीय इन्द्रमृतये ॥३॥
 सुकिंशुकं शल्मलिं विश्वरूपं हिरण्यवर्णं सुवृत्तं सुचक्रम् ।
 आ रोह बध्ममृतस्य लोकं स्योनं पत्ये वहतुं कृणुष्व ॥४॥
 उदुत्तरमारोहन्ती अस्यन्ती पृतन्यतः ।
 मूर्धानं पत्युरा रोह प्रजाया च विराड्व ॥५॥
 सम्राज्ञी शशुरे भव सम्राज्ञी शश्रुवां भव ।
 ननान्दरि सम्राज्ञी भव सम्राज्ञी अधि देवेषु ॥६॥
 सुषाणां शशुराणां प्रजायाश्च धनस्य च ।
 पतीनां च देवृणां च सजातानां विराड्व ॥७॥
 नीललोहिते भवतः कृत्यासक्तिर्यज्यते ।
 एधन्ते अस्या ज्ञातयः पतिर्वन्धेषु बध्यते ॥८॥
 ये बध्मश्चन्द्रं वहतुं यस्मा यन्ति जनां अनु ।
 पुनस्तान्यज्ञियां देवा नयन्तु यत आगताः ॥९॥

4a सुवृत्तं T. 4b बध्म° MSS. सूर्ये च° Rv. X, 85, 20.—छणुष्व Bu. 5a उदु-
 त्तरमा° E. W. 6a सम्राज्ञी E. W. B. सम्राज्ञी Bu.—सम्राज्ञी E. W. B. Bu.—
 शश्रुवां Wh. Bu. Hw. Hbd. P. शश्रुवां Hbg. स्वश्रुवां E. शश्रुवां W. शश्रुवां B.
 शश्रुवां B sec. m. T. Rv. X, 85, 46. See above, I, 1, 8. 6b सम्राज्ञी W. B. Bu.—
 सम्राज्ञी E. W. B. Bu. 7b देवृणां W. B. P. देवृणां E. 8b एधन्तेखा Wh.
 Bu.—See Rv. X, 85, 28. 9a बध्म° E. W.—जनां अनु MSS. and H. = Av. XIV,
 2, 10. जनादनु Rv. X, 85, 31. 9b नयति B. नयन्तु E.

मा विदन्परिपन्थिनो य आसीदन्ति दंपती ।
 सुगेभिर्दुर्गमतीतामप द्रान्वरातयः ॥१०॥
 सुगं पन्थानमारुह्यमरिष्टं स्वस्तिवाहनम् ।
 यस्मिन्दीरो न रिष्यत्यन्येषां विन्दते वसु ॥११॥
 ता मन्दसाना मनुषो दुरोण आ धत्तं रयिं दशवीरं वचस्यवे ।
 कृतं तीर्थं सुप्रपाणं शुभस्पती स्थाणुं पथेष्टामप दुर्मतिं हतम् ॥१२॥
 अयं नो मद्याः पारं स्वस्ति नैषद्वनस्पतिः ।
 सीरा नस्सुतरा भव दीर्घायुत्वाय वर्चसे ॥१३॥
 अस्य पारे निर्जृथस्य जीवा ज्योतिरशीमहि ।
 मद्या इन्द्र स्वस्तये ॥१४॥

षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

यदृते चिदभिश्चिषः पुरा जर्तुभ्य आतृदः ।
 संधाता सन्धिं मघवा पुरोवसुर्निष्कर्ता विहृतं पुनः ॥ १ ॥
 इडामग्रे पुरुदसं सन्नि गोशश्वत्तमं हवमानाय साध ।

10 Rv. X, 85, 32. 11 b विदते B. See Av. XIV, 2, 8.—B. E. W. T. mark here the end of Khaṇḍa 6. See below, I, 7, 12. The Grantha MSS. (Bu. Wh.) and Haradatta mark the end of the Khaṇḍa after verse 14. See also p. 30, note 1. 12a दशवीरं MSS. and H. सहवीरं P. Rv. X, 40, 13. 13a वृहस्पतिः W. 14a निर्जृथस्य W.—षष्ठः खण्डः ॥ Wh. ॥ ६ ॥ Bu. I, 7, 1a जर्तुभ्य B. P. जहृभ्य Bu. 1b विहृतं E. W. P.—See TĀ. IV, 20, 1; Rv. VIII, 1, 12; Av. XIV, 2, 47. 2 Wh. and P. give this Mantra in full, the other MSS. give the Prātika, reading इडामग्रे हन् etc.

स्यान्स्सूनुस्तनयो विजावामे सा ते सुमतिर्भूत्वस्मे ॥२॥

इमं मे वरुण ॥३॥

तस्यां यामि ॥४॥

त्वं नो अमे ॥५॥

स त्वं नो अमे ॥६॥

त्वसमे अयासि ॥७॥

ये गन्धर्वा अप्सरसश्च देवीरेषु वृक्षेषु वानस्पत्येष्वसन्ति ।

शिवास्ते अस्यै वधै भवन्तु मा हिंसिषुर्वहतुमूह्यमानाम् ॥८॥

या ओषधयो या नद्योऽयानि धन्वानि ये वना ।

ते त्वा वधु प्रजावर्तो प्र ते मुञ्चन्त्वहंसः ॥९॥

सं काशयामि वहतुं ब्रह्मणा गृहैरघोरेण चक्षुषा मैत्रेण ।

पर्याणञ्च विश्वरूपं यदस्यां स्योनं पतिभ्यस्सविता कृणोतु तत् ॥१०॥

आ वामगन्तुमतिर्वाजिनीवसू न्यश्विना हत्सु कामौ अयंसत ।

अभूतं गोपा मिथुना शुभस्पती प्रिया अर्यम्णो दुर्यो अशी-

महि ॥११॥

See Rv. III, 1, 23; Ts. IV, 2, 4, 3. 3-7=I, 4, 12-16. 8a गन्धर्वाप्सरसश्च E. P.—

देवीरेषु B. 8b मूह्यमानाम् Wh. Bu. H. T. मोह्यमानां B. E. W. P. मूह्य-

मानाम् Av. XIV, 2, 9. 9a वनाः E. P. वनं B. 9b त्वावतु E. W. त्वावतु P.—

See Av. XIV, 3, 7. 10 See Av. XIV, 2, 12. 11a गन्तुं W. E. Wh. Bu.—वाजि-

नीवसू W. वाजिनीवसू E.—कामौ MSS. and H. कामा Rv. X, 40, 12.—

अयंसता Bu.

अयं नो देवस्सविता बृहस्पतिरिन्द्राग्नी मित्रावरुणा स्वस्तये ।
त्वहा विष्णुः प्रजयाँ सैरराणः काम आयातं कामाय त्वाँ वि
मुञ्चतु ॥१२॥

सप्तमः खण्डः ॥७॥

शर्म बर्मेदमा भरास्यै नार्या उपस्तिरे ।
सिनीबालि प्र जायतामियं भगस्य सुमतावसत् ॥१॥
गृहान्बद्रान्सुमनसः प्र पद्येऽवीरग्नी वीरवंतस्सुवीरान् ।
इरां वहतो घृतमुखमाणास्तेष्वहं सुमनास्सं विशामि ॥२॥
आगंगोष्ठं महिषी गोभिरश्वैरायुष्मत्पत्नी प्रजयाँ स्वर्वित् ।
बह्वीं प्रजां जनयन्ती सुरत्नेममयिँ शतहिमास्सपर्यात् ॥३॥
अयमग्निर्गृहपतिस्सुसैस्तपुष्टिवर्धनः ।
यथा भगस्याभ्यां ददद्रयिं पुष्टिमथो प्रजाम् ॥४॥
प्रजायाँ आभ्यां प्रजापत इन्द्राग्नी शर्म यच्छतम् ।

12b सप्तमः खण्डः ॥ Wh. ॥७॥ Bu. ॥७॥ सत्येन ता मन्दसाने(सि E.) कान्नविंश-
तिरिक्ताविंशतिः ॥७॥ E. W. B. I, 8, 1a भरा° Wh. Hw. हरा° B. E. W. Bu.
Hbd. Hbg. HHg. P. T.—उपस्तिरे W. Bu. Hbd. P. T. 1b गायता° E. P.—सुमता
वसत् B. E. W. P.—See Av. XIV, 2, 21. 2b वाहतो B. वहन्तो E.—सुबमाणाः
MSS. and H. See Introd., p. xvii. 3a रायुष्मत्पत्नी E. रायुष्मत्पत्नी B.
3b जनयन्ती E. B. T. जनयन्ती Bu. 4b ददद्रयिं B. E. W. P.—पुष्टि° E. W.
पुष्टि° B. पुष्टि° by conjecture. 5a प्रजयाँ B pr. m. Bu.

यथैनयोर्न प्रमीयाता उभयोर्जीवितोः प्रजा ॥५॥
 तेन भूतेन हविषायमा पायतां पुनः ।
 जायां यामस्मा आवाक्षुस्तौ रसेनाभि वर्धताम् ॥६॥
 अभि वर्धतां पयसाभि राष्ट्रेण वर्धताम् ।
 रय्या सहस्रपोषसेमौ स्तामनपेक्षितौ ॥७॥
 इहैव स्तं मा वि योष्टं विश्वमायुर्थ्यस्तुतम् ।
 मर्या इन्द्र स्वस्तये ॥८॥
 ध्रुवैधि पोषा मयि मह्यं त्वादाबृहस्पतिः ।
 मया पत्या प्रजावती सं जीव शरदश्शतम् ॥९॥
 त्वष्टा जायामजनयस्त्वष्टास्यै त्वां पतिम् ।
 त्वष्टा सहस्रमायूषि दीर्घमायुः कृणोतु वाम् ॥१०॥
 इमं मे वरुण ॥११॥
 तत्त्वा यामि ॥१२॥

5 b यथे° W sec. m. Bu.—प्रमीयतांमु° B.—प्रजाः B. E. W. Bu. P. T. 6 Av.
 VI, 78, 1. 7 b रया B. रेया W.—स्वाम° W. P. त्वाम° E. त्वाम° B.—
 नपेक्षितौ MSS. and H. नपक्षितौ Av. VI, 78, 2. See Introd., p. xvii. 8 a वि
 योष्टं Wh. Bu. Hw. HHG. T. वि योष्टं W.=Rv. X, 85, 42; Av. XIV, 1, 22. योष्टं
 B. E. योष्टं P. मा योष्टं मा वियोष्टं Hbg. मा योष्टं मा वियोष्टं Hbd. See Whitney,
 Sanskrit Grammar, §§ 887 a, 894 b. 8 b इन्द्र B. E. W sec. m. इन्द्र W pr. m.
 Haradatta explains इन्द्रः. Cf. Rv. VI, 57, 6, and seq Introd., p. xxix seq. 9 Cf. Av.
 XIV, 1, 52. 10 Av. VI, 78, 3. 11-15 = I, 4, 12-16.

त्वं नो अमे ॥ १३ ॥

स त्वं नो अमे ॥ १४ ॥

त्वममे अयासि ॥ १५ ॥

अष्टमः खण्डः ॥ ८ ॥

इह गावः प्र जायध्वमिहाश्वो इह पूरुषाः ।

इहो सहस्रदक्षिणो रायस्योषो नि वीदतु ॥ १ ॥

सोमेनादित्या बलिनस्सोमेन पृथिवी दृढा ।

अथो नक्षत्राणामेषामुपस्थे सोम आर्धितः ॥ २ ॥

प्रस्व स्यः प्रेयं प्रजया भुवने शोचेष्ट ॥ ३ ॥

इह प्रियं प्रजया ते समृध्यतामस्मिन्गृहे गार्हपत्याय जागृहि ।

एना पत्या तन्वं १ सँ सृजस्वाथा जीव्रीं विदथमा वंदासि ॥ ४ ॥

सुमङ्गलीरियं वधूरिमाँ समेत पश्यत् ।

सौभाग्यमस्थे दुस्त्रायाथास्तं वि परेतन ॥ ५ ॥

ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिर्ध्रुवमसि ध्रुवत स्थितम् ।

15 अष्टमः खण्डः ॥ Wh. ॥ ८ ॥ Bu. ॥ ८ ॥ शर्म वर्मैर्विंशतिः ॥ ८ ॥ E. W. B. 'I, 9,

1a अथा इह E. — पूरुषाः Bu. P. — See Av. XX, 127, 12, and Introd., p. xvii seq.

1b वीदति P. 2 See Rv. X, 85, 2. 3 प्रस्वः B. E. प्रस्वः W. प्रस्वः

Bu. Wh. P. T. प्रस्वः H. See Introd., p. xviii seq.—प्रेयं E. 4 See Rv. X, 85,

27. 5a समेत W. 5b परेतना Bu.—Rv. X, 85, 33. 6a ध्रुवतस्थितं B.

त्वं नक्षत्राणां मेध्यसि स मा पाहि पृतन्यतः ॥६॥
 सप्तर्षयः प्रथमां कृत्तिकानामरुन्धतीं यदुर्वताँ ह नित्युः ।
 षट् कृत्तिका मुख्ययोगं वहन्तीयमस्माकमेधत्वष्टमी ॥७॥
 सदसस्पतिमहृतं प्रियमिन्द्रस्य काम्यम् ।
 सुनिं मेधामयासिषम् ॥८॥
 उद्दीप्यस्व जातवेदोऽपन्नचिर्ज्ञेति मम ।
 पशूँश्च मममा वह जीवनं च दिशो दिश ॥९॥
 मा नो हिंसीज्जातवेदो गामश्च पुरुषं जगत् ।
 अविभ्रदम आ गहि श्रिया मा परि पातय ॥१०॥
 नवमः खण्डः ॥९॥

6b मेध्यसि B. P. मेध्यसि मेधी Hbg. मेधि। चसि मेधी Hbd. मेध्यसि E. T. मेध्यसि
 W. मेध्यसि Wh. Bu. मेध्यसि मेधी Hw. See I, 1, 10. 7a सप्तर्षयः W. सप्तर्षयः
 B. सप्त ऋषयः B. P. T. सप्तर्षयः Wh. Bu.—मरुन्धती W. Bu.—यधु B pr. m.
 W. E. Bu. P. ये धु Hir. I, 22, 14. Bhār. I, 18. Baudh. I, 8.—ननुः Bu. P. 7b षट्
 कृत्तिका मुख्ययोगं वहन्तीयम् E. षट् कृत्तिका मुख्ययोगं वहन्तीयम् W. षट् कृत्ति-
 (ति sec. m.) का मुख्ययोगं वहन्तीयम् B. Haradatta supports the reading adopted in
 our text. But it is not impossible that the original reading was षट् कृत्तिका मुख्ययोगं
 वहन्तीयम्. Baudh. I, 8 has षट् कृत्तिकाणां मुख्ययोगं वहन्तीयमस्माकमेधत्वष्टमी
 त्वरन्धती. Bhār. I, 18 agrees with Hir. I, 22, 14. 8b सुनिं B. Riv. I, 18, 6. सनिं .
 W. E. TĀ. X, 1, 4. 9a ममा Bu. 9b दिशो दिशा Bu. 10b पातया
 Bu.—Mantras 8-10 occur TĀ. X, 1, 4 seq.—नवमः खण्डः Wh. ॥९॥ Bu. ॥९॥
 इह गाव एकात्रविंशतिः ॥९॥ W. E. B.

उदीर्ष्वातो विश्वावसो नमसेडामहे त्वा ।

अन्यामिच्छ प्रभर्ष्यै सं जायां पत्या सुज ॥१॥

उदीर्ष्वातः पतिवति ह्येष्टा विश्वावसुं नमसा गीर्भिरिष्टे ।

अन्यामिच्छ पितृषदं वित्तौ स ते भागो जनुषा तस्य विद्धि ॥२॥

अग्ने प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथ-
कामः प्र पद्ये यास्यां पतिंघ्नी तनूः प्रजांघ्नी पशुंघ्नी लक्ष्मिंघ्नी
जारंघ्नीमस्यै तां कृणोमि स्वाहा ॥३॥

वार्यो प्रायश्चित्ते - - - - ॥४॥

आदित्य प्रायश्चित्ते - - - - ॥५॥

प्रजापते प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा
नाथकामः प्र पद्ये यास्यां पतिंघ्नी तनूः प्रजांघ्नी पशुंघ्नी लक्ष्मिंघ्नी
जारंघ्नीमस्यै तां कृणोमि स्वाहा ॥६॥

I, 10, 1 b प्रभर्ष्य Wh. Hw. प्रभर्ष्य Baudh. I, 10/ प्रभर्ष्य B sec. m. W. E. Hbg. Hbd.
T. Ry. X, 85, 22. प्रभर्ष्य B pr. m. प्रभर्ष्य Bu.—सजा Bu. 2a पतिवति ह्येष्टा
B. Wh. H. T. पतिवती ह्येष्टा E. P. पतिवतीह्येष्टा W. पतिवतीः ह्येष्टा Bu.—
विश्वावसुं नमसा E pr. m. वसुन्नमसा Wh. Hw sec. m. वसुन्नमसा Bu. वसु-
न्नमसा E sec. m. W. B. वसुन्नमसा Hw pr. m. विश्वावसुं तां नमसा Hbd. विश्वा-
वसु तां न० Hbg. वसुन्त्वा न० HHg. The difference between न्न and न्न is very slight
in Grantha.—रिष्टे MSS. and H. See Introd., p. xix. 2b वदं वित्तौ Wh. Hw.
वदं वित्तौ E. W. Ry. X, 85, 21. वदं वित्तौ B. वदं वित्तौ Bu. Hbd. Hbg. HHg.
P. T. 3 लक्ष्मिंघ्नी W. T. लक्ष्मिंघ्नी P. 4-5 वार्यो प्रायश्चित्ते आदित्य
(आदित्य E.) प्रायश्चित्ते MSS. मध्यमयोश्च त्वं देवानामित्यनुवृत्तः H. 6 लक्ष्मिंघ्नी
W.—Abridged in Bu. to प्रजापते प्रायश्चित्ते त्वं देवानां + हा.

प्रसवधोपयामश्च काटशाणवश्च धर्णसिश्च द्रविणं च भगश्चा-
नारिणं च सिन्धुश्च समुद्रश्च सरस्वाश्च विश्वं च चान्ते यं द्विषो
यश्च नो वेष्टि तमेवां जम्भे दध्म स्वाहा ॥७॥

मधुश्च माधवश्च भुक्रश्च भुचिश्च नभश्च नभस्यश्चेषश्चोर्जश्च
सहश्च सहस्यश्च तपश्च तपस्यश्च ते यं द्विषो यश्च नो वेष्टि तमेवां
जम्भे दध्म स्वाहा ॥८॥

चित्तं च चित्तिश्चाकूतं चाकूतिश्चाधीतं चाधीतिश्च विज्ञातं च
विज्ञानं च नामं च क्रतुश्च दर्शश्च पूर्णमासश्च ते यं द्विषो यश्च
नो वेष्टि तमेवां जम्भे दध्म स्वाहा ॥९॥

भू स्वाहा भुव स्वाहा सुव स्वाहौ स्वाहा ॥१०॥११॥१२॥१३॥

दशमः खण्डः ॥१०॥

अपश्यं त्वा मनसा चेकितानं तपसो जातं तपसो विभूतम् ।

- 7 °श्च काटशा° E. W.—धर्णसश्च Wh.—समुद्रश्च E.—°व्यश्च W. P.—दध्म W.
P. T. दध्मः B pr. m. दध्मः B sec. m. दध्म Wh. Bu.—Cf. Maitr. S. III, 12, 12.
8 दध्मः B pr. m. दध्मः B sec. m. दध्म Wh. दध्म P. T. ते यं + हा, abridged, in
Bu.—See Ts. I, 4, 14. 9 °चाकूतं चाकूतिश्च Wh. Hw.—°श्च ॥ धीतं चाधीतिश्च E.
आधीतं चाधीतिश्च omitted in Wh. See Ts. III, 4, 4, 1.—दध्म Wh. दध्म P. T.
दध्मः B. ते यं + हा, abridged, in Bu. 10 भूस्वाहा E. 11 भुवस्वाहा Wh. Bu.
12-13 सुवस्वाहौ स्वाहा E. सुवस्वाही स्वाहा Wh. P. सुवस्वाहा ही स्वाहा Bu.—
दशमः खण्डः ॥ Wh. ॥१०॥ Bu. ॥ ऋदीर्घातः पञ्चदश ॥१०॥ E. ॥ ऋदीर्घातः
पञ्च ॥१५॥ W. ॥१०॥ इदीर्घातो दश ॥१०॥ B. I, 11, 1 Rv. X, 183, 1.

इह प्रजामिह रयिं रराणः प्र जायस्व प्रजया पुषकाम ॥१॥
 अपश्यं त्वा मनसा दीधानां स्वायां तनूँ ऋत्विये नार्धमानांम् ।
 उप मामुच्चा युवतिर्वभूयाः प्र जायस्व प्रजया पुषकामे ॥२॥
 समञ्जन्तु विश्वे देवास्समापो हृदयानि नौ ।
 सं मातरिश्वा सं धाता समु देष्ट्रीं दिदेष्टु नौ ॥३॥
 प्रजापते तन्व मे जुषस्व त्वष्टदेभिस्सहसाम इन्द्र ।
 विश्वेदेवै रातिभिस्सँरराणः पुँसां बहूनां मातरं स्याम ॥४॥
 आ नः प्रजां जनयतु प्रजापतिराजरसाय समनक्त्यमा ।
 अर्दुर्मङ्गलीः पतिलोकमा विश् शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे ॥५॥
 तां पूषज्जिवतमा मेरयस्व यस्यां बीजं मनुष्याऽवपन्ति ।
 या न ऊरु उशती विस्रयाति यस्यामुशन्तः प्रहरेम शेपम् ॥६॥

2 a तनूँ B. E. Wh. Bu. H. तनूँ W. तनु P. तनू. Rv. X, 183, 2. तनूँत्विये T.
 See Introd., p. xix.—ऋत्विये E. W. ऋत्विये Wh. Hw.—नार्धमानां B. E. W. P. T. Rv.
 l. c. In Bu. ध and ष not distinguishable, see I, 1, 10 note. 2 b उपमामु E.—
 उभूयाः Wh. उप भूयाः अनुभूयाः Hw. उपभूयाः अनुभूयाः Hbd. 11bg. 3 b दिदेष्टु
 Wh. Bu. H. T. दिदेष्टि E. W. B. दधातु Rv. X, 85, 47. 4 a त्वष्टु E. W. P.—सह
 साम B. E. W. सहसाम H. See Introd., p. xx. 4 b वैरतिभिः W sec. m.
 वैरतिभिः B. T. वैररा or वैररा Wh.—बहूनां W. बहूनां E. 5 b शं
 बी भव B. E. Rv. X, 85, 43. 6 a मेरयस्व Wh. Hw. 6 b विस्रयाति Wh. Bu.
 T. H. Hir. I, 20, 2. विस्रयाति E. B. विस्रयाति W sec. m. Rv. X, 85, 37. विस्रये P.
 विस्रयाति Av. XIV, 2, 38. विस्रयता probably W pr. in. विस्रयाति Baudh. I, 12.
 See Introd., p. xvi.—प्रहरेम Wh. Bu. T. H. Hir. l. c. प्रहराम B. E. W. P. Rv. l. c.—
 In all the MSS. of the text except Wh., the 11th Khanda ends here: ॥ ११ ॥ Bu. ॥ ११ ॥

आ रोहो॒रुमुप॑ ब॒र्हस्व बा॒हुं परि॑ ध्वज॒स्व जा॒याँ सु॒मन॒स्यमा॑नः ।
 तस्याँ पु॒ष्यतं मि॒थुनौ स॒योनी ब॒र्ही प्र॒जां ज॒नय॑न्तौ॒ सर॑ेतसा ॥७॥
 आर्द्र॒यार॑ण्या॒ यचाम॑न्यत्पुरुषं॒ पुरु॑षेण श॒क्रः ।
 तदे॒तौ मि॒थुनौ स॒योनी प्र॒जया॑मृते॒नेह ग॑च्छतम् ॥८॥
 अ॒हं गर्भ॑म॒दधा॒मोष॑धीष्व॒हं वि॒श्वेषु॑ भुव॒नेष्वन्तः॑ ।
 अ॒हं प्र॒जा अ॒ज॒नयं॑ पि॒तृणा॑म॒हं ज॒नि॒भ्यो अ॒प॒रीषु॑ पु॒चान् ॥९॥
 पु॒चि॒श्रे॒मां कु॒मा॒रिणां॑ वि॒श्वमा॑यु॒र्थ्यश्नु॑तम् ।
 उ॒भा हि॒र॒ण्यपे॑शसा ॥१०॥
 वी॒ति॒हो॒चा कृ॒तव॑सू द॒श॒स्यन्त्वा॑मृता॒य॒ कम् ।
 श॒मू॒धो रोम॑शै॒ ह॒यो दे॒वेषु॑ कृणुतो॒ दुवः॑ ॥११॥
 ए॒काद॑शः ख॒ण्डः ॥११॥

अप॒ञ्चं ला॒ द्वाद॑श ॥११॥ B. . अप॒ञ्चं ला॒ द्वाद॑श ॥११॥ E. ॥११॥ अप॒ञ्चं ला॒ द्वाद॑श
 ॥१२॥ W. In T. also vv. 7-11 form a separate Khaṇḍa. But see Introd., p. xxxiii.
 7a See Av. XIV, 2, 39. 7b पु॒ष्यतं मि॒थुनौ W.—सर॑ेतसा Wh. Bu. Hw. HHg. T.
 सर॑ेतसा सर॑ेतसौ Hbd. Hbg. सर॑ेतसौ B. E. W. 9a गर्भ॑म॒दधा॒ W. 9b अ॒ज॒नयं
 पि॒तृ० W. T. अ॒ज॒नयं पि॒तृ० B. अ॒नय॑न्पि॒तृ० E. अ॒नय॑न्पि॒तृ० corrected to अ॒ज॒नय॑न्पि॒तृ०
 Wh. अ॒ज॒नय॑त् पि॒तृ० Bu. पि॒तृणां॑ --- अ॒ज॒नय॑म् अ॒नय॑ामि Hw. HHg. पि॒तृणां॑ ---
 अ॒ज॒नय॑म् अ॒नय॑ामि Hbd. पि॒तृणां॑ --- अ॒ज॒नयं॑ अ॒नय॑ामि Hbg. अ॒ज॒नयं॑ पु॒चि॒-
 श्वा० Rv. X, 183, 3.—ज॒नि॒भ्यो Wh. Bu. T. H. Rv. l. c. अ॒रि॒भ्यो B. W. अ॒रि॒भ्यो E.
 10a पु॒चि॒श्रे॒मा and अ॒न्य॑तम् MSS. and H. See Rv. VIII, 31, 8. 11a द॒श॒स्य॑न्त्वा॒ E. W.
 द॒श॒स्य॑न्त्वा॒ B. द॒श॒स्य॑न्त्वा॒ Wh. Bu. H. See Rv. VIII, 31, 9, and Introd., p. xx.
 11b श॒मू॒ MSS. and H.—ह॒यो W. E. Wh. Bu. H. ह॒तो B. Rv. l. c.—कृ॒णु॑तो॒ W.
 कृ॒णु॑तो॒ B.—ए॒काद॑शः ख॒ण्डः Wh. ॥१२॥ Bu. ॥१२॥ आ रो॒हो॒ नव॑ ॥१२॥ W. E. B.

विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्टा रूपाणि पिंशतु ।
 आ सिञ्चतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते ॥ १ ॥
 गर्भं धेहि सिनीवालि गर्भं धेहि सरस्वति ।
 गर्भं ते अश्विनौ देवावा धत्तां पुष्करस्रजा ॥ २ ॥
 हिरण्ययी अरणी यं निर्मन्यतो अश्विना ।
 तं ते गर्भं हवामहे दशमे मासि सूतवे ॥ ३ ॥
 यथेयं पृथिवी मही तिष्ठन्ती गर्भमादधे ।
 एवं त्वं गर्भमा धत्स्व दशमे मासि सूतवे ॥ ४ ॥
 यथा पृथिव्यं मिगर्भा द्यौर्यथेन्द्रेण गर्भिणी ।
 वायुर्यथा दिशं गर्भं एवं गर्भं दधातु ते ॥ ५ ॥
 विष्णो श्रेष्ठेन रूपेणास्यां नारीं गवीन्याम् ।
 पुमौसं गर्भमा धेहि दशमे मासि सूतवे ॥ ६ ॥
 नेजमेव परां पत सुपुत्रः पुनरा पतं ।

I, 12, 2b पुष्करस्रजौ Bu.—Mantras 1-3 = Rv. X, 184. 4a तिष्ठन्ती गर्भमादधे
 (without accents) B.—See Rv. Khila 30, 2; Av. V, 25, 2; VI, 17, 1. 4b एवमां
 Bu. एवं तं W. P. एवं तं E. Rv. l. c. 5b दधामि Bu. Hw. HHg. T. Hir. I, 25, 1.
 See Brh. Up. VI, 4, 21. 6a विष्णो W. B sec. m. Wh. Bu. T. P. विष्णो: B pr. m.
 E. Rv. Khila 30, 3. In the Grantha MSS. Visarga before a sibilant with a following
 consonant is, as a rule, dropped, hence there is no difference in writing the vocative
 विष्णो and the genitive विष्णो: in our case. Haradatta explains it as a vocative: हे
 विष्णो. See also Av. V, 25, 10-13.—गवीन्यां E. W. 6b धत्स्व P. 7a नेजमेव
 Bu.—सपुत्रः Wh. W. Hbg. T.—पता Bu.—See Rv. Khila 30, 1.

अस्यै मे पुत्रकामायै गर्भमा धेहि यः पुमान् ॥७॥
 व्यस्य योनिं प्रति रेतो गृहाण पुमान्पुत्रो धीयतां गर्भो अन्तः ।
 तं माता दश मासो विभर्तु स जायतां वीरतम स्वानाम् ॥८॥
 आ ते गर्भो योनिमेतु पुमान्बाण इवेषुधिम् ।
 आ वीरो जायतां पुत्रस्ते दशमास्यः ॥९॥

द्वादशः खण्डः ॥१२॥

करोमि ते प्राजापत्यमा गर्भो योनिमेतु ते ।
 अनूनः पूर्णो जायतामस्रोणोऽपिशाचधीतः ॥१॥
 पुमौस्ते पुत्रो नारि तं पुमाननु जायताम् ।
 तानि भद्राणि बीजान्यृषभा जनयन्तु नौ ॥२॥
 यानि भद्राणि बीजान्यृषभा जनयन्ति नः ।
 तैस्त्वं पुत्रान्विन्दस्व सः प्रसूधेनुका भव ॥३॥

7b मे B. E. W. 8a योनिं पतिरेतो गृहाण E. W. P. योनिं पतिरेतो गृहाण B.
 योनिं प्रति रेतो गृहाण Wh. Bu. T. H. See Hir. I, 25, 1; Sāhkh. I, 19, 6.—गर्भे E.
 Bu. T. 8b दशमासो W. E.—विभर्ति B. E. T. P.—वीरवतः E. 9a पुमान्बाण
 इव E. W. Av. III, 23, 2. 9b वीरो MSS. वीरोऽव Av. I. c. Hir. I. c. Sāhkh.
 I. c.—द्वादशः खण्डः Wh. ॥१३॥ B. W. E. Bu. I, 13, 1a See Av. III, 23, 5a.
 1b जायताम E. जायताम W.—अ्रोणो W. ओणो Bu.—धीतः Bu. 2a See
 Av. III, 23, 3a.—नारि तं E. नारितुं W. 2b यानि E.—जनयन्ति नः E. See Av.
 III, 23, 4a. 3a तानि E.—जनयन्ति नः, the accents by correction. जनयन्ति नौ E.
 जनयन्ति नः W. जनयन्ति नः B. जनयन्ति न Av. III, 23, 4. 3b धेनुका भव B.
 E. W. धेनुका भव Av. I. c.

कामप्रमृध्यतां मद्यमपराजितमेव मे ।
 यं कामं कामये देव तं मे वायो समर्धय ॥४॥
 अनुह्वं परिह्वं परीवादं परिष्ठापम् ।
 दुस्वप्नं दुरुदितं तद्विषण्णो दिशाम्यहम् ॥५॥
 अनुहूतं परिहूतं शकुनैर्यदशाकुनम् ।
 मृगस्य सृतमक्षण्या तद्विषण्णो दिशाम्यहम् ॥६॥
 आरात्ते अभिरस्वारात्परशुरस्तु ते ।
 निवाते त्वाभि वर्षतु स्वस्ति तेऽस्तु वनस्पते स्वस्ति मेऽस्तु
 वनस्पते ॥७॥
 नमश्शकृत्सदे रुद्राय नमो रुद्राय शकृत्सदे ।
 गोष्ठमसि नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः ॥८॥
 सिगंसि नसि वज्रो नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः ॥९॥

4a कामप्रमृध्यतां Wh. T. H. कामप्रमृध्यतां B pr. m. कामः प्रमृध्यतां B sec. m.
 कामः समृध्यतां E. W. कामस्तमृध्यतां Bu. 4b यं कामं E. — समर्धया Bu.
 5a परीवादं Wh. Hw. Hbd. T. P. परिवादं B. E. W. Hbg. HHg. Av. XIX, 8, 4a.—
 परिष्ठापं Bu. H. T. P. परिष्ठापं E. B. परिष्ठापं W. परिष्ठापम् Wh. Av. I. c.
 6a अनुहूतं Bu.—परिहूतं B.—शकुनैर्यदशाकुनं B. शकुनैर्यदशाकुनं W. शकुनैर्यद-
 शाकुनं E. शकुनैर्यद° Bu. शकुनैर्यद° Wh. 6b सृतमक्षण्या E. Hbd. Hbg. HHg.
 P. (In Hw. the commentary on this verse is missing.) श्रुतमक्षण्या W. श्रुत° T.
 श्रुतमक्षण्या B. श्रुतमक्षण्या Bu. Wh. See Hir. I, 16, 17. ७ शिगंसि W. मुगंसि
 B.—नसि (for नासि H.) MSS., also Hir. I, 16, 3. See Pār. III, 15, 17, and Introd.,
 p. xxvii.

उ॒न्ना॒ते॒व॒ शकु॒ने॒ साम॑ गाय॒सि ब्र॒ह्म॒पु॒त्र इ॒व॒ स॒र्व॒ने॒षु शंस॑सि ।
स्व॒स्ति न॑श्शकु॒ने अ॒स्तु प्र॒ति न॒स्तु॒मना॑ भ॒व ॥१०॥

चयोदशः खण्डः ॥१३॥

प्रा॒त॒र॒भिं प्रा॒त॒रि॒न्द्रं ह॒वाम॑हे प्रा॒त॒मि॒चाव॑रुणा प्रा॒त॒र॒श्चि॒ना ।
प्रा॒त॒र्भ॒गं पू॒षणं॑ ब्र॒ह्म॒ण॒स्पतिं॑ प्रा॒त॒स्सो॒ममु॒त रु॒द्रं हु॒वेम ॥१॥
प्रा॒त॒र्जि॒तं भ॒गमु॒यं हु॒वेम व॒यं पु॒त्रम॑दि॒ते॒र्यो वि॒ध॒ता ।
आ॒ध्रि॒च्छि॒द्यं म॒न्य॒मा॒नस्तु॑र॒श्चि॒द्रा॒जा चि॒द्यं भ॒गं भ॒क्षी॒त्याहं ॥२॥
भ॒ग॒ प्र॒थे॒त॒र्भ॒ग॒ स॒त्वर॑ाधो॒ भ॒गे॒मां धि॒यमु॑द॒व द॑द॒न्नः ।
भ॒ग॒ प्र॒ णो॑ ज॒नय॑ गो॒भि॒र॒श्चै॒र्भ॒ग॒ प्र॒ नृ॒भिर्नृ॑व॒न्त॒ स्याम ॥३॥
उ॒ते॒दा॒नीं भ॒ग॒व॒न्त॒ स्या॒मो॒त प्र॑पि॒त॒ उ॒त म॒ध्ये अ॒ह्ना॒म् ।
उ॒तो॒दि॒ता म॒घ॒व॒न्त॒सू॒र्य॑स्य व॒यं दे॒वा॒नां॑ सु॒म॒तौ स्या॑म ॥४॥
भ॒ग॒ ए॒व भ॒ग॒वाँ अ॒स्तु दे॒वा॒स्ते॒न व॒यं भ॒ग॒व॒न्त॒ स्याम॑ ।
तं त्वा॑ भ॒ग॒ सर्व॑ इ॒ज्जो॑ह॒वीमि॑ स नो॒ भ॒ग॒ पु॒र॒ए॒ता भ॑वे॒ह ॥५॥

10a उ॒न्ना॒ते॒व॒ शकु॒ने॒ E. उ॒न्ना॒ते॒व॒ शकु॒ने॒ W. See Rv. II, 43, 2a. 10b शकु॒ने
E. W.—चयो॒द॒शः ख॒ण्डः Wh. ॥१४॥ Bu. ॥१४॥ वि॒ष्णु॒र्यो॒निं क॒रोमि॑ त॒द्या॒द॒शा॒
द्या॒द॒श ॥१४॥ E. W. B. I, 14 This Khaṇḍa corresponds to Rv. VII, 41; TBr. II,
5, 5, 1 seq.; 8, 9, 7-9. 2b आ॒द्र॒ Bu. 3a सु॒द॒व॒ B. W. Wh. T. TBr. II, 5, 5, 1; 8,
8, 9, 8. सु॒त॒व॒ Bu. सु॒द॒व॒ E. P. Rv. VII, 41, 3. 5b इ॒ज्जो॑ह॒वीमि॑ MSS. and H.,
like TBr. II, 5, 5, 2; 8, 9, 9. इ॒ह॒वी॒ति॒ P. Rv. VII, 41, 5. See A. Ludwig, Über die
Kritik des R̥gveda-Textes, Prag 1889, §§ 35 and 37.

समं धरायोषसो नमन्त दधिक्कावेव शुचये पदाय ।
 अर्वाचीनं वसुविदं भगं नो रथमिवाश्वा वाजिन आ वहन्तु ॥६॥
 अश्वावतीर्गोमतीर्न उषासो वीरवतीस्सदमुच्छन्तु भद्राः ।
 घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीना यूयं पात स्वस्तिभिस्सदा नः ॥७॥
 चतुर्दशः खण्डः ॥१४॥

इमां खनाम्योषधीं वीरुधं बलवत्तमाम् ।
 यया सपत्नीं बाधते यया संविन्दते पतिम् ॥१॥
 उत्तानपर्णे सुभगे सहमाने सहस्वति ।
 सपत्नीं मे परा धम पतिं मे केवलं कृधि ॥२॥
 उत्तराहमुत्तर उत्तरेदुत्तराभ्यः ।
 अथा सपत्नी या ममाधरा सार्धराभ्यः ॥३॥
 नृहस्यै नाम गृणामि नो अस्मिन्नमते जने ।
 परामेव परावतं सपत्नीं नाशयामसि ॥४॥

6a नमन्ता Bu. 7b प्रपीना B.W.Wh. Bu. T. H. TBr. II, 8, 9, 9. प्रपीता E. P.
 Rv. VII, 41, 7.—चतुर्दशः खण्डः ॥ Wh. ॥१५॥ Bu. ॥१५॥ प्रातरपि चतुर्दश ॥१५॥
 E.W. B. I, 15 This Khaṇḍa corresponds to Rv. X, 145. 1a *म्योषधीं B.W.Wh.
 Hw.Hbd.Hbg. HHg. T. P. *म्योषधिं E. Bu. Rv. X, 145, 1. In the Grantha MSS., how-
 ever, especially in Bu., it is often impossible to distinguish the long i from the short i.
 2 उत्तानपर्णे. E. W. — Rv. has देवयुते (so also P.) for सहमाने and कृध for कृधि.
 4a नृहस्यै B. न हस्यै E. W. न हस्यै Bu. न हस्यै Wh. H. T. नृहस्यै P. Rv.—
 गृणामि W. गृह्णामि Wh. 4b Rv. has नमयामसि for नाशयामसि.

अहमस्मि सहमानाथ त्वमसि सासहिः ।

उभे सहस्वती भूत्वा सपत्नी मे सहावहै ॥५॥

उप तेऽधौ सहमानामभि त्वाधौ सहीयसा ।

मामनु प्र ते मनो वत्सं गौरिव धावतु पथा वारिव धावतु ॥६॥

पञ्चदशः खण्डः ॥१५॥

उदंसौ सूर्यो अगादुदयं मामको भगः ।

अहं तद्विबुला पतिमभ्यसाक्षि विषासहिः ॥१॥

अहं केतुरहं मूर्धा अहमुया विवाचनी ।

ममेदनु क्रतुं पतिस्सेहानाया उवाचरेत् ॥२॥

मम पुचाश्शुहणोऽधौ मे दुहिता विराट् ।

उताहमस्मि संजया पत्युर्मे श्लोक उत्तमः ॥३॥

येनेन्द्रो हविषा कृत्यभवद्विष्युत्तमः ।

5b भूत्वा MSS. भूत्वा P. Rv. 6b धावत् (bis) T.—पञ्चदशः खण्डः Wh. ॥१६॥ W in marg. E. B. Bu. I, 16 This Khanda corresponds to Rv. X, 159. 1b तद्विबुला E. तद्विबुला Bu. W. has तद्वि(एतद्वि° pr. m.)द्विबुलापतिमभ्यसाक्षि विषासहिः, placing, by mistake, these words after वारिव धावतु in I, 15, 6. 2a मूर्धा अहमुया B. W., मूर्धा अहमुया E. मूर्धाहमुया Wh. B. Bu. P. Rv. मूर्धाऽह° T. 2b ममेदनु W. ममेतदनु Wh. ममेत् (corrected to ममेतत्) ममेव IIbd. ममेतत् (by correction) ममेव Hbg. ममेतत् Hw.—उवाचरेत् MSS. and H. for उपाचरेत् P. Rv., see Introd., p. xxi. 3b उताहमस्मि संजया पत्युर्मे श्लोक W.—पत्युः MSS. and H. for पत्यौ P. Rv. 4a कृत्यभवद्विष्यु° B. Wh. Bu. T. H. कृत्यभवद्विष्यु° W. कृत्यभवद्विष्यु° E. कृत्यभवद्विष्यु° Rv. कृत्यभवद्विष्यु° P.

अहं तदकि देवा असपत्ना किलाभवम् ॥४॥
 असपत्ना संपत्तिघ्नी जयन्त्यभिभूवरी ।
 आविस्ति सर्वासां राधो वचो अस्थेयसामिव ॥५॥
 समजैषमिमा अहं सपत्नीरभिभूवरीः ।
 यथाहमस्य वीरस्य विराजामि धनस्य च ॥६॥

षोडशः खण्डः ॥१६॥

अक्षीभ्यां ते नासिकाभ्यां कर्णीभ्यां चुबुकादधि ।
 यस्मै शीर्षण्यं मस्तिष्काज्जिह्वाया वि वृहामि ते ॥१॥
 यीवाभ्यस्त उष्णिहाभ्यः कीकसाभ्योऽनूक्यात् ।

4 b तदकिर्देवासपत्ना Wh. Hw. The corrupt readings of Hbd. (तद्विरिति करोति), Hbg. (तद्विरिति करोति), and HHg. (नद्विरिति) point to तदकि. Hbd. Hbg. HHg. also have हे देवाः. See Introd., p. xxii.—०भवं B. W. Wh. Bu. H. ०भुवं E. T. Rv. ०भुवन् P. 5a संपत्तिघ्नी MSS. and H. संपत्तिघ्नो P. Rv.—जनस्य Bu.—०भूवरीः B pr. m. W. T. P. 5b आविस्ति सर्वासां (सर्वासां W.) राधो वचो B. W. Wh. Bu. H.P.T. आवृषमन्यासां वचो राधो Rv.—अस्थेय W.—In E. 5b and 6a are missing. 6a ०भिभूवरीः MSS. and H. for ०भिभूवरी, see Introd., p. xxii. 6b ०मस्य B sec. m. W.—वीरस्य वीरा B.—विराजामि धनस्य च MSS. विराजामि जनस्य च Rv. P.—षोडशः खण्डः ॥ Wh. ॥१७॥ Bu. ॥१७॥ इमां खणान्युदसौ सूर्यो द्वादश द्वादश ॥१७॥ E. W. B. I, 17, 1-6 correspond to Rv. X, 163. See also Rv.-MS., fol. 10. 1a चुबुका B. E. Bu. चुबुका W. च्चिबुका Wh. क्चुबुका Rv. The word is not repeated by Haradatta. 1b-6b Bu. reads पृहामि for वृहामि. 2a ०भ्योऽनूक्यात् W. B. Wh. Bu. T. ०भ्यो अनूक्यात् E. Rv.

यक्ष्मं दोषाय॑ मँसाभ्यां बाहुभ्यां वि वृहामि ते ॥२॥
 अन्त्रेभ्यस्ते गुदाभ्यो बनिष्ठोर्हृदयादधि ।
 यक्ष्मं मतलाभ्यां यक्रः श्लाशिभ्यो वि वृहामि ते ॥३॥
 ऊरुभ्यां ते ऽष्टीवज्रां जङ्घाभ्यां प्रपदाभ्याम् ।
 यक्ष्मं श्रोणीभ्यां भासदाङ्घ्र्यंसो वि वृहामि ते ॥४॥
 मेहनाबलंकरणास्त्रोमभ्यस्ते नखेभ्यः ।
 यक्ष्मं सर्वस्मादात्मनस्तमिमं वि वृहामि ते ॥५॥
 अङ्गादङ्गाल्लोचोऽलोचो जातं पर्वणिपर्वणि ।
 यक्ष्मं सर्वस्मादात्मनस्तमिमं वि वृहामि ते ॥६॥
 परां देहि शाबल्यं ब्रह्मभ्यो वि भजा वसु ।
 कृत्यैषा पञ्चती भूत्वा जाया विशते पतिम् ॥७॥
 अक्षीला तनूर्भवति रुशती पापयामुया ।
 पतिर्यद्वधैर्वाससा स्वसङ्गमभिधित्सति ॥८॥

4a तेष्टीवज्रां B. Wh. Bu. P. ते अष्टी° E. W. Rv.—जङ्घाभ्यां W. B. Wh. Bu. H.
 जङ्घाभ्यां E. पाष्णीभ्यां Rv. 4b श्रोणीभ्यां B. Wh. T. H. श्रोणीभ्यां W. श्रोणिभ्यां
 E. Rv. In Bu. it may be read श्रोणि° or श्रोणी°.—भासदाङ्घ्र्यंसो E. P. भासदाङ्घ्र्य-
 ससो W. भासदाङ्घ्र्यंसो B. भासदाङ्घ्र्यंसो Bu. Wh. H. भासदाङ्घ्र्यंसो Rv.—
 In B. verse 4 precedes verse 3. 5a दण्डंकरं MSS. and H. दण्डंकरं Rv.
 5b and 6b क्षमिमं B. W. Wh. Bu. T. H. क्षमिदं E. Rv. 7a शाबल्यं Wh. Bu.
 T. H. शाबुल्यं B. E. शाबुल्यं W. शाबुल्यं Rv. X, 85, 29. 7b भूत्वा MSS. भूत्वा
 Rv. 1.c. 8a अक्षीला MSS. अक्षीरा Rv. X, 85, 30.—तनूर्भव Wh. Bu. 8b वधै
 MSS. वधे वधाः H. वधोर्वा Rv. 1.c.—धित्सति E. B. Wh. Bu. H. धित्सति W.

क्रूरमेतत्कटुकमेतदपाष्ठवद्विषवच्चैतदसवे ।
 सूर्यो यः प्रत्यक्षं विद्यात्स एतत्प्रति गृह्णीयात् ॥९॥
 आशसनं विशसनमथो अधिविचर्तनम् ।
 सूर्यायाः पश्य रूपाणि तानि ब्रह्मोत शंसति ॥१०॥
 सप्तदशः खण्डः ॥१७॥

अधीभ्यां ते ॥ उदसी ॥ इमां खनामि ॥ प्रातरपिम् ॥ करोमि ते ॥ विष्णुर्योगिम् ॥
 अपञ्चं त्वा ॥ उदीर्ष्वीतः ॥ इह गावः ॥ शर्म वर्म ॥ यद्वृते चित् ॥ सखिण ॥
 आ तिष्ठेमम् ॥ सोमाय ॥ सोमः प्रथमः ॥ हिरण्यवर्णाः ॥^१ प्र सु
 रमन्ता ॥ तानि ब्रह्मोत शंसति ॥^२

॥ इति प्रथमः प्रश्नस्समाप्तः ॥^३

०धित्सति Rv. l. c. 9a ०पापु B.—०तवे Bu. Hw. 9b विद्यात्स E.—Cf. Rv.
 X, 85, 34. 10a ०विचर्तनम् Wh. Bu. H. ०विचर्तनं B. W. ०विचर्तनं E. Rv. X,
 85, 35. Haradatta seems to explain ०थो अधि विचर्तनं. 10b ब्रह्मोत शंसति B.
 E. Wh. H. ब्रह्मोत शं W. ब्रह्मोद शं Bu. ब्रह्मा तु मुच्यति Rv. l. c.—सप्तदशः
 खण्डः Wh. ॥ १८ ॥ अधीभ्यां ते विंशतिः ॥ १८ ॥ J. W. B. ॥ १८ ॥ अधी यीषा आन्ते
 ऊह मेहनादंगादंगात्परा देहि सप्त ॥ Bu. T. ^१ So according to Wh., except that इह
 गावः is left out. In E. this list of Khaṇḍa beginnings is omitted. B. W. Bu. have
 अधीभ्यां ते नासिकाभ्यां ॥ उदसी सूर्यो अगात् (सूर्योगात् Bu.) ॥ इमां खनाम्योर्वधीं
 (०खनाम्योर्व W. ०खनाम्योर्व B pr. m. ०खनाम्योर्व B sec. m.) ॥ प्रातरपिम् ॥ करोमि
 ते प्राजापत्यं ॥ विष्णुर्योगिं कल्पयतु ॥ आ रीहोर्षं (रीहोर्ष Bu.) ॥ अपञ्चं त्वा मर्गसा
 धिर्कितानं (W. has only अपञ्चं त्वा) ॥ उदीर्ष्वीतो विश्वावसो ॥ इह गावः प्र जायध्वं ॥
 शर्म वर्मेदमा हर ॥ ता मंदसाना मनुषो हुरोणे (Bu. has य अन्ते चिदभिस्त्रिषः instead
 of it) ॥ सखिनोत्तमिता भूमिः ॥ आ तिष्ठेममरमानं ॥ सोमाय अग्निविदे स्वाहा ॥ सोमः
 प्रथमो विविदे (Bu. adds गन्धर्वः) ॥ हिरण्यवर्णाः मुच्यः पावकाः ॥ ^२ प्र सु रमन्ता

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ हरिः ओं ॥

• उष्णेन वायवुदकेनेह्यदितिः केशान्वपतु ॥१॥

आप उन्दन्तु जीवसे दीर्घायुत्वाय वर्चसे ।

ज्योक् सूर्ये दृशे ॥२॥

येनावपत्सविता क्षुरेण सोमस्य राज्ञो वरुणस्य विद्वान् ।

तेन ब्रह्माणो वपतेदमस्यायुष्माञ्जरदृष्टिर्यथासद्यमसौ ॥३॥

येन पूषा बृहस्पतेरग्नेरिन्द्रस्य चायुषेऽवपत् ।

तेनास्यायुषे वप सौष्टोक्थाय स्वस्तये ॥४॥

धियसानस्य सचिणि W. प्र सु गमताः धियसानस्य सचिणि ॥ २ ॥ हरिः ओं ॥ B. प्र सु गमन्ता धियसानस्य सचिणि । प्र सु गमन्ता सोमस्तविग शर्म वर्मेदमुदीर्घापङ्गत्वा-
रोद्धवं विष्णुर्धौनिं प्रातरभिमिमां खनामचिभ्यामेकादशा ॥ प्र सु गमन्ता तानि प्रक्षीत
शंसति ॥ Bu. ³ इति मंचप्रश्ने प्रथमप्रश्नः समाप्तः B. इति श्रीमंचप्रश्ने काण्डे प्रथमः
प्रश्नः ॥ १ ॥ W. इति प्रथमपाठा समाप्तः ॥ E. Deest in Bu. Wh. As to T. see
Introduct., p. xiii.

II, 1, 1 See Av. VI, 68, 1; Pār. II, 1, 6; Āśv. I, 17, 6 seq.; MBr. I, 6, 1. 2a उदंतु
B.—See Ts. I, 2, 1, 1; Av. VI, 68, 2; Śākh. I, 28, 9; Pār. II, 1, 9; Āśv. I, 17, 7; MBr.
I, 6, 2. 2b See Rg. I, 23, 21. 3b सद्यमसौ E.—See TBr. II, 7, 17, 2; Av.
VI, 68, 3; VIII, 5, 21b; Āśv. I, 17, 10. 4a चायुषेवपत् B.—Cf. MBr. I, 6, 7;
Āśv. I, 17, 12.

येन भूयश्चरान्ययं ज्योक् पश्याति सूर्यम् ।
 तेनास्यायुषे वप सौष्टोक्त्याय स्वस्तये ॥५॥
 येन पूषा बृहस्पतिरमेरिन्द्रस्य चायुषेऽवपत् ।
 तेन ते वपाम्यसावायुषा वर्चसा यथा ज्योक् सुमना असाः ॥६॥
 यक्षुरेण मर्चयता सुपेशसा वप्रा वपसि केशान् ।
 शुन्धि शिरो मास्यायुः प्र मौषीः ॥७॥
 उप्वाय केशान्वरुणस्य राज्ञो बृहस्पतिस्सविता सोमो अग्निः ।
 तेभ्यो निधानं बहुधान्विन्दन्नन्तरा द्यावापृथिवी अपस्सुवः ॥८॥

प्रथमः खण्डः ॥९॥

आयुर्दे देव जरसं गृणानो घृतप्रतीको घृतपृष्ठो अमे ।
 घृतं पिबन्नमृतं चारु गर्थं पितेव पुचं जरसे नयेमै स्वाहा ॥९॥
 आ तिष्ठेममश्मानमश्मेव त्वं स्थिरो भव ।
 अभि तिष्ठ पृतन्यतस्सहस्व पृतनायतः ॥१०॥

5 See Āśv. I, 17, 13. 6a °स्व चायुषेवपत् B. °स्व चायुषेवपत् E. 6b °म्यसावा°
 E.—वर्चसा यथा B. 7a सुपेशसा B. 7b शुन्धि शिरो B. T. शुन्धि शिरो E.
 शुन्धि शि° Wh. HHg. शुन्धि शि° Bu. शुन्धि (शुचं कुच) Hw. शुन्धि (शुचं कुच) Hbd.
 HHg. See Āśv. I, 27, 16; Rār. II, 1, 19; Av. VIII, 2, 17. 8b °न्यविन्दन्° E.—सुवः B.
 E. Wh. T. सुवाः Bu. स्वः H.—प्रथमः खण्डः Wh. ॥९॥ Bu. ॥९॥ उप्वाय पचदश ॥९॥
 E. B. II, 2, 1b स्वाहा deest in Bu. Wh. T.—Of. Av. II, 13, 1; TBr. I, 2, 1, 11;
 Sākh. I, 25, 6. 2a मवा Bu. See I, 5, 1. °

रेवतीस्त्वा व्यहृण्कृत्तिकाश्चाकृतस्त्वा ।
 धियोऽवयुजन्व मा अवृजन्तसहस्रमन्ता अभितो अयच्छन् ॥३॥
 देवीर्देवायं परिधी संविचे महत्तदासामभवन्महित्वनम् ॥४॥
 या अकृन्तन्वयन्या अतन्वत याश्च देवीरन्तान्भितोऽददन्त ।
 तास्त्वा देवीर्जरसे सं व्ययन्वायुष्मानिदं परि धत्स्व वासः ॥५॥
 परि धत्त धत्त वाससैनं शतायुषं कृणुत दीर्घमायुः ।
 बृहस्पतिः प्रायच्छद्वांस एतत्सोमाय राज्ञे परि धातवा उ ॥६॥
 जरां गच्छासि परि धत्स्व वासो भवा कृष्टीनामभिशस्तिपावा ।
 शतं च जीव शरदस्सुवर्चो रायश्च पोषमुप सं व्ययस्व ॥७॥
 परीदं वासो अधि धा स्वस्तयेऽभूरापीनामभिशस्तिपावा ।
 शतं च जीव शरदः पुरुचीर्वसूनि चार्यो वि भजासि जीवन् ॥८॥
 इयं दुर्हक्तात्परिबाधमाना शर्म वरूथं पुनती न आगात् ।
 प्राणापानाभ्यां बलमाभरन्ती प्रिया देवानां सुभगा मेखलेयम् ॥९॥

3a व्यहृण् E. Bu. Wh. Hbg. P. T. व्यहृण् B. HHg. व्यहृण् and व्यहृणात् Hw.
 अवहृण् Hbd. See Introd., p. xxii seq.—०काश्चाकृतस्त्वा E. B. Bu. Wh. P. अकृतन्
 Hw. HHg. अकृतन् T. Hbd. अकृतन् Hbg. 3b अवृजन्त्स० E. अवृजन्त्स० B.
 आवृजन्त्स० Bu. अवृजन्त्स० Wh. आवृजन्त्स० Hw. स्वा आवृजन् Hbd. स्वा अवृजन्
 Hbg. HHg. 5a अकृतन्त्स० E.—०भितोऽददन् Av. XIV, 1, 45. ०भितोऽददन् E. B.
 ०भितोऽददन्ता Bu. Cf. MBr. I, 1, 5; Pār. I, 4, 13; Hir. I, 4, 2. 6-8 See Av. II,
 13, 2-3; XIX, 24, 4-6; MBr. I, 1, 6. 61) धत्तवा उ E. B. Hir. I, 4, 2. 7a भवतु
 Bu.—See Hir. I, 4, 2. 8a See Introd., p. xxiii. 8b चोच्चो E. See Hir. I, 4, 3.
 9 Cf. MBr. I, 6, 27; Pār. II, 2, 8; Śākh. II, 2, 1; Hir. I, 4, 4.

चतस्य गोप्त्री तपसः परस्मी घृती रक्षस्सहमाना अरातीः ।
 सा नस्समन्तमनु परीहि भद्रया भर्तारस्ते मेखले मा रिषाम ॥१०॥
 मिचस्य चक्षुर्धरुणं बलीयस्तेजो यशस्वि स्थविरे समिद्धम् ।
 अनाह्नस्य वसनं जरिष्णु परीदं वाज्यजिनं दधेऽहम् ॥११॥
 द्वितीयः खण्डः ॥२॥

आगन्वा समगन्महि प्र सु मृत्युं युयोतन ।
 अरिष्टास्सं चरेमहि स्वस्ति चरतादिह स्वस्त्या गृहेभ्यः ॥१॥
 समुद्रादूर्भिर्मधुमाँ उदारदुपाँशुना सममृतत्वमश्याम् ।
 इमे नु ते रश्मयस्सूर्यस्य येभिस्सपित्वं पितरो न आयेन् ॥२॥
 अग्निष्टे हस्तमयभीत्सोमस्ते हस्तमयभीत्सविता ते हस्तमयभी-
 त्सरस्वती ते हस्तमयभीत्पूषा ते हस्तमयभीर्दर्यमा ते हस्तमय-
 भीर्दशस्ते हस्तमयभीर्ङ्गस्ते हस्तमयभीर्निमिजस्ते हस्तमयभीर्निच-
 स्वमसि धर्मेणाग्निराचार्यस्तव ॥३-१२॥

10a परस्मी Wh. II. P. T. परस्मी B. E. Bu. MBr. I, 6, 28. 10b परीहि E. 11a For
 बलीयस्तेजो यशस्वि (B. E.) one expects बलीयस्तेजोयशस्वि. — समिद्धं MSS. and H.
 समुद्धं Sāhkh. II, 1, 30. See Hir. I, 4, 6, and Introd., p. xxiii. 11b वाज्यजिनं B.
 II, 3, 1a वाज्यजिनं प्र सुमृत्युं E. — युयोतना Bu. — See MBr. I, 6, 14; Hir. I, 5, 1. 2a See
 Rv. IV, 58, 1a; TĀ. X, 10, 2. 2b See Rv. I, 109, 7b, and Introd., p. xxx. 3-12 These
 are, according to the commentaries on Āp. 10, 12, ten Mantras, and 13-23 are eleven
 Mantras. So also T. Hg. HHg. have हस्तयहणमन्त्राः and परिदानमन्त्राः, but Hbd.
 हस्तयहणमन्त्रः and परिदानमन्त्रः, while Hbg. gives हस्तयहणमन्त्रः and परिदानमन्त्राः.

अपये त्वा परि ददाम्यसौ^{१३} सोमाय त्वा परि ददाम्यसौ^{१४} सविचे
त्वा परि ददाम्यसौ^{१५} सरस्वत्यै त्वा परि ददाम्यसौ^{१६} मृत्यवे त्वा परि
ददाम्यसौ^{१७} यमाय त्वा परि ददाम्यसौ^{१८} गृदाय त्वा परि ददाम्य-
सावन्तकाय त्वा परि ददाम्यसावन्तस्त्वा परि ददाम्यसावोषधी-
भ्यस्त्वा परि ददाम्यसौ^{१९} पृथिव्यै त्वा सर्वैश्चानरायै परि ददा-
म्यसौ ॥ १३-२३ ॥ .

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव उप नयेऽसौ ॥ २४ ॥

सुप्रजाः प्रजया भूयास्सुवीरो वीरिस्सुवर्चा वर्चसा सुपोषः
पिबैः ॥ २५ ॥

ब्रह्मचर्यमागामुप मा नयस्व देवेन सवित्रा प्रसूतः ॥ २६ ॥

को नामासि ॥ २७ ॥ असौ नामास्मि ॥ २८ ॥ कस्य ब्रह्मचार्यै-

स्यसौ ॥ २९ ॥ प्राणस्य ब्रह्मचार्यस्मि ॥ ३० ॥

The MSS. of the text read अपिष्टे to ०स्त्व without a break, and again अपये त्वा to ०नरायै परि ददाम्यसौ without a break. 3-11 अयहीत् Bu. 8-9 ०यमीदृशसौ B. 12 कर्मणा Bu.—०चार्यस्त्वा E. ०चार्यस्त्व B.—See MBr. I, 6, 15; Hir. I, 5, 9 seq.; Śākh. II, 3, 1. 23 सर्वैश्चानरायै E. B.—ददाम्यसौ E.—See Hir. I, 6, 5; Śākh. II, 3, 1; MBr. I, 6, 23 seq.; Kauś. 56, 13. 24 नयेसौ B. नयेसौ E. See Introd., p. xxiii. —Of Hir. I, 5, 8; Āśv. I, 24, 15; Śākh. II, 2, 12; MBr. I, 6, 18; TĀ. III, 10, 1. 25 भूयासौ E. Hir. I, 5, 13. 26 ब्रह्मचर्य E.—०मागाम, H. ०मा गाम्?—नयस्वा Bu.—See Hir. I, 5, 2; MBr. I, 6, 16; Kauś. 55, 9. 27 को नामा E.—See Hir. I, 5, 4 seq.; MBr. I, 6, 17; Kauś. 55, 10. 29 ब्रह्मचार्यसौ E. 30 See Hir. I, 6, 3; Āśv. I, 20, 8.

असावेष ते देव सूर्य ब्रह्मचारी तं गोपाय स मा मृतैष ते
सूर्य पुचस्स दीर्घायुस्स मा मृत । याँ स्वस्तिमग्निर्वायुस्सूर्य-
श्चन्द्रमा आपोऽनु संचरन्ति ताँ स्वस्तिमनु सं चरासौ ॥३१॥

अध्वनामध्वपते श्रेष्ठस्याध्वनः पारमशीय ॥३२॥

तृतीयः खण्डः ॥३॥

योगेयोगे तवस्तरं वाजेवाजे हवामहे ।

सखाय इन्द्रमृतये ॥१॥

इममम आयुषे वर्चसे कृधि प्रियैरेतो वरुण सोम राजन् ।

मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वेदेवा जरदृष्टिर्यथासत् ॥२॥

शतमिन्नु शरदो अन्ति देवा यचा नश्चक्रा जरसं तनूनाम् ।

पुचासो यच पितरो भवन्ति मा नो मध्या रीरिषतायुर्गन्तोः ॥३॥

अमिष्ट आयुः प्रतरां दधात्वमिष्टे पुष्टिं प्रतरां कृणोतु ।

इन्द्रो मरुच्चिर्चतुधा कृणोत्वादित्यैस्ते वसुभिरा दधातु ॥४॥

31 स मा मृत । याँ Wh. Bu. समामृतयोँ E. समामृतायोँ B.—See Hir. I, 6, 3;
Āśv. I, 20, 7; Śāṅkh. II, 18, 3. 32 Mantras 26–32 in B. and 27–32 in E. are given

without any break, as regards accentuation and Sandhi. Bu. and Wh. mark only the
end of 31a and of 31 by bars.—श्रीया Bu.—तृतीयः खण्डः Wh. ॥३॥ Bu. ॥३॥

आगंचा दश ॥३॥ B. ॥११ अगंचा दश ॥३॥ E. II, 4, 1 and 2 Only Wh. gives
the two Mantras in full, the other MSSs give the Pratikas, viz. योगेयोगे तवस्तरमि-
ममम आयुषे वर्चसे ह्यधीतिदि ॥ See I, 6, 3 (Rv. I, 30, 7), and Ts. II, 3, 10, 3; TBr.

II, 7, 7, 5.

3 Rv. I, 89, 9.

4 See Hir. I, 7, 11.

मेधां मद्यमङ्गिरसो मेधो सप्तर्षयो ददुः ।

मेधां मद्यं प्रजापतिर्मेधामग्निर्देदातु मे ॥५॥

अप्सरसु च या मेधा गन्धर्वेषु च यक्षशः ।

देवी या मानुषी मेधा सा मामा विशतादिह ॥६॥

इमं मे वरुण ॥७॥ तत्त्वं यामि ॥८॥ त्वं नो अग्ने ॥९॥ स

त्वं नो अग्ने ॥१०॥ त्वमे अयासि ॥११॥

राष्ट्रभृदस्याचार्यासन्दी मा तद्योषम् ॥१२॥

तत्सवितुर्वरेण्यमित्येषा ॥१३॥

5a सप्त सप्तर्षयो B. T.—See Rv. Khila 29, 1. 6a अप्सरासु या Bu. Wh. 6b मा-
नुषी E.—मामा E.—See Rv. Khila 29, 3; TĀ. X, 41; Hir. I, 8, 4. 7-11 See I,
4, 12-16. 12 राष्ट्रभृदं E. राष्ट्रभृतं B pr. m. राष्ट्रभृदं B sec. m.—See Hir.
I, 6, 9; 12, 17. 13 All the MSS. give only the Pratika of the Sāvitrī (Rv. III, 62,
10; Ts. I, 5, 6, 4). According to Āp. 11, 9-12 (see Haradatta on 11, 12, and cf. Hir. I,
6, 11) it has to be recited as follows:

ओं मूखात्सवितुर्वरेण्यम् । or, तत्सं . . . मूखां भूः ।

ओं सुवर्धेर्भगो देवस्य धीमहि । or, भर्गे . . . मूर्ध्नि सुवः ।

ओं सुवर्धेर्भयो यो नः प्रचोदयात् । or, धियो . . . मूर्ध्नि सुवः ।

ओं मूखात्सवितुर्वरेण्यं भर्गे देवस्य धीमहि । or, तत्सं . . . मूर्ध्नि भूः ।

ओं सुवर्धेर्भयो यो नः प्रचोदयात् । or, धियो . . . मूर्ध्नि सुवः ।

ओं मूखात्सवितुर्वरेण्यं भर्गे देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् ॥

or, तत्सं . . . मूर्ध्नि सुवः ॥

अवृधमसौ सौम्य प्राण स्वं मे गोपाय ॥ १४ ॥

ब्रह्मण आणी स्थः ॥ १५ ॥

तुरीयः खण्डः ॥ ४ ॥

सुश्रवस्सुश्रवसं मा कुरु यथा त्वं सुश्रवस्सुश्रवा अस्येवमहं
सुश्रवस्सुश्रवा भूयासं यथा त्वं सुश्रवो देवानां निधिगोपो
ऽस्येवमहं ब्राह्मणानां ब्रह्मणो निधिगोपो भूयासम् ॥ १ ॥

स्मृतं च मेऽस्मृतं च मे तन्म उभयं व्रतं निन्दा च मेऽनिन्दा
च मे तन्म उभयं व्रतं^१ अज्ञा च मेऽअज्ञा च मे तन्म उभयं व्रतं^२
विद्या च मेऽविद्या च मे तन्म उभयं व्रतं^३ श्रुतं च मेऽश्रुतं च
मे तन्म उभयं व्रतं^४ सत्यं च मेऽनृतं च मे तन्म उभयं व्रतं^५ तपश्च
मेऽतपश्च मे तन्म उभयं व्रतं^६ व्रतं च मेऽव्रतं च मे तन्म उभयं

१४ सौम्य प्राणस्वं E. सौम्यः प्राणः स्वं B. सौम्य प्राणस्वं Wh. सौम्य प्राणस्वं Bu.

As to Visarga before s, see above note on I, 12, 6a. The text of II. is corrupt; but he seems to explain सौम्य as a vocative, and प्राणः as a nominative.

१५ तुरीयः

खण्डः Wh. ॥ ४ ॥ Bu. योगेयोगे चर्योदश ॥ ४ ॥ E. B. II, 5, १ सुश्रवः सुश्रवसं

E.—सुश्रवः सुश्रवा E. सुश्रवः सुश्रवा B.—सुश्रवः सुश्रवा भू E. सुश्रवः सुश्रवो भू

B.—सुश्रवो देवानां E. सुश्रवः सुश्रवो देवानां B.—गोपोस्ते B. E.—See MBr. I,

6, 31; Āśv. I, 22, 21; Pār. II, 4, 2; Kauś. 56, 3. 2 B. inserts श्रुतं निन्दा (निन्दाः

pr. m.) अज्ञा विद्या (विद्याः pr. m.) श्रुतं सत्यं तपो व्रतं at the beginning of this Mantra.

See Āśv. III, 9, १ with Nārāyaṇa's commentary. 2-9 उभयं व्रतं B sec. m. उभयव्रतं

B pr. m. उभयव्रतं E. उभयं व्रतं Wh. उभयव्रतं Bu. 8 तपश्च E. तपश्च to व्रतं

deest in Wh.

घृतं^{१०} यद्वासाणानां ब्रह्मणि घृतम् । यदग्नेस्सेन्द्रस्य सप्रजापतिकस्य
सदेवस्य सदेवराजस्य समनुषस्य समनुषराजस्य सर्पितृकस्य
सर्पितृराजस्य सर्गन्धर्वाप्सरस्कस्य । यन्म आत्मन आत्मनि घृतं
तेनाहँ सर्वघृतो भूयासम् ॥ १० ॥

उदायुषा स्वयुषोदोषधीनाँ रसेनोत्पर्जन्यस्य शुष्मेणोदस्था-
ममुताँ अनु ॥ ११ ॥

तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत् ॥ १२ ॥

पश्येम शरदश्शतं^{१३} जीवेम शरदश्शतं^{१३} नन्दाम शरदश्शतं^{१४}
मीदाम शरदश्शतं^{१५} भवाम शरदश्शतं^{१६} शृण्वाम शरदश्शतं^{१७} प्र
ब्रवाम शरदश्शतमँजीता स्याम शरदश्शतं^{१८} ज्योक्त्वा सूर्ये दृशे ॥ २१ ॥
यस्मिन्भूतं च भयं च सर्वे लोकास्समाहिताः ।

तेन गृह्णामि त्वामहं मह्यं गृह्णामि त्वामहं प्रजापतिना त्वा
मह्यं गृह्णाम्यसौ ॥ २२ ॥

पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

परि त्वामे परि मृजाम्यायुषः च धनेन च । सुप्रजाः प्रजया

१० सदेवराजस्य E. — °प्सरस्कस्य E.

११ See Ts. I, 2, 8, 1; Hir. I, 7, 10.

१२-२१ Tā. IV, 42, 5 (32); cf. Rg. VII, 66, 16; Hir. I, 7, 10. See Introd., p. xxiv. २२ b

गृह्णाम्यसौ B.—पञ्चमः खण्डः ॥ Wh. ॥ ५ ॥ Bu. ॥ ५ ॥ सुप्रवस्य सुप्रवसमष्टौ ॥ ५ ॥ B.

॥ ८ ॥ सुप्रवः सुप्रवा चष्टौ ॥ ५ ॥ E.

भूयासँ सुवीरो वीरैस्सुवर्चा वर्चसा सुपोषः पोषैस्सुगृहो गृहैस्सु-
पतिः पत्या सुमेधा मेधया सुब्रह्मा ब्रह्मचारिभिः ॥१॥

अमये समिधमाहर्षि बृहते जातवेदसे यथा त्वमग्ने समिधा
समिध्यसं एवं मामायुषा वर्चसा सत्या मेधया प्रजया पशुभिर्ब्र-
ह्मवर्चसेनावाद्येन समेधय स्वाहा ॥२॥

एधोऽस्येधिषीमहि स्वाहा ॥३॥

समिदसि समेधिषीमहि स्वाहा ॥४॥

तेजोऽसि तेजो मयि धेहि स्वाहा ॥५॥

अपो अद्यान्वचारिषं रसेन समसृक्षमहि ।

पर्यस्वाँ अम आगमं तं मा सँ सृज वर्चसा स्वाहा ॥६॥

सं मामे वर्चसा सृज प्रजया च धनेन च स्वाहा ॥७॥

विद्युन्मे अस्य देवा इन्द्रो विद्यात्सह ऋषिभि स्वाहा ॥८॥

अमये बृहते नाकाय स्वाहा ॥९॥

द्यावापृथिवीभ्याँ स्वाहा ॥१०॥

II, 6, 1b सुब्रह्मा प्र० E.

2 °माहारिषं Bu. Wh. Hw.

°माहर्षे Hbg.—समिध्य

E. — See Av. XIX, 64, 1 seq.; Hir. I, 7, 2; MBr. I, 6, 32; Pār. II, 4, 3; Sāṅkh. II, 10, 4. 3-5 See Ts. I, 4, 45, 3; TBr. II, 6, 6, 4 seq.; Sāṅkh. II, 10, 4. 6a अपो

अद्यान्व° Wh. Bu. P. अपो अद्य अप इति कर्मनाम etc. H. अपो अद्या अन्व° T.

अपो अन्व° Ts. I, 4, 45, 3; 46, 2; TBr. II, 6, 6, 5. आपो अद्यान्व° B. E. Rv. I, 23, 23;

X, 9, 9. 6b द्यावा Bn. 7 See Rv. I, 23, 24a. 8 विद्युन्मे MSS. and H. विद्युन्मे

Rv. I, 23, 24b. See Introd., p. xxiv.—विद्यात्सहर्षिभिः E. T. °सहर्षिभि Bu. Wh.

ए॒षा ते॑ अ॒ग्ने स॒मि॒त्तया॑ वर्ध॒स्व॒ चा॒ ष्या॑यस्व च तया॒हं वर्ध॑-
मानो॑ भूयासमा॒ष्याय॑मानश्च॒ स्वाहा॑ ॥११॥ .

यो मा॒ग्ने भा॒गि॒नै॒ सन्त॑मयाभा॒गं चि॒की॒र्षति॑ ।

अ॒भा॒गम॑ग्ने तं कुरु॒ माम॑ग्ने भा॒गि॒नै॒ कुरु॒ स्वाहा॑ ॥१२॥

स॒मि॒धमा॑धा॒ष्याग्ने॒ सर्व॑व्रतो॑ भूयास॒ स्वाहा॑ ॥१३॥

ब्र॒ह्म॒चा॒र्यस्य॑पोऽशान्॒ कर्म॑ कुरु॒ मा सु॑षु॒ण्याः ।

भि॒क्षा॒च॒र्ये॑ च॒राचा॑र्याधी॒नो भ॑व ॥१४॥

यस्य॑ ते प्रथमवा॒स्यै॑ ह॒राम॑स्तं त्वा वि॒श्वे॑ अ॒वन्तु॑ दे॒वाः ।

तं त्वा॒ भ्रात॑रस्सुवृ॒धो॒ वर्ध॑मान॒मनु॑ जायन्तां ब॒हव॑स्सुजा॒तम् ॥१५॥

षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

११ स॒मि॒त्तया॑ E. सम॒त्तया॑ Bu.—See Hir. I, 8, 4. १२ भा॒गि॒नै॒ संत॑म० E.—
चि॒की॒र्षति॑ । Wh. चि॒की॒र्षसि॑ Wh. ०॒र्षत्य॑भा० B. Bu. T. १३ स॒मि॒ध० E.—
At the end of this Mantra B. and Wh. insert: मूः (मू B pr. m. Wh.) स्वाहा सुवः (सुव
Wh.) स्वाहा सुवः (सुव Wh.) स्वाहे॑ (०हा श्री Wh.) स्वाहा॑ ॥ Haradatta does not
mention the Vyāhrtis (given also in P.) here. But in his commentary on Āp. 11, 22, he
says: व्याहृतिभिरप्यने चतस्रः समिध आदधाति । तत्रायश्चित्तले न द्रष्टव्यम् । कस्या-
नारदर्शनाच्च । यस्मै अथ इत्यादिभिरपस्थानं च ॥ १४० ०॒र्थस्य॑पोऽशान् E.—सु॒षु॒ण्याः
B. E. १४० मि॒क्षा॒च॒र्ये॑ E.—See Pār. II, 3, 2; Sākh. II, 4, 5; Hir. I, 5, 10; Āśv.
I, 22, 2; MBr. I, 6, 25 seq.; Kaus. 56, 12. १५० प्रथ॑मवा॒स्यै॑ E. १५० भ्रात॑रै॒
B pr. m.—सुवृ॒धो॒ B.—जाय॑तां B.—See Av. II, 13, 5; Hir. I, 7, 17.—षष्ठः खण्डः Wh.
॥ ६ ॥ Bu. ॥ २१ ॥ परि॑ त्वाप॒ एक॑विंशतिः ॥ ६ ॥ E. ॥ ६ ॥ परि॑ त्वाप॒ एका॑विंशतिः ॥ B.

इमं स्तोममर्हते जातवेदसे रथमिव सं महेमा मनीषया ।
 भद्रा हि नः प्रमत्तिरस्य संसद्यमे सख्ये मा रिषामा वयं तव ॥१॥
 आयुषं जमदग्नेः कश्यपस्य आयुषम् ।
 यहेवानां आयुषं तन्मे अस्तु आयुषम् ॥२॥
 शिवो नामासि स्वधितित्ते पिता नमस्ते अस्तु मा मा
 हिंसीः ॥३॥

उष्णेन वायवुदुकेनेत्येषः ॥४-११॥

इदमहममुषामुषायणस्य पाप्मानमप गूहाम्युत्तरोऽसौ द्वि-
 षद्भ्यः ॥१२॥

आपो हि हा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन ।
 महे रणाय चक्षसे ॥१३॥
 यो वंश्शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः ।
 उश्तीरिव मातरः ॥१४॥
 तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिव्यथ ।
 आपो जनयथा च नः ॥१५॥

II, 7, 1 b सख्ये E.—Rv. I, 94, 1. १ द्वियायुषं B. P. T. आयुषं (the last time only) E.—See Hir. I, 9, 6; MBr. I, 6, 8; Vs. III, 62 (Pār. I, 16, 7; II, 1, 15); Av. V, 28, 7 a. 3 Cf. Vs. III, 63; Hir. I, 9, 10; Śākh. I, 28, 14. 4-11 वायवुदु B.—इत्येषः viz. वायुवाक्यः, i.e. the whole of II, 1 is to be repeated here. See SudarśanĀrya on Āp. 12, 3. 12 वसुप Bu. T. वसव Hir. I, 9, 18. 13-15 The MSS. of the text have only आपो हि हा मयोभुव रति तित्ते, but H. explains the three verses.

हिरण्यवर्णांश्शुचयः पावका इति तिस्रः ॥१६-१८॥

अन्नाद्याय ब्यूहध्वं दीर्घायुरहमन्नादो भूयासम् ।

सोमो राजायमार्गमात्स मे मुखं प्र वेक्ष्यति भगेन सह वर्चसा ॥१९॥

सोमस्य तनूरसि तनुवं मे पाहि स्वा मा तनूरा विश ॥२०॥

नमो यहाय चाभियहाय च नमश्शाकजञ्जभाभ्यां नमस्ताभ्यो

देवताभ्यो या अभियाहिणीः ॥२१-२३॥

अप्सरस्सु यो गन्धो गन्धर्वेषु च यद्यशः ।

दैवो यो मानुषो गन्धस्स मा गन्धस्सुरभिर्जुषताम् ॥२४॥

इयमोषधे चार्यमाणा सहमाना सहस्वती ।

सा मा हिरण्यवर्चसं ब्रह्मवर्चसिने मा करोतु ॥२५॥

अपाशोऽस्युरो मे मा सँ शरीः ।

शिवो मोष तिष्ठस्व दीर्घायुत्वाय शतशारदाय ।

शतं शरद्भ्य आयुषे वर्चसे जीवाति पुण्याय ॥२६॥

See Rv. X, 9, 1-3; Ts. IV, 1, 5, 1; V, 6, 1, 4; VII, 4, 19, 4; TĀ. IV, 42, 4; X, 1,

11 seq.; Hir. I, 10, 2; 21, 5; II, 18, 9. 16-18=I, 2, 1-3. 19a *र्षाय ब्यूहध्वं

B.—दीर्घायुर* E. 19b *गमात्स B pr. m.—मुखं Bu.—वेक्ष्यति B. T.—See Hir.

I, 10, 1; Pār. II, 6, 17. 20 तनूमा B.—सा T.—विश Bu.—See Hir. I, 10, 5.

21 नमो गृहाय E. 21-23 See Hir. I, 10, 4. 24a अप्सरस्सु च यो Bu. P. अप्सरासु

च यो Hir. I, 10, 4. 25a इयमोषधे B. P. T. इयमोषधे E. यमोषधे Wh. इयमो-

षधि Bu. ओषधे ओषधीः विभक्तिबोधोपपन्नस्य H. See Introd., p. xxiv. 25b ब्रह्म-

वर्चस्विने B pr. m. 26a See Hir. I, 11, 3. 26b, c See TBr. I, 2, 1, 19 seq.

रेवतीस्वा व्यहृणन्नित्येताः ॥२७-३२॥

सप्तमः खण्डः ॥७॥

आयुष्यं वर्चस्यं सुवीर्यं रायस्योषमौज्ज्वलम् ।
इदं हिरण्यं वर्चस्वज्जिह्वाया विशतान्माम् ॥१॥
उच्चैर्वादि पृतनाजि सचासाहं धनंजयम् ।
सर्वास्समृद्धीर्जुह्वयो हिरण्येऽस्मिन्समाहिताः ॥२॥
शुनमहं हिरण्यस्य पितुरिव नामायभैषम् ।
तं मा हिरण्यवर्चसं पूरुषु प्रियं कुरु ॥३॥
प्रियं मा देवेषु कुरु प्रियं मा ब्रह्मणे कुरु ।
प्रियं विश्वेषु शूद्रेषु प्रियं राजसु मा कुरु ॥४॥

- 27-32 = II, 2, 3-8. व्यहृणन्नित्येताः E. व्यहृणन्नित्येताः B.—सप्तमः खण्डः ॥ Wh.
॥७॥ Bu. ॥२०॥ इमे स्तोमं विंशतिः ॥७॥ P. B. II, 8, 1a आयुष्यं B.—
वर्चस्यं B. वर्चस्यं Bu. 1b वर्चस्वज्जिह्वं B. वर्चस्वत् deest in Wh. Bu. II. T.—
ज्जिह्वाया E.—विशतान्मां Bu. विशतान्मा Wh. T. विशतामां E. विशतां मां B. P.
विशतात् मा II.—See Hir. I, 10, 6; Vs. XXXIV, 50; Āśv. III, 8, 21, and Stenzler's
note in his German translation; Rv. Khila 27, 1; Rv.-Ms., fol. 62a. 2a उच्चैर्वादि B.
उच्चैर्वादि Bu. Hbd. IIbg. HHg. T., probably H. उच्चैर्वाजि E. Wh. Hw. 2b समृद्धिः
E. Bu. P. T. समृद्धिः Wh.—See Hir. I.c.; Āśv. I.c.; Rv. Khila 27, 2; Rv.-Ms. I.c.
3a हिरण्यस्वपितुरिव E. 3b पूरुषु Wh. H. T. पूरुषु B. E. पूरुष Bu. — See
Hir. I.c.; Āśv. I.c.; Rv. Khila 27, 3; Rv.-Ms. I.c. 4a ब्रह्मणि MSS. and II. ब्रह्मणि
Hir. I.c. See Introd., p. xxiv. 4b विश्वेषु B.

या तिरश्चीं निपद्यसेऽहं विधरेणी इति ।
तां तां घृतस्य धारया यजे सँराधनीमहम् ॥५॥

सँराधन्यै देव्यै स्वाहा ॥६॥

प्रसाधन्यै देव्यै स्वाहा ॥७॥

सम्राजं च विराजं चाभिश्चरीया च नो गृहे ।
लक्ष्मी राष्ट्रस्य या मुखे तया मा सँ सृजामसि ॥८॥
शुभिक्षे शिर आ रोहं शोभयन्ती मुखं मम ।
मुखं हि मम शोभय भूयैसं च भगं कुरु ॥९॥
यामाहरज्जमदमि अद्वायै कामायान्यै ।
इमां तामपि नह्येऽहं भगेन सह वर्चसा ॥१०॥
यदाञ्जनं चैककुदं जातं हिमवत उपरि ।
तेन वामाञ्जे तेजसे वर्चसे भगाय च ॥११॥

अष्टमः खण्डः ॥८॥

- 5-7 See Hir. I, 2, 18; MBr. I, 5, 6; Brh. Up. VI, 3, 3. 5b सँराधनीमहं
Bu. Hbd. Hbg. ०राधनीमहं B. T. 6 सँराधन्यै Bu. सँराधन्यै Wh. 7 प्रसा-
धन्यै Bu. 8 संराजं Bu. Hw. P. T.—See Āśv. I.c.; Rv. Khila 27, 4; Rv.-Ms.
I.c.; Hir. I, 11, 1. 9 See Hir. I, 11, 4, and Sāyana, Rīgvoda-Bhāṣya, vol. i, p. 3,
l. 19 (Prof. Max Müller's 2nd ed.). 10a कामायान्यै Wh. Hw. 10b तामपि Bu.
Wh. See Hir. I, 11, 4. 11a TĀ. VI, 10, 2; Av. IV, 9, 9. 11b भगाय च Bu. Wh.
भगाय B. H. वचाय च E. T. See Hir. I, 11, 5.—अष्टमः खण्डः ॥ Wh. ॥ ८ ॥ Bu.
आयुष्यमैकात्र (मेकोत्र B.) विंशतिः ॥ ८ ॥ E. B.

मयि पर्वतपूरुषं मयि पर्वतवर्चसं मयि पर्वतभेषजं मयि
पर्वतायुषम् ॥१॥

यन्मे वर्चः परागतमात्मानमुपतिष्ठति ।

इदं तत्पुनरा दे दे दीर्घायुत्वाय वर्चसे ॥२॥

प्रतिष्ठे स्थो देवतानां मा मा सं ताम्रम् ॥३॥

प्रजापतेश्शरणमसि ब्रह्मणश्छुदिविंशजनस्य छायासि सर्वतो
मा पाहि ॥४॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामा
दे दिविषतो वधायेन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्ष्णेग्नश्शर्म मे भव यत्पापं
तन्नि वारय ॥५॥

देवींष्वडुर्वीरुरु एः कृणोत विश्वे देवास इह वीरयध्वम् ।

मा हास्महि प्रजया मा तनूभिर्मा रधाम दिविषते सोम राजन् ॥६॥

राष्ट्रभृदस्याचार्योसन्दी मा त्वद्यौषम् ॥७॥

राष्ट्रभृदसि सभाडासन्दी मा त्वद्यौषम् ॥८॥

राष्ट्रभृदस्यधिपत्यासन्दी मा त्वद्यौषम् ॥९॥

II, 9, 2a *तिष्ठते Wh. *तिष्ठतु T. ३ देवाणां B. देवते Hir. I, 11, 9. Cf. Pār.

II, 6, 30; Ásv. III, 8, 19. 4 See Hir. I, 11, 10; Pār. II, 6, 29. 5 See Ts. VII, 1,

11, 1; V, 7, 3, 1; Hir. I, 11, 7. 6 The MSS. of the text give only the Pratika, देवीः

षडुर्वीरिरिषा. See Rv. X, 128, 5; Ts. IV, 7, 14, 2. 7 राष्ट्रभृदस्या B pr. m. See

II, 4, 12. 8 सभाडा B. E. Bu. Hw. Hbg. T. 9 *पत्नी सन्दी Wh.—The three

Mantras 7-9 are given without any break in B. E., Bu.

आपः पादावनेजनीर्विषन्तं नाशयन्तु मे ।

अस्मिन्कुले ब्रह्मवर्चस्यसानि ॥१०॥

मयि महो मयि यशो मयीन्द्रियं वीर्यम् ॥११॥

आ मां गन्धर्वा वचसा सँ सृज पयसा तेजसा च ।

तं मां प्रियं प्रजानां कुर्वधिपतिं पशूनाम् ॥१२॥

विराजो दोहोऽसि विराजो दोहमशीय मम पद्याय वि
राज ॥१३॥

समुद्रं वः प्र हिणोमि स्वां योनिमपि गच्छत ।

अच्छिद्रः प्रजया भूयासं मा परां सेचि मत्पयः ॥१४॥

नवमः खण्डः ॥९॥

चय्यै विद्यायै यशोऽसि यशसो यशोऽसि ब्रह्मणो दीप्तिरसि ।

तं मां प्रियं प्रजानां कुर्वधिपतिं पशूनाम् ॥१॥

आ मां गन्धर्वेषा ॥२॥ :

अमृतोपस्तरणमसि ॥३॥

अमृतापिधानमसि ॥४॥

१०a पादावनेजनीर्विषन्तं E. ०वीर्विषन्तं B.—See Ait. Br. VIII, 27, 9; Kaus. 90, 11.
११ वीर्यं E. १२ See Hir. I, 13, 3; Pār. I, 3, 15. १३ पद्याय MSS. and H. पद्यायि
Hir. I, 13, 1; Pār. I, 3, 12; Āśv. I, 24, 20-22; Sāṅkh. III, 7, 5. १४a ०ममि गच्छता
Bu. See Pār. I, 3, 14; Hir. I, 13, 4.—नवमः खण्डः ॥ Wh. ॥९॥ Bu. : मयि पयसा-
पूर्वं वीर्यम् ॥९॥ E. B. II, 10, 1a यशोऽसि यशसि ॥ १० E. १b and 2 = II, 9, 12.
3 and 4 are not separated in the MSS. See TĀ. X, 32; 35; Hir. I, 13, 6; 9; Āśv. I, 24, 13; 28.

यन्मधुनो मधुर्थं परममन्त्राद्यं वीर्यम् ।

तेनाहं मधुनो मधुर्थेन परमेष्ठानाद्येन वीर्येण परमोऽन्त्रोदो
मधुर्थोऽस्तानि ॥५॥

गौरस्यपहतपाप्माप पाप्मानं जहि मम चामुर्थं च ॥६॥

अग्निः प्राश्नातु प्रथमस्स हि वेद यथा हविः ।

अरिष्टमस्माकं कृण्वन्ब्राह्मणो ब्राह्मणेभ्यः ॥७॥

यज्ञो वर्धतां यज्ञस्य वृद्धिमनु वर्धापचितिरस्यपचितिं मा
कुर्वपचितोऽहं मनुष्येषु भूयासम् ॥८॥

गौर्धेनुभ्या माता रुद्राणां दुहिता वसूनां स्वसादित्यानामः
मृतस्य नाभिः ॥९॥

प्र णु वोचं चिकितुषे जनाय मा गामनागामदितिं वधिष्ट ॥१०॥

पिबतूदकं तृणान्यहु ॥११॥

5a यन्मधुनामधुर्थं E.—वीर्यं E. 5b परमो(मा pr. m.)न्त्रोदो B. परमो-
न्त्रोदो E.—See Hir. I, 13, 8; Pūr. I, 3, 20. 6 गौरस्यपहतपा° E.—पाप्मा पाप्मानं
Wh. पाप्माप पाप्मानं Bu. — See Hir. I, 13, 13; Pūr. I, 3, 27 seq.; Āśv. I, 24, 31.
7a See TBr. II, 4, 8, 7; Pūr. III, 1, 4; MBr. II, 1, 15. 7b अरिष्टम° Bu. Wh. Hw.
अरिष्टम° B. अरिष्टम° E. अरिष्टम° Hbg. T. अरिष्टम° in Hbd. seems to have been
corrected from अरिष्टम°. 8 वृद्धापचितिर° Bu. वृद्धापचितिर° T.—मनुष्येषु E.
9 गौर्धेनुभ्या E. Bu. Wh. Hw. Hbd. T. P. गौर्धेनुर्भ(भ pr. m.)या B. गौः धेनुः भया
Hbg. See Hir. I, 13, 12 and Prof. Kirste's note; Pūr. I, 3, 27. As to धेनुभ्या see Āp.
Dh. I, 31, 12; Gaut. IX, 19. 10 णु वोचं E.—See Hir. l.c. Pūr. l.c. 11 See
Hir. l.c.; Pūr. I, 3, 28—According to Sudarśanārya on Āp. 13, 17, Mantras 8-11
would be only three. T. counts 9 and 10 as one Mantra.

ओमुत्सृजत ॥१२॥

भूतम् ॥१३॥ सा विराट् ॥१४॥ तन्मा क्षायिं ॥१५॥ तस्य
तेऽशीय ॥१६॥ तन्म जर्जं धाः ॥१७॥ ओं कल्पयत ॥१८॥

दशमः खण्डः ॥१०॥

धाता ददातु नो रयिमीशानो जगत्स्पतिः ।

स नः पूरणेन वावनत ॥१॥

धातां प्रजाया उत राय ईशे धातेदं विश्वं भुवनं जजान ।

धाता पुत्रं यजमानाय दाता तस्मा उ हव्यं घृतवद्विधेम ॥२॥

धाता ददातु नो रयिं प्राचीं जीवातुमक्षिताम् ।

वयं देवस्य धीमहि सुमतिं सत्यराधसः ॥३॥

धाता ददातु दाशुषे वसूनि प्रजांकामाय मीढुषे दुरोणे ।

तस्मै देवा अमृतास्सं व्यन्तां विश्वे देवासो अदितिस्सजोषाः ॥४॥

यस्त्वां हृदा कीरिणा मन्यमानोऽमर्त्यं मर्त्यो जोहवीमि ।

जातवेदो यशो अस्मासु धेहि प्रजाभिरसे अमृतत्वमश्याम् ॥५॥

12 *त्सृजता Bu.—See Hir. l.c.; Pār. l.c. 13 भूतं सुभूतं Wh. See Hir. I, 13,
14 seq. , 15-17 यन्मा चापि तस्मै तेशीयं तन्म B. यन्मा चापि तस्मै तेशीयं तन्म

E.—See Hir. I, 13, 15. 18 दशमः खण्डः ॥ Wh. ॥१०॥ Bu. ॥१०॥ चक्षे
विषाया अष्टादश ॥१०॥ B. ॥१८॥ चक्षे विषाया अष्टादश ॥१०॥ E. II, 11, 1-8

धाता ददातु नो रयिमिति चतस्रो यस्त्वां हृदा कीरिणेति चतस्रः MSS. *I have given
Mantras 1-4 from Ts. III, 3, 11, 2 seq., and 5-8 from Ts. I, 4, 46, 1 seq. Haradatta
explains them fully.

यस्मै त्वं सुकृते जातवेद उ लोकमग्ने कृणव स्योनम् ।

अश्विनं स पुचिणं वीरवन्तं गोमन्तं रयिं नशते स्वस्ति ॥६॥

ते सु पुच शवसोऽवृचन्कामकातयः ।

न त्वामिन्द्राति रिच्यते ॥७॥

उक्थउक्थे सोम इन्द्रं ममाद नीथेनीथे मघवानं सुतासः ।

यदौ सबाधः पितरं न पुचास्मानदक्षा अत्रसे हवन्ते ॥८॥

भूर्भुवस्सुवः ॥९॥

राकामहं सुहवौ सुष्टुती हुवे ऋणोतु नस्सुभगा बोधतु त्वना ।

सीव्यत्वपस्सूच्याच्छिद्यमानया ददातु वीरं शतदायमुक्थ्यम् ॥१०॥

यास्ते राके सुमतयस्सुपेशसो याभिर्ददासि दाशुषे वसूनि ।

ताभिर्नो अद्य सुमना उपागहि सहस्रपोषं सुभगे रराणा ॥११॥

यौगन्धरिरेव नो राजेति सात्वीरवादिषुः ।

विवृत्तचक्रा आसीनास्तीरेण यमुने त्वं ॥१२॥

सोम एव नो राजेत्याहुर्ब्राह्मणीः प्रजाः ।

विवृत्तचक्रा आसीनास्तीरेणासौ त्वं ॥१३॥

पुँसुवनमसि ॥१४॥

9-11 भूर्भुवस्सुवौ राकामहं यास्ते राके MSS. The Mantras, which are explained by

H., are given from Ry. II, 32, 4 seq. = Ts. III, 3, 11, 5. 12a यौगन्धरिरेव B. Bu. H. T.

यौगन्धरिरेव E. यौगन्धिरिरेव Wh. See Kāśikā on Pār. IV, 1, 173. 12b तवा

Bu. 13b विवृत्तचक्रा E.—तवा Bu.—See Hir. II, 1, 3; Āśv. I, 14, 7; Pār. I, 15, 8.

14 पुँसुव Bu. Wh. H. T. पुँसुव E. B.

आभिष्ट्वाहं दशभिर्भि मृशामि दशमास्याय सूतवे ॥१५॥
 यथैव सोमः पवते यथा समुद्र एजति ।
 एवं ते गर्भे एजतु सह जरायुणा निष्क्रम्य प्रति तिष्ठत्वायुषि
 ब्रह्मवर्चसि यशसि वीर्येऽन्नाद्ये ॥१६॥
 दश मासाञ्छशयानो धावा हि तथा कृतम् ।
 ऐतु गर्भो अक्षितो जीवो जीवन्त्याः ॥१७॥
 आयमनीर्यमयत् गर्भमापो देवीस्सरस्वतीः ।
 ऐतु गर्भो अक्षितो जीवो जीवन्त्याः ॥१८॥
 तिलदेऽव पद्यस्व न मांसमसि नोदलम् ।
 स्थविष्यव पद्यस्व न मांसेषु न स्नावसु न बद्धमसि मज्जसु ॥१९॥
 निरैतु पृश्नि शेवलैः शुने जरायुक्षवे ॥२०॥

15 °मि दशमास्याय E.—See Hir. II, 2, 5. 16a सोमः पवते B.—See Hir. II, 3, 1. 16b एवं ते E. एवं त्वं Wh.—गर्भे एजतु E.—जरायुणा E. रायुणा Bu.—तिष्ठत्वायुषि Bu.—यशसि वीर्ये E. 17b and 18b एतु E. 19a तिलदेव B. तिलदेव E.—मांसदसि नोदलं E. मांसदसि नोदलं T. °समसि नोदलं B. It may be नोदलं, but Haradatta explains नोदलं = ná udalam = ná udáram. See Introd., p. xxiv, and Hir. II, 3, 3. 19b स्थविष्यव B.—°सेषु न E.—बद्धमसि न मज्जसु E. 20 निरैतु B.—शेवलैः etc. Av. I, 11, 4. शेवलैः शुने (शुनो B.) जरायुक्षवे B. E. शेवं शुने जरायुक्षवे Bu. See also Pär. I, 16, 2.—I have followed Haradatta in dividing Mantras 16-20. According to Sudarśanārya (on Āp. 14, 14 and 15), Mantra 16 ends with प्रति तिष्ठतु, 17 with तथा कृतम्, 18 with सरस्वतीः, 19 begins with ऐतु गर्भो, and 20 begins with स्थविष्यव.

दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरस्मद्वितीयं परि जातवेदाः ।
 तृतीयम्पु नृमणा अजस्रमिन्धान एनं जरते स्वाधीः ॥२१॥
 विद्या ते अमे वेधा चयाणि विद्या ते सद्य विभृतं पुष्ट्या ।
 विद्या ते नाम परमं गुहा यद्विद्या तमुत्सं यत आजगन्थ ॥२२॥
 समुद्रे त्वा नृमणा अस्त्वन्तर्नृचक्षा ईधे दिवो अग्न ऊधन् ।
 तृतीयं त्वा रजसि तस्थिवाँसमृतस्य योनौ महिषा अहिन्यन् ॥२३॥
 अक्रन्दग्नि स्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेरिहवीरुधस्समञ्जन् ।
 सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्धो अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः ॥२४॥
 उशिक् पावको अरतिस्सुमेधा मर्तेष्वग्निरमृतो नि धायि ।
 इयति धूममरुधं भरिभदुच्छुकेण शोचिषा द्यामिनक्षत् ॥२५॥
 विश्वस्य केतुर्भुवनस्य गर्भ आ रोदसी अपृणाज्जायमानः ।
 वीडुं चिदद्रिमभिनत्परायञ्जना यदग्निमयजन्त पञ्च ॥२६॥
 श्रीणामुदारो धरुणो रयीणां मनीषाणां प्रार्थेणस्सोमगोपाः ।
 वसोस्सूनुस्सहसो अप्सु राजा वि भात्यय उषसामिधानः ॥२७॥
 यस्ते अद्य कृणवन्नद्रशोचेऽपूपं देव घृतवन्तमये ।
 प्र तं नय प्रतरां वस्यो अच्छाभि द्युम्नं देवभक्तं यविष्ठ ॥२८॥

21-31 The MSS. of the text have only दिवसरीतिर्वीणुवाकः ॥ This is, as Haradatta's commentary shows, Ts. IV, 2, 2 (not Rv. X, 45). Āp. 15, 7 refers to it by वात्सप्रेयः. 22 Hw. reads consistently विद्या and विद्य for विद्या, also सद्य for सद्य. 27 b H. remarks that वसोः stands for वसुः, the reading of the Bahvr̥cas.

आ तं भज सौम्रवसेष्वम उक्थउक्थ आ भज शस्यमाने ।
 प्रियस्सूर्ये प्रियो अमा भवात्युज्जातेन भिनददुज्जनित्रैः ॥२९॥
 त्वामसे यजमाना अनु दून्विषा वसूनि दधिरे वार्याणि ।
 त्वया सह द्रविणमिच्छमाना व्रजं गोमन्तमुशिजो वि वधुः ॥३०॥
 दृशनो रुक्म उश्या व्यद्यौहुर्मर्षमायु श्रिये रुचानः ।
 अग्निर्मृतो अभवद्वयोभिर्यदेमं द्यौरजनयत्सुरेताः ॥३१॥
 अस्मिन्बहूँ सहस्रं पुण्याम्येधमान स्वे वशे ॥३२॥
 अङ्गादङ्गात्सं भवसि हृदयादधि जायसे ।
 आत्मा वै पुचनानासि स जीव शरदश्शतम् ॥३३॥
 एकादशः खण्डः ॥११॥

अश्मा भव परशुर्भव हिरण्यमस्तुतं भव ।
 पशूनां त्वा हिंकारेणाभि जिघ्राम्यसौ ॥१॥
 मेधां ते देवस्सविता मेधां देवी सरस्वती ।
 मेधां ते अश्विनौ देवावा धत्तां पुष्करस्रजा ॥२॥

३२ ०धमानाः E. ०धमाना Wh. T. ३३ b पुचनानां E.—See Hir. II, 3, 2; Āśv. I, 15, 9; Pār. I, 18, 2; MBr. I, 5, 17; Brh. Up. VI, 4, 8; 26.—एकादशः खण्डः ॥ Wh. ॥ ११ ॥ Bu. धाता इहातु नो रयिं विंशतिः ॥ ११ ॥ E. B. II, 12, 1a See MBr. I, 5, 18; Hir. II, 3, 2; Pār. I, 16, 18; Āśv. I, 15, 3; Brh. Up. VI, 4, 26. 1 b जिघ्राम्यसौ B.—See MBr. I, 5, 19; Pār. I, 18, 4. 2 b अश्विनौ B. तेष्विनौ Bu.—See MBr. I, 5, 9; Āśv. I, 15, 2; Rv.-Ms., fol. 56a; Rv. Khila 29, 2.

त्वयि मेधां त्वयि प्रजां त्वयिस्तेजो दधातु ॥३॥

त्वयि मेधां त्वयि प्रजां त्वयिन्द्र इन्द्रियं दधातु ॥४॥

त्वयि मेधां त्वयि प्रजां त्वयि सूर्यो भ्राजो दधातु ॥५॥

क्षेत्र्ये त्वा निर्वर्त्यै त्वा दुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात् ।

अनागसं ब्रह्मणे त्वा करोमि शिवे ने द्यावापृथिवी उभे इमे ॥६॥

शं ते अमिस्सहाजिरस्तु शं द्यावापृथिवी सहैषधीभिः ।

शमन्तरिक्षं सह वातेन ते शं ते चतस्रः प्रदिशो भवन्तु ॥७॥

या दैवीश्चतस्रः प्रदिशो वातपत्नीरभि सूर्यो विचष्टे ।

तासां त्वा जरस आ दधामि प्र यक्ष्म एतु निर्वर्तिं पराचैः ॥८॥

अमोचि यक्ष्मादुरितादवर्त्यै दुहः पाशान्निर्वर्त्यै चोदमोचि ।

अहा अवर्तिमविदत्स्योनमण्यभूद्रे सुकृतस्य लोके ॥९॥

सूर्यमृतं तमसो यास्या यद्वा अमुञ्चन्नसृजन्व्येनसः ।

एवमहमिमं क्षेत्रियाज्जामिर्षसादुहो मुञ्चामि वरुणस्य पा-
शात् ॥१०॥

भू स्वाहा भुव स्वाहा सुव स्वाहो स्वाहा ॥११-१४॥

द्वादशः खण्डः ॥१२॥

6 10 See TBr. II, 5, 6, 1-3; Av. II, 10; Hir. II, 3, 10-4, 1.

6b अनागसं B.

8a देवीच Wh.—रमी Bu.—सूर्यो वि चष्टे B. सूर्यो विचष्टे Bu.

8b तासां त्वा

B. E. TBr. l.c. तासां त्वा (tvā = tvā + ā) H.

10a क्षेत्र्यसं B. E.

14 द्वादशः

खण्डः ॥ Wh. ॥१२॥ Bu. अरमा भव चोदय ॥१२॥ E. B.

मा ते कुमारे रक्षो वधीन्मा धेनुरत्यासारिणी ।
 प्रियां धनस्य भूया एधमाना स्वे गृहे ॥१॥
 अयं कुमारो जरां धयतु दीर्घमायुः ।
 तस्मै त्वं स्तनं प्रप्यायायुर्वचो यशो बलम् ॥२॥
 यङ्गुमेर्हृदयं दिक् चन्द्रमसि श्रितम् ।
 तदुर्वि पश्यं माहं पौत्रमघं रुदम् ॥३॥
 यत्ते सुसीमे हृदयं वेदाहं तत्प्रजापतौ ।
 वेदाम् तस्य ते वयं माहं पौत्रमघं रुदम् ॥४॥
 नामयति न रुदति यच्च वयं वदामसि यच्च चाभिमृशामसि ॥५॥
 आपस्सुप्तेषु जागृत रक्षांसि निरितो नुदध्वम् ॥६॥
 अयं कलिं पतयन्तं श्वानमिवोवृद्धम् ।

II, 13, 1a *रत्वासारिणी Bu. Wh. H. T. *रत्वाचारिणी E. *रत्वाचारिणी B. P.
 *रत्सारिणी Hir. II, 4, 2. 2b तक्षी Wh. Hw. यक्षी B. E. Bu. T.—क्षणं B. P. Hir.
 II, 4, 3. Cf. Rv.-Ms., fol. 56a. 3b रुदं E.—Cf. Hir. II, 3, 8. 4a सुसीमे हृदयं
 H. सुसीमे हृदयं Wh. T. सुशीमे हृदयं B. सुशीमे हृदये E. P. सुसीमेर्हृदयं Bu. Cf.
 Hir. II, 3, 8; MBr. I, 5, 10; Āśv. I, 13, 7; Pār. I, 11, 9.—वदाहं E. 4b रुदं E.
 5 वदामसि and चाभिमृशामसि, accents by conjecture. वदामसि and चाभि मृशामसि
 B. E.—See Hir. II, 4, 5; Pār. I, 16, 25. 6 जायत B. E. T. जायता प्रजया भवत
 Hbd. The Grantha MSS. do not distinguish between य and गु, hence we may read
 जायत or जागृत in Bu. Wh. Hw. Hbg. HHg. See Hir. II, 4, 5; Pār. I, 16, 22.—
 निरुद्धतो Wh. 7a *नो श्वानमिवोवृद्धं E.

अजां वाशितामिव मरुतः पर्याध्वं स्वाहा ॥७॥

शराडेरथशशिशिकेर उलूखलः ।

अयवनो नश्यतादित स्वाहा ॥८॥

अयशशराडो मर्के उपवीर उलूखलः ।

अयवनो नश्यतादित स्वाहा ॥९॥

केशिनी श्रलोमिनीः खजापोऽजोपकाशिनीः ।

अपेत नश्यतादित स्वाहा ॥१०॥

मिश्रवाससः कौबेरका रक्षोराजेन प्रेषिताः ।

यामँ सजानयो गच्छन्तीच्छन्तोऽपरिदाकृतान्स्वाहा ॥११॥

एतान्प्रतैतान्गृह्णीतेत्ययं ब्रह्मणस्मुचः ।

तानमिः पर्येसरत्तानिन्दुस्तान्बृहस्पतिः ।

तानहं वेद ब्राह्मणः प्रमृशतः कूटदन्तान्विकेशास्त्रैश्चनस्तना-
न्स्वाहा ॥१२॥

चयोदशः खराडः ॥१३॥

- 7b वाशितामिव E.—पर्याध्वं Bu. पर्याध्वं Wh. पर्याध्वं T. 8a श्रलोमिनीः (?) H.
 शरे रथः B. E. 9a अयः B. अयः E.—शराडेरथमर्के E.—Cf. Hir. II, 3, 7; Pār.
 I, 16, 23. 10a केशिनीः B. केशिनी E. केशिनि Bu.—खजापो B. Bu. Wh.
 H. T. खजापोः E.—काशिनी B. E.—Cf. Hir. II, 3, 7. 10b अपेतादितः E.
 11a प्रेषिताः Bu. 11b गच्छन्तीपरिदाकृतान् स्वाहा Bu. Wh. H. गच्छन्तीपरिदाकृ-
 तांस्वाहा (स्वाहा sec. m.) B. गच्छन्तीपरिदाकृतान्स्वाहा E. See Hif. l.c. 12a ब्रह्मण-
 स्मुचः B. ब्रह्मणस्मुचः E. ब्रह्मणः पुचः Wh. 12c ब्राह्मण B.—प्रमृशतः कूट B.

नक्तंचारिण उरस्येशाञ्छूलहस्ताङ्कपालुपान् ।
 पूर्वं एषां पितेत्युच्चैश्चाप्यकर्णकः ।
 माता जघन्या सर्पति यामे विधुरमिच्छन्ती स्वाहा ॥१॥
 निशीथचारिणी स्वसा सन्धिना प्रेक्षते कुलम् ।
 या स्वपन्तं बोधयति यस्यै पिजातायां मनः ।
 तासां त्वं कृष्णवर्त्मने क्लोमानं हृदयं यकृत् ।
 अमे अक्षीणि निर्देह स्वाहा ॥२॥
 अङ्गादङ्गात्सं भवसि हृदयादधि जायसे ।
 विदो वै पुत्रनामासि स जीव शरदश्शतम् ॥३॥
 अश्मा भवेत्येषा ॥४॥

अग्निरायुष्मान्स वनस्पतिभिरायुष्मान् । तेन त्वायुषायुष्मन्तं
 करोमि ॥५॥

सोम आयुष्मान्स ओषधीभिरायुष्मान् । तेन - - - ॥६॥

प्रमृशतः कू० E.—See Hir. l.c.—चयोदशः खण्डः Wh. ॥१३॥ Bu. मा ते कुमारं
 चयोर्विशतिः ॥१३॥ E. B. II, 14, 1a उरस्येशाञ्छू० Bu. उरस्येशाञ्छू० B. E. See Hir.
 l.c. 1c जघन्या सर्पति E.—विधुरं B. 2b बोधयति E. P. 2c क्लृप्तवर्त्मने B.
 हे क्लृप्तवर्त्मने क्लृप्तवर्त्मने H. See Introd., p. xxv. 2d अक्षीणि निर्देह B. अक्षीणि
 निर्देह E. P. 3b पुत्रनामा E. See II, 11, 33. 4 See II, 12, 1. 5-9 The MSS.
 of the text have अग्निरायुष्मानिति पञ्च ॥, and H. explains the five Mantras as given from
 Ts. II, 3, 10, 3. (So also in P. T.) The Mantra पितर आयुष्मन्तो स्वधयायु० etc. is
 only mentioned in Hw., not in Hbd. Hbg. Hllg. See also Pār. I, 16, 6; Hir. II, 4, 18.

यज्ञ आयुष्मान्स दक्षिणाभिरायुष्मान् । तेन - - - ॥७॥

ब्रह्मायुष्मत्तद्वात्स्यैरायुष्मत् । तेन - - - ॥८॥

देवा आयुष्मन्तस्तेऽमृतेनायुष्मन्तः । तेन त्वायुषायुष्मन्तं
करोमि ॥९॥

सर्वस्मादात्मनस्संभूतासि सा जीव शरदश्शतम् ॥१०॥

भूरपां त्वीषधीनाँ रसं प्राशयामि । शिवास्त आप ओषधय-
स्सन्वनमीवास्त आप ओषधयस्सन्वसौ ॥११॥

भुवोऽपां त्वी० - - - ॥१२॥

सुवरपां त्वी० - - - ॥१३॥

भूर्भुवस्सुवरपां त्वीषधीनाँ रसं प्राशयामि । शिवास्त आप
ओषधयस्सन्वनमीवास्त आप ओषधयस्सन्वसौ ॥१४॥

उष्णेन वायवुदकेनेत्येषः ॥१५-२२॥

चतुर्दशः खण्डः ॥१४॥

यद्धुमेः क्रूरं तदितो हरामि पराचीं निर्घृतिं निर्वीहयामि ।

इदं श्रेयोऽवसानमा गन्म देवा गोमदध्वावदिदमस्तु प्र भूम ॥१॥

11b शिवास्ता, and मीवास्ता T.—सन्वसौ E. 12-13 भुवोपाँ (पां B.) स्वरपां
B. E. T. भुवोपां सुवरपां Wh. Bu. 14a सुवरपां Wh. Bu. स्वरपां B. E. T.
15-22=II, 1, 1-8. See II, 7, 4-11. — चतुर्दशः खण्डः ॥ Wh. ॥ १४ ॥ Bu. ॥ १४ ॥
नक्षत्रापरिचयचतुर्दश ॥ १४ ॥ E. B. II, 15, 1b देवा B.—प्र भूम B. प्रभुः Bu.

स्योना पृथिवि भवानृक्षरा निवेशनी ।

यच्छा नृशर्म सप्रथाः ॥२॥

इहैव तिष्ठ निमिता तिल्विला स्यादिरावती ।

मध्ये ताल्प्यस्य तिष्ठान्मा त्वा प्रापन्नघायवः ॥३॥

आ त्वा कुमारस्तरुण आ वत्सो जगता सह ।

आ त्वा परिसृतः कुम्भा आ दधः कलशीरयन् ॥४॥

चूतेन स्थूणावधि रोह वंशोयो विराजन्नप सेध शबून् ॥५॥

ब्रह्म च ते क्षुषं च पूर्वे स्थूणे अभि रक्षतु ॥६॥

यज्ञश्च दक्षिणाश्च दक्षिणे ॥७॥ इषश्चोर्जश्चापरे ॥८॥ मित्रश्च

वरुणश्चोत्तरे ॥९॥ धर्मस्ते स्थूणाराजः ॥१०॥ श्रीस्ते स्तूपः ॥११॥

उद्भ्रियमाण उद्धर पाप्मनो मा यदविद्वान्यच्च विद्वान्शकार ।

- 2a पृथिवी (*वि sec. m.) भवा° B. पृथिवि भवा° E. पृथिवी भवा° Wh. Bu. See TĀ. X, 1, 10; Rv. I, 22, 15; MBr. II, 2, 7.—निवेशिनि Bu. 3a तिष्ठनिमिता E. तिष्ठ नि° B. तिष्ठनिमिरा Wh.—तिल्विला B. तिल्विरा E. नितिस्त्रिला Bu.—
 क्षादिरा° B. See Introd., p. xxv. 3b ताल्प्यस्य Bu. Hw. T. ताल्प्यस्य B. Wh. Hbg.
 ताल्पास्य E. Deest in Hbd. HHg. 4a जायतां सह E. See Āśv. II, 8, 16; Pār. III, 4, 4; Hir. I, 27, 4; Av. III, 12, 7. 4b परिसृतः Bu.—कुम्भाः H. Wh. T. कुम्भा Bu. कुम्भ E. कुम्भ B.—दधकलशीरयन् E. 5 °जन्नप सेध E. °जन्नप सेध (सेध sec. m.) B. See Av. III, 12, 6a; Hir. I, 27, 7; Āśv. II, 9, 2. °6 पूर्वक्षूणे E.—रक्षतु E.
 7 दक्षिण B. E. 9 °शोत्तरे B. 10-11 °राजश्रीस्ते स्तूपः (स्तूपः E.) B. E. Wh. Bu. Cf. Pār. III, 4, 18; Śāṅkh. III, 3, 3 seqq. 12a °शकार B. E.

अहा यदेनः कृतमस्ति पापं रात्रिया यदेनः कृतमस्ति पापं
सर्वस्मान्मोक्षतो मुञ्च तस्मात् ॥१२॥

इन्द्रस्य गृहा वसुमनो बह्विन्स्तानहं सुमनसः प्र पद्ये ॥१३॥
अमृताहुतिममृतायां जुहोम्यग्निं पृथिव्याममृतस्य जित्वा ।
तयानन्तं काममहं जयानि प्रजापतिर्यं प्रथमो जिगायग्निमग्नौ
स्वाहा ॥१४॥

अन्नपतेऽन्नस्य नो देह्यनमीवस्य शुष्मिणः ।
प्र प्रदातारं तारिषु जज्ञे नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥१५॥
अरिष्टा अस्माकं वीरास्सन्तु मा परा सेचि मे धनम् ॥१६॥
भूमिर्भूमिमगान्माता मातरमप्यगात् ।
भूयास्म पुत्रैः पशुभिर्यो नो वेष्टि स भिद्यताम् ॥१७॥
वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मान्स्वावेशो अन्नमीवो भवा नः ।
यस्त्रेमहे प्रति तन्नो जुषस्व शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे ॥१८॥
वास्तोष्पते शम्भया सँसदा ते सक्षीमहि रत्नया गातुमत्या ।
आवः क्षेम उत योगे वरं नो यूयं पात स्वस्तिभिस्सदा नः ॥१९॥

12b कृतमस्ति (bis) B. E.—रात्रिया B. E. Wh. Bu. रात्र्या H.—सर्वस्मान्मोक्षतो E.
13 Cf. Pār. III, 4, 18; Sākh. III, 4, 10. 14a जुहोत्य° Bu. 14b जयानि E.—
अग्निमग्नौ E. 15 The MSS. of the text give only the Pratika, अन्नपत इति ॥ See
Ts. IV, 2, 3, 1; V, 2, 2, 1; TBr. III, 11, 4, 1. 16 नो धे° T.—Of. Pār. I, 3, 14; Sākh.
III, 4, 4. 17 Cf. Kauś. 136, 2. 18-19 The MSS. of the text have वास्तोष्पत इति
हे ॥ H. explains the Mantras as given from Ts. III, 4, 10, 1; cf. Rv. VII, 54, 1, and 3.

वास्तोष्पते प्रतरणो न एधि गोभिरश्वेभिरिन्दो ।
 अजरासस्ते सख्ये स्याम पितेव पुत्रान्प्रति नो जुषस्व ॥२०॥
 अमीवहा वास्तोष्पते विश्वा रूपाण्याविशन् ।
 सखा सुशेव एधि नः ॥२१॥
 शिवं शिवम् ॥२२॥

पञ्चदशः खण्डः ॥१५॥

कूर्कुरस्सुकूर्कुरः कूर्कुरो वालबन्धनः ।
 उपरिष्टाद्यदेजाय तृतीयस्या इतो दिवः ॥१॥
 औलंब इत्तमुपा ह्यथाजीञ्छ्यामश्शबलः ।
 अधीराम उलुबलस्सारमेयो ह धावति समुद्रमिव चाकशत् ॥२॥

See also Āśv. II, 9, 9; Pār. III, 4, 7; Hir. I, 28, 1; Kauś. 43, 13. 20a एधि गो°
 Bu. H. T. एधि गो° E. एधि गयस्कानो गो° B. See Rv. VII, 54, 2. In Wh.,
 Mantras 20 to 22 are missing. 20 b अजरासस्ते E. 21a वास्तोष्पते E.—
 Rv. VII, 55, 1. 22 पञ्चदशः खण्डः Wh. यन्मनेः कूर् रं वज्रिंशतिः ॥१५॥ E. B. Bu.
 has ॥१५॥ before Mantra 22. II, 16, 1a कूर्कुर(कुं Hbg.) रस्सुकूर्कुरः कूर्कुरो वाल°
 Wh. Hbg. Hbd. कूर्कुरः स कूर्कुरः कूर्कुरो, वाल° B. कूर्कुरसुकूर्कुरः कूर्कुरो वाल° E.
 कूर्कुरसुकूर्कुरः कूर्कुरो वाल° Bu. कूर्कुरः सुकूर्कुरः कूर्कुरः वाल° Hw. कूर्कुरः
 सुकूर्कुरः कूर्कुरः वाल° HHg. See Pār. I, 16, 24; Hir. II, 7, 2. 1b देवायत E.
 2a औलंब B.—इत्तमुपा E.—इयताजीञ्छ्यामः शबलः B. . इयताजीञ्छ्यामः शबलः E.
 इयताजीञ्छ्यामः शबलः Wh. इयताजीञ्छ्यामः शबलः Bu. इयत, आजीणि, आनः H.
 इयताजीञ्छ्यामः T. 2b अधीराम E.—उलुबलः Wh. Bu. T. उलुबल

बिभ्रन्निष्कं च रुक्मं च शुनामयं सुवीरणः ।

सुवीरणं सृज सृज शुनकं सृजैकघातं सृज च्छत् ॥३॥

तत्सत्यं यस्वेन्द्रोऽब्रवीन्ना स्याशयस्वेति तास्त्वं स्याशयित्वाग-
च्छत्सं त्वाब्रवीदविद् हा३ इत्यविद् हीति वरं वृणीष्वेति कुमा-
रमेवाहं वरं वृणु इत्यब्रवीः ॥४॥ .

विगृह्य बाहू प्रवसे द्यामिव चाकशत् ॥५॥

बिभ्रन्निष्कं च रुक्मं च शुनामयं सुवीरणः ।

सुवीरणं सृज सृज शुनकं सृजैकघातं सृज च्छत् ॥६॥

उदयकः H. उदुंभः E. उदयकः B. — अव चाकशत् Hw. Hbg. Hbd. T., for
इव चा°; HHg. has only चाकशत्, giving neither अव nor इव. Cf. Hir. II, 7, 2.
3a बिभ्रन्नि° E. बिभ्रति नि° B pr. m. — सुवीरणः Wh. Hw. Hbg. सुवीरिणः E.
Bu. HHg. T. सुवीरिणः B. Hbd. 3b सुवीरण Wh. Hw. सुवीरण Hbd. सुसूरिण
Hbg. सुवीरिण Bu. HHg. T. सुवीरिण B. सुवीरिणः E. — एकघातं B. एकवाक्य
Bu. — Cf. Hir. II, 7, 2; Pār. I, 16, 24. 4 यस्वेन्द्रोऽब्र° B. E. यस्वेन्द्रोऽब्र° Wh. T.
यस्वेन्द्रोऽब्र° Bu. — स्याशयित्वागच्छत् B sec. m. गच्छत् B pr. m. स्याशयित्वा-
गच्छत् Bu. स्याशयित्वागच्छत् Wh. — हा३ B. E. Bu. T. ह३ Wh. (The two
Grantha MSS. have a peculiar sign somewhat resembling the Grantha भ् to mark the
pluta vowel.) — वृणा इ° Wh. — अब्रवीर्विगृह्य Bu. अब्रवीर्विगृह्य B. E. अब्रवीत् ।
विगृह्य Wh. त्वं च पुनरब्रवीः Hw. त्वं च पुनरब्रवीत् (sic) Hbd. Hbg. HHg. Cf.
Pār. I, 16, 24; Hir. II, 7, 3-4. 5 प्रवसे B. — द्यामिव Bu. Hw. द्यामिव B. E.
Wh. द्यामिव T. HHg. HHg. (deest in Hbd.). See Introd., p. xxv. 6a Only Bu.
gives this verse in an abridged form, the other MSS. repeat it in full. सुवीरणः Wh.
सुवीरिणः E. T. सुवीरिणः B. 6b सुवीरण Wh. सुवीरिण E. T. सुवीरिण B.

तत्सत्यं यत्ने सरमा माता रोहितः पिता ।
 अमी ये के सरस्यका अवधावन्ति तृतीयस्या इतो दिवः ॥७॥
 तेकश्च ससरमतगडश्च तूलश्च वितूलश्चाजुनश्च लोहितश्च ।
 दुला ह नाम वो माता मन्थाकको ह वः पिता ॥८॥
 सं तक्षा हन्ति चक्री वो न सीसरीदत् ।
 छद्पेहि सीसरम सारमेय नमस्ते अस्तु सीसर ॥९॥
 समश्चा वृषणः पदो न सीसरीदत् ।
 छद्पेहि सीसरम सारमेय नमस्ते अस्तु सीसर ॥१०॥
 श्वान्मिच्छादन्न पुरुषं छत् ॥११॥

7 a रोहितः B. Wh. II. लोहितः E. T. लेहितः Bu.—Cf. Pār. I, 16, 24. 7 b ये के
 सं according to II. ये केसं B. E.—*धावत Bu. *धावति B. Wh. T. *धावन्ति E.
 See Introd., p. xxvi, and Hir. II, 7, 2. 8 a ससरमतगडश्च E. सरमतण्डः Hbd.
 सरमताण्डः Hbg. ससरमतगुः HHg.—तूलश्च विकूल° Bu. कूलः विकूलः Hbg. Hbd.—
 *मन्थालोहितश्च E.—See Hir. I. c. 8 b दुला ह B. दुला हा Bu.—मन्थाकको ह
 Wh. Hbd. Hbg. HHg. T. मन्थाकको ह Bu. मन्थाकको ह B. यथाकजुह E. मन्थाकः
 Hw.—See Hir. I. c. 9 a सं तक्षा H. संतक्षा B. E. सक्षचा Wh.—वो न सीस-
 रीदत् MSS. I cannot make any sense of this, nor does Haradatta give any help, who
 says अतश्च न सीसरीदत् जोऽपसर्यत, leaving चः unexplained. See Hir. I. c., and
 Introd., p. xxvi. 9 b and 10 b छद्पेहि B.—सीसर for सीसरम Bu.—Cf. Pār. I,
 16, 24. 10 a समश्चा वृषणः E. समश्चा वृषाणः B. *श्चा वृषाणः T.—पदो न
 सीसरीदत् B. पदोनसीसरीदत् Bu. Wh. पदो न सीसरीदत् E. See above 9a.
 11 श्वान्मिच्छादन्न पुरुषं E. श्वान्मिच्छादन्नपुरुषं B. *मिच्छा° Wh:

एते ते प्रति दृश्येते समानवसने उभे ।
 ते अहँ सारयेण मुसलेनाव हन्युलूखले ॥१२॥
 हतशङ्खो हतशङ्खपिता हतशङ्खकुतुर्वकः ।
 अयेषाँ स्थपतिर्हतः ॥१३॥
 अषिबोधः प्रबोध स्वप्नो मातरिणा ।
 ते ते प्राणान्स्परिष्यन्ति मा भैषीर्न मरिष्यसि ॥१४॥
 जग्धो मशको जग्धा वितृष्टिर्जग्धो व्यध्वर स्वाहा ॥१५॥
 जग्धो व्यध्वरो जग्धो मशको जग्धा वितृष्टि स्वाहा ॥१६॥
 जग्धा वितृष्टिर्जग्धो व्यध्वरो जग्धो मशक स्वाहा ॥१७॥
 षोडशः खण्डः ॥१६॥

इन्द्र जहि दन्द्भूकं पक्षिणं यस्सरीसृपः ।

12a एते ते B. E.—समानवसने E. 12b हन्युलूखले B sec. m. T. हन्यु B pr. m.
 हन्युलूखले E. Wh. हसुलू Bu. 13a शङ्खकुतुर्वकः Bu. H. T. शङ्खः कुतुर्व(or व)कः
 Wh. शङ्खकुतुर्वकः B. शङ्खकुतुर्वकः E. 14a अषिबोधः प्रबोधः E. अषिबोध-
 प्रबोध Bu. 14b प्राणान् स्परिष्यन्ति Bu. H. प्राणान्स्परिष्यन्ति T. प्राणान् स्परिष्यन्ति
 Wh. प्राणान् स्परिष्यन्ति B. प्राणान्स्परिष्यन्ति E.—मा भैषीर्न मरिष्यसि B. मा
 भैषीर्न मरिष्यसि E. 15 जग्धा वितृष्टिर्जग्धो व्यध्वर व्यध्वरिः स्वाहा B.—Cf.
 Hir. II, 16, 5. 16 जग्धो मशको जग्धो व्यध्वरो Bu.—जग्धा B. 17 जग्धो व्यध्वरो
 जग्धा वितृष्टिर्जग्धो मशक Bu.—षोडशः खण्डः Wh. ॥१६॥ Bu. कुजुरः पञ्चविंशतिः
 ॥१६॥ B. कुजुरः पञ्चविंशतिः ॥१६॥ E. II, 17, 1a इन्द्र जहि, accents by con-
 jecture. इन्द्र जहि B. E.—दन्तभूकं Wh. Hbg. Hg.—सरीसृपः E.

दृश्यन्तं च दृशन्तं च सर्वास्तानिन्द्र जम्भय स्वाहा ॥१॥
 अस्मं जात सरोवृद्ध देवानामपि हस्य ।
 त्वमम इन्द्रप्रेषितस्स नो मा हिंसी स्वाहा ॥२॥
 चारुणमसि परिचारुणमसि परिधिरसि ।
 अन्नेन मनुष्याँस्त्रायसे तृणैः पशून्कर्तेन सर्पान्यज्ञेन देवान्स्वधया
 . पितृन्स्वाहा ॥३॥
 तत्सत्यं यज्ञेऽमावास्यायां च पौर्णमास्यां च विषबलिं हरन्ति
 सर्वं उदरसर्पिणः ।
 तस्मै प्रेरते त्वयि सं विशन्ति त्वयि नस्स तस्त्वयि सङ्घो वर्षाभ्यो नः
 परि देहि ॥४॥
 नमो अस्तु सर्पेभ्यो ये के च पृथिवीमनु ।
 ये अन्तरिक्षे ये दिवि तेभ्यस्सर्पेभ्यो नमः ॥५॥
 येऽदो रोजने दिवो ये वा सूर्यस्य रश्मिषु ।
 येषामप्सु सदः कृतं तेभ्यस्सर्पेभ्यो नमः ॥६॥

1b दृश्यन्तं च दृशन्तं च B. दृश्यन्तं च दृशन्तं च E. दृश्यन्तश्च दृशन्तश्च Bu. दृश्यन्तं
 च Hbd. 2a सरोवृद्ध Bu. Wh. Hw. सरोवृद्ध T. सरोवृद्ध B. सरोवृद्धा E. सरो
 वरसी समुद्रे वृद्ध Hbd. सरो सरसि समुद्रे प्रवृद्ध Hbg. HHg. 3a परिधीरसि ॥
 B. E. 3b मनुष्याँस्त्रायति तृणैः E.—कर्तेन E. कर्तेन Bu. H. गतेन B. T. गतेन
 Wh. 4a वास्त्रायां E.—च विषबलिं हरन्ति B. 4b संविशन्तु । Wh. 5-7 are
 not given in full in the MSS. I take them from Ts. IV, 2, 8, 2. सर्पेभ्यो ये के च इति ।
 तिस्रिः ॥ E. सर्पेभ्य इति तिस्रः । B. Bu. Wh. T.

या इषवो यातुधानानां ये वा वनस्पतीरनु ।

ये वावटेषु शेरते तेभ्यस्सर्पेभ्यो नमः ॥७॥

नमो अस्तु सर्पेभ्यो ये पार्थिवा य आन्तरिक्ष्या ये दिव्या ये
दिश्याः ।

तेभ्य इमं बलिं हरिष्यामि तेभ्य इमं बलिमहार्षम् ॥८॥

तक्षक वैशालेय धृतराष्ट्रिरावतस्ते जीवास्त्वयि नस्सतस्त्वयि
सद्भ्यो वर्षाभ्यो नः परि देहि ॥९॥

धृतराष्ट्रिरावत तक्षकस्ते वैशालेयो जीवास्त्वयि नस्सतस्त्वयि
सद्भ्यो वर्षाभ्यो नः परि देहि ॥१०॥

अहिंसातिबलस्ते जीवास्त्वयि नस्सतस्त्वयि सद्भ्यो वर्षाभ्यो
नः परि देहि ॥११॥

अतिबलार्हिसस्ते जीवास्त्वयि नस्सतस्त्वयि सद्भ्यो वर्षाभ्यो
नः परि देहि ॥१२॥

8a आन्तरिक्ष्या E. अन्तरिक्ष्या B. आन्तरिक्ष्या Bu. Wh. H. T. Cf. Hir. II, 16, 6.—
दिव्या B.—दिश्याः B.—After दिश्याः, E. has the following interpolation: एवामृते
बभूवसे अस्मिन्ने समचराती ॥ 8b इदं बलिं Bu.—इदं बलिम् Bu. इमां
बलिम् B pr. m. इमं बलिम् B soc. m., इमं बलिमहार्षम् E. 9 वैशालेय
धृतराष्ट्रिरावतस्ते Wh. H. T. वैशालेय धृतराष्ट्रिरावत् ते B. Bu. वैशालेय धृतराष्ट्री-
रावत तक्षकस्ते वैशालेयो E.—जीवास्त्वयी न सत° E. 10 धृतराष्ट्रिरावत B.—
तक्षकस्ते वैशालेयो जीवा° E. तक्षक वैशालेय ते जीवा° B. Bu. तक्षकवैशालेयस्ते T.
11 अहिंसातिबलस्ते जीवा° Wh. H. T. अहिंसातिबल ते जीवा° Bu. अहिंसातिबलस्ते
जीवा° E. असातिबल ते जीवा° B. 12 अतिबलार्हिसस्ते जीवा° Wh. H. T.

ये दन्द्भूकाः पार्थिवास्तौस्त्वमितः परोगव्यूति नि वैश्य ।
सन्ति वै नश्शफिनस्सन्ति दृशिडनस्ते वो नैद्धिनसान्क्येद्युयमस्मान्
हिनसात् ॥ १३ ॥

समीची नामासि प्राची दिक् तस्यास्तेऽग्निरधिपतिरसिती
रक्षिता यश्चाधियतिर्यश्च गोप्ता ताभ्यां नमस्तौ नो मृडयतां ते यं
द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वां जम्भे दधामि ॥ १४ ॥

ओजस्विनी नामासि दक्षिणा दिक् तस्यास्त इन्द्रोऽधिपतिः
पृदाकू (रक्षिता etc. . . . दधामि) ॥ १५ ॥

प्राची नामासि प्रतीची दिक् तस्यास्ते सोमोऽधिपति स्वजो
(रक्षिता etc. . . . दधामि) ॥ १६ ॥

अवस्थावा नामास्युदीची दिक् तस्यास्ते वरुणोऽधिपतिस्ति-
रश्चराजी (रक्षिता etc. . . . दधामि) ॥ १७ ॥

अधिपत्नी नामासि बृहती दिक् तस्यास्ते बृहस्पतिरधिपति
श्विचो (रक्षिता etc. . . . दधामि) ॥ १८ ॥

वशिनी नामासीयं दिक् तस्यास्ते यमोऽधिपतिः कल्माष-

अतिवसाहिंसते जीवा° E. अतिवसाहिंसु ते जीवा° B. Bu. 13a दन्द्भूकाः Bu.

Wh. Hbg.—परो गव्यूति E. परोगव्यूति B.—वैश्या Bu. 13b नैद्धिनसान्क्ये° E.

नैद्धिनसान्क्ये° B. नैद्धिनसान्क्ये° Bu. नैद्धिनसान्क्ये° Wh. नैद्धिनसान्क्ये° T.

नेत् हिनसात् नेत् यू° H. See Introd., p. xxvii. 14-25 The MSS. have only :

समीची नामासि प्राची दिग्धेतयो नाम स्तेति द्वादशपर्यायाः ॥ H. explains all the

Mantras as given from Ts. V, 5, 10, 1-3; 3-5.

यीवो रक्षिता यथाधिपतिर्येष गोप्ता ताभ्यां नमस्तौ नो मृड-
यतां ते यं द्विषो यश्च नो द्वेष्टि तं वां जम्भे दधामि ॥१९॥

हेतयो नाम स्थ तेषां वः पुरो गृहा अग्निर्व इषवस्सलिलो
(वातनामं etc. . . . दधामि) ॥२०॥

निलिम्बा नाम स्थ तेषां वो दक्षिणा गृहाः पितरो व
इषवस्सगरो (वातनामं etc. . . . दधामि) ॥२१॥

वज्रिणो नाम स्थ तेषां वः पश्चाद्गृहा स्वप्नो व इषवो गृहो
(वातनामं etc. . . . दधामि) ॥२२॥

अवस्थावानो नाम स्थ तेषां व उत्तराद्गृहा आपो व इषव-
स्समुद्रो (वातनामं etc. . . . दधामि) ॥२३॥

अधिपतयो नाम स्थ तेषां व उपरि गृहा वर्षे व इषवो
ऽवस्वान् (वातनामं etc. . . . दधामि) ॥२४॥

कृष्या नाम स्थ पार्थिवास्तेषां व इहं गृहा अन्नं व इषवो
निमिषो वातनामं तेभ्यो वो नमस्ते नो मृडयत ते यं द्विषो
यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधामि ॥२५॥

अपं श्वेत पदा जहि पूर्वैण चापरैण च ।

सप्त च मानुषीरिमास्त्रिस्रश्च राजबन्धवीः ॥२६॥

20 seqq. वातनामं to दधामि to be supplied from 26. 2617 मांनुषी° E.—
रिमा ति° B.—राजबन्धवीः, MSS. and H. See Pār. II, 14, 4; Sāṅkh. IV, 18, 1;
Āśv. II, 3, 3; Hir. II, 16, 8, with Prof. Kirste's note; and Introduct., p. xxiv.

न वै श्वेतस्याध्याचारेऽहिर्जघान् कं चन ।
श्वेताय वैदर्वाय नमो नमः श्वेताय वैदर्वाय ॥२७॥

सप्तदशः खण्डः ॥१७॥

परमेष्ठ्यसि परमां मा श्रियं गमय ॥१॥

प्रत्यवरूढो नो हेमन्तः ॥२॥

प्रति स्तुचे प्रति तिष्ठामि राष्ट्रे ॥३॥ प्रत्यश्वेषु प्रति तिष्ठामि
गोषु ॥४॥ प्रति प्रजायां प्रति तिष्ठामि भव्ये ॥५॥ इह धृतिरिह
विधृतिरिह रन्तिरिह रमतिः ॥६॥७॥

स्योना पृथिवि भवानृक्षरा निवेशनी ।

यच्छा नृशर्मै सप्रथाः ॥८॥

बडित्या पर्वतानां खिद्रं बिभर्षि पृथिवि ।

प्र या भूमि प्रवत्वति मूहा जिनोषि महिनि ॥९॥

आ त्वा वहन्तु हरयस्सचेतस्र श्वेतैरश्वैस्सह केतुमद्भिः ।

27a श्वेतस्याध्याचारे Bu. Wh. Hbd. Hbg. T. श्वेतस्याध्याचारे B. श्वेतस्याध्याचारे E.
श्वेतस्य अद्याचारे Hw. श्वेतस्य अद्याचारे HHg. See Hir. l.c.; Pār. II, 14, 5; Āśv.
II, 3, 3.—किं चना E. 27b वैदर्वाय नमो E. वैदर्वाय नमो B.—सप्तदशः खण्डः
Wh. * ॥१७॥ Bu. इह धृतिरिह रन्तिरिह रमतिः ॥१७॥ E. B. II, 18, 1 परमेष्ठ्यसि
परमा E.—मां Bu. Wh. T. 3-5 Cf. Sākh. IV, 18, 10 seq.; MBr. II, 2, 2 seq.
6 विधृती E.—विधृतिरिह deest in Bu. 8-9 Only the Pratikas are given in the
MSS., viz. स्योना पृथिवि (°नो B pr. m. E.) बडित्या (बडि E.) पर्वतानामिति हे ॥
See II, 15, 2, and Rv. V, 84, 1 = Ts. II, 2, 12, 2. 9b भूमि H. = Ts. l.c. भूमि Rv. l.c.

वाताजिर्मेम हव्याय शर्व ॥१०॥

उप स्पृशतु मीढानं मीढुषे स्वाहा ॥११॥

उप स्पृशतु मीढुषीं मीढुष्यै स्वाहा ॥१२॥

जयन्तोप स्पृश जयन्ताय स्वाहा ॥१३॥

भवाय देवाय स्वाहा ॥१४॥ शर्वाय देवाय स्वाहा ॥१५॥

ईशानाय देवाय स्वाहा ॥१६॥ पञ्चुपते देवाय स्वाहा ॥१७॥

रुद्राय देवाय स्वाहा ॥१८॥ उषाय देवाय स्वाहा ॥१९॥ भीमाय

देवाय स्वाहा ॥२०॥ महते देवाय स्वाहा ॥२१॥ भवस्य देवस्य

पत्न्यै स्वाहा ॥२२॥ शर्वस्य देवस्य पत्न्यै स्वाहा ॥२३॥ ईशानस्य

देवस्य पत्न्यै स्वाहा ॥२४॥ पञ्चुपतेर्देवस्य पत्न्यै स्वाहा ॥२५॥

रुद्रस्य देवस्य पत्न्यै स्वाहा ॥२६॥ उषस्य देवस्य पत्न्यै स्वाहा

॥२७॥ भीमस्य देवस्य पत्न्यै स्वाहा ॥२८॥ महतो देवस्य पत्न्यै

स्वाहा ॥२९॥ जयन्ताय स्वाहा ॥३०॥

अग्नये स्विष्टकृते सुहुतहुत आहुतीनां कामानां समर्धयिषे
स्वाहा ॥३१॥

स्वस्ति नः पूर्णमुखः परि क्रामतु ॥३२॥

गृहपोप स्पृश गृहपाय स्वाहा ॥३३॥ गृहपुप स्पृश गृहप्ये

10b वाताजिरे Bu.—Th E. abridged as follows: श्वित्० ॥ वाता० शर्व. See Hir.

II, 8, 2. 13 जयन्तोप स्पृश जयन्ताय E. 32 क्राम E. क्रामतु B. 34 गृह-

पुपंश गृहात्वि E. गृहापुपंस्पृश गृहा(०ह pr. m.)वि B.

स्वाहा ॥३४॥ घोषिण उप स्पृशत घोषिभ्य स्वाहा ॥३५॥
 आसिन् उप स्पृशत आसिभ्य स्वाहा ॥३६॥ विचिन्वन्त उप
 स्पृशत विचिन्वन्त स्वाहा ॥३७॥ प्रपुन्वन्त उप स्पृशत प्रपुन्वन्त
 स्वाहा ॥३८॥ समञ्चन्त उप स्पृशत समञ्चन्त स्वाहा ॥३९॥
 देवसेना उप स्पृशत देवसेनाभ्य स्वाहा ॥४०॥ या आख्याता
 या आन्नाख्याता देवसेना उप स्पृशत देवसेनाभ्य स्वाहा ॥४१॥
 द्वापोप स्पृश द्वापाय स्वाहा ॥४२॥ द्वापुप स्पृश द्वाप्ये
 स्वाहा ॥४३॥ अन्वासारिण उप स्पृशतान्वासारिभ्य स्वाहा ॥४४॥
 निषङ्गिनुप स्पृश निषङ्गिणे स्वाहा ॥४५॥ नमो निषङ्गिण
 इषुधिमत ॥४६॥

- 35 घोषिण by conjecture. घोषिण B. E. 36 आसिन् by conjecture. आसिन्
 B. E. 37 विचिन्वन्त B. 38 प्रपुन्वन्त E. T. प्रपुन्वन्त B. प्रपुण्वन्त Wh. प्रपु-
 न्वन्तः शोधयन्तः Hbg. प्रपिन्वन्त Bu. प्रपिन्वन्तः शोभयन्तः Hw. प्रपिन्वन्तः
 शोधयन्तः HHg. Deest in Hbd.—प्रपुन्वन्तः E. B. T. प्रपुण्वन्त Wh. प्रपिन्वन्तः Bu.
 39 समञ्चन्त by conjecture. समञ्चन्त E. समञ्चन्त B. 40 देवसेना B. 41 य
 आख्याता याच ना° E. या आ° to °आख्याता deest in B. The Mantra omitted in
 Wh. But see comm. on Āp. 20, 5. 42, 43 द्वापोप उपस्पृशत द्वापाय स्वाहा ॥
 द्वापुपस्पृशत स्पृशत द्वाप्ये स्वाहा ॥ E. द्वापोपस्पृशत द्वापाय स्वा° and द्वापा-
 यप स्पृश द्वाप्ये स्वा° B. द्वापोप स्पृश द्वापाय and द्वापुप स्पृश द्वाप्ये Wh.
 द्वापोप स्पृश द्वापाय and द्वापुप स्पृश द्वाप्ये Bu. All the Haradatta MSS. read °
 द्वापायः and द्वापायी° 44° अन्वा° by conjecture. अन्वासारिण E. आसारिण B.
 45 निषङ्गिनुप स्पृशत E. निषङ्गिनुप स्पृश B.—निषङ्गिणे E. निषङ्गिणे B. 46 H.
 states that this is not meant to be a Pratika of the Mantra occurring Ts. IV, 5, 3, 1.

क्षेपस्य पतिना वयं हितेनैव जयामसि ।
 गामश्च पोषयित्वा स नो मृडातीदृशे ॥४७॥
 क्षेपस्य पते मधुमन्तमूर्मि धेनुरिव पयो अस्मासु धुक् ।
 मधुश्चुतं घृतमिव सुपूतमृतस्य नः पतयो मृडयन्तु ॥४८॥
 अष्टादशः खण्डः ॥१८॥

यन्मे माता प्रलुलोभ चरत्यननुव्रता ।
 तन्मे रेतः पिता वृङ्क्तामाभुरन्योऽव पद्यताममुष्मै स्वाहा ॥१॥
 यास्तिष्ठन्ति या धावन्ति या आद्रोष्नीः परि तस्युषीः ।
 अङ्घ्रिर्विश्वस्य भर्त्रीभिरन्तर्यं पितुर्दधेऽमुष्मै स्वाहा ॥२॥
 यन्मे पितामही प्रलुलोभ चरत्यननुव्रता ।
 तन्मे रेतः पितामहो वृङ्क्तामाभुरन्योऽव पद्यताममुष्मै स्वाहा ॥३॥

47-48 The MSS. give only the Pratikas, viz. क्षेपस्य पतिना वयमिति हे ॥ H. explains the two verses as found in Ts. I, 1, 14, 2 sq.—अष्टादशः खण्डः Wh. ॥१८॥
 Bu. परमेष्ठ्यसि परमामष्टौ ॥१८॥ E. B. II, 19, 1a चरत्यनुव्रता E. 1b वृङ्क्ता-
 माभुरन्योपपद्यताममुष्मै E. वृङ्क्तामाभुरन्योपपद्यताममुष्मै Bu. वृङ्क्तां माभुरन्योव प T.
 अवपद्यताम् H. See on this and the following verses Hir. II, 10, 7; Ap. Sraut. I, 9, 9; Sākh. III, 13, 5; Manu IX, 20; Dr. IV. Caland, Altindischer Ahnencult (Leiden, 1893), pp. 193-197. 2a अङ्घ्रिर्विश्वस्य E.—आद्रोष्नीः E. B. Wh. T. आद्रोष्नीः Bu.
 आद्रोष्नीः आद्रोष्नीः Hw. आद्रोष्नीः आद्रोष्नीः Hbg. आद्रोष्नीः आद्रोष्नी Hbd.
 आद्रोष्नीः HHg. See Caland l.c.—परि तस्युषीः E. B. Read परितस्युषीः? 2b मर्तु-
 भिरन्तर्यं E. भर्त्रीभिरन्तर्यं Bu. 3a अनुव्रता E. 3b वृङ्क्तामा E.
 वृङ्क्तामा Bu. T.—न्योपपद्य E. B.

अन्तर्दधे पर्वतैरन्तर्महा पृथिव्या ।
 आभिर्दिग्भिरन्ताभिरन्तर्यं पितामहादधेऽमुष्मै स्वाहा ॥४॥
 यन्मे प्रपितामही प्रलुलोभ चरत्यननुवता ।
 तन्मेरेतः प्रपितामहो वृङ्क्तामाभुरन्योऽव पद्यताममुष्म स्वाहा ॥५॥
 अन्तर्दधे अतुभिरहोरात्रैश्च सन्धिभिः ।
 अर्धमसैश्च मसैश्चान्तर्यं प्रपितामहादधेऽमुष्मै स्वाहा ॥६॥
 ये चेह पितरो ये च नेह याँश्च विद्म याँ उ च न प्रविद्म ।
 अग्ने तान्वेत्य यदि ते जातवेदस्त्वया प्रत्तं स्वधया मदन्ति स्वाहा ॥७॥
 स्वाहा पित्रे ॥८॥ पित्रे स्वाहा ॥९॥ स्वाहा पित्रे ॥१०॥
 पित्रे स्वाहा ॥११॥ स्वधा स्वाहा ॥१२॥ अग्नये कथवाहनाय
 स्वधा स्वाहा ॥१३॥

एष ते तत मधुमाँ ऊर्मिस्सरस्वान्यावानग्निश्च पृथिवी च
 तार्वत्यस्य माचा तार्वतीं त एतां माचाँ ददामि यथाग्निरक्षितो
 ऽनुपदस्त एवं मरुँ पित्रेऽक्षितोऽनुपदस्त स्वधा भव तां तै
 स्वधां तैस्सहोप जीवर्चस्ते महिमा ॥१४॥

4a °र्महा पृथिव्याः E. 5b वृङ्क्तामाँ E. वृङ्क्तामाँ Bu. वृङ्क्तां माँ T.—
 °वोपयव° E. B. Bu. 6a °रात्रिः स सं° B. °रात्रिः स्तंसं° E. Possibly we ought
 to read °रात्रिस्तंसन्धिभिः with T. 7a = Rv. X, 15, 13a.—प्रविद्म Bu. 7b °स्वधा
 प्रत्त Wh. H. °स्वधा प्रत्त° E. °स्वधा प्रत्त° B. °स्वधा प्रत्त° Bu. T.—मदन्तु B. T. मदन्तु
 Bu. 8-11 E. has only स्वाहा पित्रे पित्रे स्वाहा ॥ , 13 स्वधा deest in Wh.
 14-16 See Hir. II, 13, 1. 14 ऊर्मिः सरस्वान् E.—°नुपदस्त (twice) Bu. both here

एष ते पितामह मधुमौ ऊर्मिस्सरस्वान्यावान्वायुश्चान्तरिक्षं
च तावत्स्य माचा तावतीं त एतां माचां ददामि यथा वायुः-
रक्षितोऽनुपदस्त एवं मयि पितामहायोरक्षितोऽनुपदस्त स्वधा भव
तां त्वं स्वधां तैस्सहोष जीव सामानि ते महिमा ॥१५॥

एष ते प्रपितामह मधुमौ ऊर्मिस्सरस्वान्यावान्वायुश्च द्यौश्च
तावत्स्य माचा तावतीं त एतां माचां ददामि यथा दित्यो
ऽक्षितोऽनुपदस्त एवं मयि प्रपितामहायोरक्षितोऽनुपदस्त स्वधा
भव तां त्वं स्वधां तैस्सहोष जीव यजूषि ते महिमा ॥१६॥

एकोनविंशः खण्डः ॥१९॥

पृथिवी ते पाचं द्यौरपिधानं ब्रह्मणस्त्वा मुखे जुहोमि ब्राह्म-
णानां त्वा प्राणापानयोरुहोम्यक्षितमसि मैषां क्षेष्टा अमुचा-मु-
ष्मिन्नोके ॥१॥

मार्जयन्तां मम पितरो^१ मार्जयन्तां मम पितामहा^२ मार्ज-
यन्तां मम प्रपितामहाः ॥४॥

and in the next two Mantras.—भव तां त्वं स्वधा Wh. Bu. H. भवतां त्वं स्वधा E.
भवतां त्वं स्वधा B. T. 15 ऊर्मिः सरस्वान् E. here and in 16.—भवतां त्वं स्वधा
E. भवतां त्वं स्वधा B. T. 16 भवतां त्वं स्वधा E. भवतां त्वं (तं B sec. m. T.)
स्वधा B. T.—एकोनविंशः खण्डः ॥ Wh. ॥१९॥ B. E. Bu. II, 20, 1 धामं
ब्रह्मणस्त्वा E. धामं ब्राह्मणस्त्वा B.—होम्यक्षितमसि B.—क्षेष्टा E.—अमुचा-मु-
ष्मिन्नोके E. Bu. See Hir. II, 11, 4. 2-7 मम deest in T.

मार्जयन्तां मम मातरौ^{१४} मार्जयन्तां मम पितामह्यो^{१५} मार्ज-
यन्तां मम प्रपितामह्यः ॥७॥

एतत्तैः ततासी ये च त्वामन्वेतत्तैः पितामहासी ये च त्वामन्वे-
तत्तैः प्रपितामहासी ये च त्वामन्वेतत्तैः मातरसी याश्च त्वामन्वे-
तत्तैः पितामह्यसी याश्च त्वामन्वेतत्तैः प्रपितामह्यसी याश्च त्वा-
मनु ॥१३॥

मार्जयन्तां मम पितर इत्येते ॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥

ये च वोऽच ये चास्मास्वाशंसन्ते याश्च वोऽच याश्चास्मा-
स्वाशंसन्ते ते च वहन्तां ताश्च वहन्ताम् ॥२०॥

तृष्यन्तु भवन्तस्तृष्यन्तु भवन्त्यः ॥२२॥ तृष्यन्तु तृष्यन्तु तृष्यन्तु ॥२३॥

पुषान्पौत्रानभि तर्पयन्तीरापो मधुमतीरिमाः ।

स्वधां पितृभ्यो अमृतं दुहाना आपो देवीरुभयौस्तर्पयन्तु ॥२४॥

तृष्यन्तु तृष्यन्तु तृष्यन्तु ॥२५॥

प्राणे निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि ब्रह्मणि म आत्मा मृतत्वाय ॥२६॥

14-19 = 2-7 to be repeated.

20 वहतां ताश्च वहन्ता E. वहन्तां तौश्च वहन्तां
B. 21-23 Accents by conjecture. • तृष्यन्तु भवन्तस्तृष्यन्तु भवन्त्यस्तृष्यन्तु तृष्यन्तु तृष्यन्तु E.
तृष्यन्तु भवन्तस्तृष्यन्तु भवन्तस्तृष्यन्तु तृष्यन्तु तृष्यन्तु B. Sudarśanārya (comm. to Āp. 21, 9)
takes 20-23 to be six Mantras, but adds that some explain them as four. 23 Omitted
in Wh. 24a पुषान्पौत्रानभि तर्प B. पुषा पौत्रानभि तर्प E. See Hir. II, 12,

10. 26 See Hir. II, 11, 5; 12, 1.

यां जनाः प्रतिनन्दन्ति राशिं धेनुमिवायतीम् ।
 संवत्सरस्य या पत्नी सा नो अस्तु सुमङ्गली स्वाहा ॥२७॥
 वह वपां जातवेदः पितृभ्यो यच्चैनावेत्थ निहिताम्पराके ।
 मेदसः कुल्या उप तान्क्षरन्तु सत्या एषामाशिषस्सन्तु कामे
 स्वाहा ॥२८॥

यां जनाः प्रतिनन्दन्तीत्येषा ॥२९॥
 इयमेव सा या प्रथमा यौच्छदन्तरस्यां चरति प्रविष्टा ।
 वधूर्जैजान नवगज्जनिषी चय एनां महिमानस्सचन्ते ॥३०॥
 छन्दस्वती उषसा पेपिशाने समानं योनिमनु संचरन्ती ।
 सूर्यपत्नी वि चरतः प्रजानती केतुं कृण्वाने अजरे भूरिरेतसा ॥३१॥
 चतस्य पन्थामनु तिस्र आगुस्त्रयो घर्मासो अनु ज्योतिषागुः ।
 प्रजामेका रक्षत्यूर्जमेका व्रतमेका रक्षति देवयूनाम् ॥३२॥
 एकाष्टकां पश्यत दोहमानामच्च माँसवद्घृतवस्वधावत् ।
 तत्रास्त्रयैरतिपूतमनन्तमक्षय्यममुषिर्लोके स्फीतिं गच्छतु मे पि-
 तृभ्य स्वाहा ॥३३॥

27 See Av. III, 10, 2; Pār. III, 2, 2; Weber, Nakshatras, II, p. 333.—सुमङ्गली: B. T.

28a यच्चैनावेत्थ B. यच्चैनावेत्थ E. यच्चैताम् वे० T. 28b कुल्या Wh. Bu. H.Hg.

कुल्या Vs. XXXV, 20. कुल्या B. E. Hbg. Hbd. T. Hir. II, 15, 7.—एता आशिषः E. T.

29 = 27. 30-32 The MSS. give the Pratika only, viz. इयमेव सा या प्रथमा यौच्छ-

दिति तिस्रः ॥ H. explains the verses as given from Ts. IV, 3, 11, 1. 33a पश्यत E.

पश्यति Wh. 33b तमन्तमं E. तमन्तं तद् B. See Hir. II, 15, 9.

अ॒लू॒ख॒ला या॒वा॒णो॒ घो॒ष॒म॒क्र॒त॒ ह॒वि॒ष्कृ॒ण्व॒न्तः॒ परि॒वत्स॒री॒णम् ।
 ए॒का॒ष्ट॒के सु॒प्र॒जा वी॒र॒व॒न्तो व॒यं स्या॒म॒ प॒त॒यो र॒यी॒णाम् ॥३४॥
 ए॒का॒ष्ट॒का॒त॒प॒सा त॒प्य॒माना॒ संव॒त्स॒रस्य॒ प॒त्नी दु॒दुहे॒ प्र॒पी॒ता ।
 तं दो॒ह॒मुप॒ जी॒वा॒य पि॒तर॒स्स॒हस्र॒धा॒र॒म॒मुष्मि॒न्क्षो॒के स्वाहा॑ ॥३५॥

विंशः खण्डः ॥ २० ॥

उ॒क्थ॒य॒न्ना॒स्य॒तिरा॒च॒क्षं॑ सा॒द्य॒स्त्री॒श्छन्द॑सा सह ।

अ॒पू॒प॒घृ॒ताहु॒ते न॒म॒स्ते अ॒स्तु माँ॑स॒पि॒प्य॒ले स्वाहा॑ ॥१॥

भूः पृ॒थि॒व्य॒मि॒न्त॒र्चामुं॑ म॒यि का॒मं नि यु॒नज्मि॒ स्वाहा॑ ॥२॥

भुवो वा॒युना॒न्तरि॑क्षेण सा॒न्नामुं॑ म॒यि का॒मं नि यु॒नज्मि॒
 स्वाहा॑ ॥३॥

स्व॒र्दि॒वादि॒त्येन॒ यजु॑षामुं म॒यि का॒मं नि यु॒नज्मि॒ स्वाहा॑ ॥४॥

ज॒न॒द॒न्निर॑थ॒र्वाङ्गि॒रोभि॑रमुं म॒यि का॒मं नि यु॒नज्मि॒ स्वाहा॑ ॥५॥

रो॒च॒नाया॑जि॒राया॑म॒ये दे॒वजा॑तवे स्वाहा॑ ॥६॥

34a *क्रता Wh. *कृत T.—*सरीणां E. See Hir. II, 14, 4; Av. III, 10, 5.

35 See Hir. II, 15, 9.

35b पितरः E. पितरः B. — विंशः खण्डः ॥

Wh. *॥२०॥ Bu. यक्षं मा॒ता पृ॒थि॒वी ते पा॒प॒मेक॑विंशतिरेकविंशतिः ॥२०॥ E. B.

II, 21, 1a उ॒क्थ॒य॒न्ना॒स्य॒तिरा॒च॒क्षं॑ E. उ॒क्थ॒य॒न्ना॒स्य॒तिरा॒च॒क्षं॑ B.—साद्य॒स्त्री॒ E. सा (स

sec. m.) द॒स्त्री॒ B. *साद्य॒स्त्री॒ Bu. 1b अ॒पू॒प॒घृ॒ताहु॒ते E.—अ॒स्तु माँ॑स॒पि॒प्य॒ले E.

अ॒स्तु माँ॑स॒पि॒प्य॒ले B. 2 पृ॒थि॒व्य॒मि॒न्त॒र्चामि॑ E. B. 4 स्व॒र्दि॒वाः E. 5 ज॒न॒द॒न्निर॑-

थ॒र्वाणि॑ B. In E. this Mantra is not accentuated. 6 रो॒च॒नाया॑ E. B.

केतवे मनवे ब्रह्मणे देवजातवे स्वाहा ॥७॥

स्वधा स्वाहा ॥८॥ अग्नये कष्यवाहनाय स्वधा स्वाहा ॥९॥

अन्नमिव ते दृशे भूयासम् ॥१०॥ वस्त्रमिव ते दृशे भूया-
सम् ॥११॥ विस्रमिव ते दृशे भूयासम् ॥१२॥ आशेव ते दृशे
भूयासम् ॥१३॥ अश्वेव ते दृशे भूयासम् ॥१४॥

सँ संवन्तु दिशो महीस्समा धावन्तु सूनृताः ।

सर्वे कामी अभि यन्तु मा प्रिया अभि रक्षन्तु मा प्रियाः ॥१५॥

यशोऽसि यशोऽहं त्वयि भूयासमसौ ॥१६॥

अङ्गौ न्यङ्गावभितो रथं यौ ध्वान्तं वातायमनु संचरन्तौ ।

दूरेहेतिरिन्द्रियावाप्सतची ते नोऽग्नयः पप्रयः पारयन्तु ॥१७॥

अध्वनामध्वपते स्वस्ति मा सं पारय ॥१८॥

अयं वामश्विना रथो मा दुःखे मा सुखे रिषत् ।

अरिष्ट स्वस्ति गच्छतु विविघ्नपृतनायतः ॥१९॥

13 मासेव ते E.

14 अङ्गावति E.—T. has 14 before 13.

15a See Hir. I,

12, 6.—संवन्ति E.—महीः ॥ समाधा° E. महीः ॥ समाधा° B.

16 See Hir.

I, 12, 7.—समसी E.

17 The MSS. give the Pratika only:

चंवी न्यङ्गावभित

रथिषा ॥ H. explains the verse as given from T's. I, 7, 7, 2. See Pār. III, 14, ७, Hir.

I, 12, 2. 18 मा deest in T.—पराया Bu.

19a See Hir. I, 12, 2; cf. Pār. III, 14,

12.—वामश्विना E. वामश्विना B.—रथे E.—मां T.—दुःखे मा सुखे B.—रिषत्

B. E.

19b अरिष्टं T.—विविघ्न E. Bu. Wh. T. H. (आम्बसं विविघ्नस्य विविघ्न-

जम्). विविघ्नत् B.—पृतनायतः B. E.

अभ्योऽसि^{२०} हयोऽस्यतोऽसि^{२१} नरोऽस्यवीसि^{२२} सप्तिरसि^{२३}
वाज्यसि^{२४} वृषासि^{२५} नृमणा असि^{२६} ययुर्नामास्याँक्त्यानां पत्वा-
न्विहि ॥ ३० ॥

हस्ति॒यश॒सर्म॑सि हस्ति॒यश॒सीभू॑यासं वह॒ काल॑ वह॒ श्रियं॑ मा॒भि वह॑ ।
इन्द्र॑स्य त्वा॒ वज्रे॑णा॒भि नि॒ दध्म॑म्यसौ ॥ ३१ ॥

अ॒र्वाजि॒ह्वकं॑ निजि॒ह्वका॑व त्वा ह॒विषा॑ यजे ।
तत्स॒त्यं यद॑हं ब्रवी॒म्यध॑रो म॒दसौ॑ व॒दात्स्वाहा॑ ॥ ३२ ॥

आ ते॒ वाच॑मा॒स्याँ द॑द् आ म॒न॒स्याँ हृ॑द॒या॒दधि॑ ।
यच॑यच ते॒ वाङ्मि॑हि॒ता तां॑ त॒ आ द॑दे ।

तत्स॒त्यं यद॑हं ब्रवी॒म्यध॑रो म॒त्पद्य॑स्वासौ ॥ ३३ ॥

एकविंशः खण्डः ॥ २९ ॥

या॒ त ए॒षा ररा॑ट्या॒ तत्तू॒र्मन्यो॑र्मृ॒धस्य॑ नाशिनी ।
तां दे॒वा ब्र॑ह्मचा॒रिणो॑ वि न॒यन्तु॑ सुमे॒धसः॑ ॥ १ ॥

20-30 See Ts. VII, 1, 12; Hir. I, 12, 3.

26 वाज्यसि E.

31a वह श्रियं

वाहाभि वह E.

31b न्यसी E.—Cf. Hir. I, 12, 4; Pār. III, 15, 2.

32a निजि-

ह्वकाव E. निजिह्वकाय Wh.

32b ब्रवी B. E.—धरे B.—मदसा Wh. T.—

मदात् E.—See Hir. I, 15, 5. 33 Cf. Hir. I, 15, 6; Pār. III, 13, 6.

33a चमास्य

E. 33b ते वाच नि Bu. T.

देवाभि Wh. देवा नि E.

33c ब्रवी B. E.—

एकविंशः खण्डः ॥ Wh. ॥ २९ ॥ Bu. उक्त्यानां पत्वाँक्त्यानां ॥ २९ ॥ E. उक्त्या-

नातिराचय वीडश ॥ २९ ॥ B. II, 22, 1a एषा रराट्या E.—मृदस्य Bu. मृधस्य

E. मृधस्य T.—नाशिनी E. See Pār. III, 13, 5; Hir. I, 15, 3.

यत् एतन्मुखेऽमृतं रराटमुदिव विध्यति ।
 वि ते क्रोधं नयामसि गर्भमश्वतर्या इव ॥२॥
 अथ ज्यामिव धन्वनो हृदो मन्युं तनोमि ते ।
 इन्द्रापास्य फलिगमन्येभ्यः पुरुषेभ्योऽन्यथ मत् ॥३॥
 यदहं धनेन प्रपणँश्चरामि धनेन देवा धनमिच्छमानः ।
 तस्मिन्सोमो रुचमा दधात्वग्निरिन्द्रो बृहस्पतिश्च स्वाहा ॥४॥
 परि त्वा गिरिरमिहं परि भ्रातुः परि ध्वसुः ।
 परि सर्वेभ्यो ज्ञातिभ्यः परिषीतः क्लेषसि ॥५॥
 शश्वत्परिकुपितेन संक्रामेणाविच्छिदा ।
 उलेन परिषीतोऽसि परिषीतोऽस्युलेन ॥६॥
 आवर्तनं वर्तय नि निवर्तनं वर्तयेन्द्र नर्दबुद ।

- 2a एवमुखेमत् Bu. एतमुखेमत् E. एतमुखेमत् B. 2b क्रोधं Wh.—जयामसि
 B.—See Hir. I, 15, 3; Pār. III, 13, 5. 3a अथज्यामिव E.—See Av. VI, 42, 1a.
 3b इन्द्रापास्य E. इन्द्रायास्य B. Cf. Hir. I, 14, 7, where the Mantra is quite corrupt.
 4a प्रपणन् व्यवहरन् H. प्रपणँश्चरामि E. प्रपणाश्चरामि B. प्रपणँश्च° T. प्रपणँश्च°
 Wh. Bu. See Hir. I, 15, 1; Av. III, 15, 6; Introd., p. xxi.—देवा B.—°मिच्छमानाः
 B. Wh. 4b रुचमाधात्वा° E. 5a गिरिरमिह E. गिरिरमिह B. गिरिरमहं
 Wh. 5b परिषीतः B. परिष्टुतः E. परिषितः Bu. See Introd., p. xlvii.—
 क्लेषसि B. See Introd., p. xxviii.—See Hir. I, 14, 2; Pār. III, 7, 2. 6a °यावि-
 छिदा E. °याविच्छिदा Wh. Bu. 6b उलेन परिषीतोऽसि E. उलेन परिषितोऽसि
 B.—परिषितोऽस्युलेन E. परिषितोऽस्युलेन B. See Hir. I, 14, 2. 7 The MSS. of
 the text give the Pratika only, viz. आवर्तनं वर्तयेद्विवा ॥ Wh. Bu. आवर्तनं विवर्त-

भूम्याच्चतस्रः प्रदिशस्ताभिरा वर्तया पुनः ॥७॥

आवर्तने निवर्तने आवर्तननिवर्तनाय स्वाहा ॥८॥

अनु पोऽद्दनुद्दयो निवर्तो वो न्ववीवृतत् ।

ऐन्द्रः परिक्रोशो वः परि क्रोशतु सर्वतः ॥९॥

यदि मामन्तिमन्याधा अदेवा देववत्तरम् ।

इन्द्रः पश्चिने सिक्ता वो मस्यमिद्वशमा नयात्स्वाहा ॥१०॥

यदि वृक्षाद्यन्तरिक्षात्फलमभ्यर्पयत्तदु वायुरेव ।

यथास्यृक्षस्तनुवं यच्च वास आपो बाधन्तां निर्जृतिं पराचैः ॥११॥

ये पक्षिणः पतयन्ति बिभ्यतो निर्जृतिस्सह ।

- धेहिषा E. आवर्तन वर्तनेधिषा B. आवर्तन निवर्तयेधिषा T. Haradatta, explaining the verse as given from Ts. III, 3, 10, 1, takes आवर्तन = आ + आवर्तन. Cf. Rv. X, 19, 8. 8 निवर्तने E. विवर्तन B.—आवर्तननिवर्तनाय E. आवर्तनवि (नि sec. m.) वर्तनाय B. 9a अनु पो E. B. Wh. II. अनु वो Bu. See Introd., p. xxi.—०द्दनुद्दयो विवर्तो वो E. ०द्दनुद्दयो निवर्तो B. ०द्दनुद्दयविवृत्तो वो Wh. ०द्दनुद्दयो निवृत्तो वो Bu.—न्ववीवृतत् Bu. H. T. न्ववीवृत्त E. B. Wh. 9b ऐन्द्रः परिक्रोशो तुवः E. ऐन्द्रः परिक्रोश वः Wh. इन्द्रः परि T. 10a मामन्तिमन्याधा अदेवा Wh. Bū. मामन्तिमन्याधा अदेवा B. T. मामन्तिमन्याधा अदेवा E.—देववत्तर E. वीरवत्तर Wh. 10b ऐन्द्रः Wh.—सिक्ता वो H., who says that सिक्ता is शान्दस for सिक्ता. सिक्ता वो B. शिक्ता वो E. सिक्तापो Bu. सिन्वातो Wh. सिक्ता पो T. See Introd., p. xxvii. 11a ०मभ्यर्पयत्तदु वा E. ०मभ्यर्पयत्तदु वा B. ०मभ्यर्पयत्तदु वा Bu. 11b ०स्यृक्षस्तनुवं E. Wh. ०स्यृक्षस्तनुवं Bu.—वास आपो बाधन्तां E. वास आपो बाधन्तां B.—See Hir. I, 16, 7. 12a बिभ्यतो Wh.

ते मा शिवेन शग्मेन तेजसोन्दन्तु वर्चसा ॥१२॥
 दिवो नु मा बृहतो अन्तरिक्षादपौ स्तोको अभ्यपप्रच्छिवेन ।
 समहमिन्द्रियेण मनसाहमा गां ब्रह्मणा संपृञ्चान्सुकृता कृतेन ॥१३॥
 इमं मे वरुण ॥१४॥
 तस्मा यामि ॥१५॥
 त्वं नो अग्ने ॥१६॥
 स त्वं नो अग्ने ॥१७॥
 त्वमग्ने अयासि ॥१८॥
 प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परि ता बभूव ।
 यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥१९॥
 सन्नाजं च ॥२०॥
 भू स्वाहा ॥२१॥ भुव स्वाहा ॥२२॥ सुव स्वाहा ॥२३॥

12 b तेना E.—तेजसोदन्तु B. तेजसोदन्तु E. तेजसोमानु Bu.—See Hir. I, 16, 5.

13 a दिवो नु मा B. दिवा नु वमा E. दिवो नु मामनु Hw.—अन्तरिक्षादपौ स्तोको

E.—अभ्यपप्रच्छिवेना E. शिवेन is omitted by H. 13 b वीर्येण inserted before

मनसा in E. T.—मनसाहमागी E.—ब्रह्मणा संपृञ्चानः सुकृता कृतेन B. ब्रह्मणा सं

पृञ्चानः सुकृताकृतेन E. ब्रह्मणा संपृञ्चानां सुकृता गयेन Wh. ब्रह्मणा संपृञ्चानसुकृता

कृतेन Bu.—See Hir. I, 16, 6. 14-18 = I, 4, 12-16. 19 The MSS. of the text

have only the Pratikā: प्रजापते. H. explains the verse as given from Ts. I, 8, 14, 2 =

Rv. X, 121, 18. 20 = II, 8, 8. सन्नाजं च B. Bu. सन्नाजं च विराजं च E. T.

21-23 The MSS. have only: ब्राह्मतीर्विहताः E. ब्राह्मतीर्विहताः B. ब्राह्मतीर्विहताः

इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि^१ मैषां नु गादपरो अर्धमेतम् ।
शतं जीवन्तु शरदः पुरुचीस्त्रिरो मृत्युं दधतां पर्वतेन ॥२४॥

द्वाविंशः खण्डः ॥२२॥

^१ या त एषा रराव्या तनुः ॥ ^२ उक्थ्य स्वास्तिराचक्ष ॥ ^३ पृथिवी ते पाचम् ॥ यन्मे मात्रा ॥
परमेष्ठ्यसि परमात्मा ॥ इह अहि दन्द्गुक्म ॥ ^४ कूर्कुरस्सुकूर्कुरः ॥ ^५ यन्मैः क्रूरम् ॥
गतां चारिण उरसि शरणम् ॥ मा ते कुमारै रचो वधीत् ॥ अरमा भव परमुर्ध्व ॥
धाता ददातु नो रयिमिति चतस्रः ॥ चक्षी विद्याधि ॥ मयि पर्वतपूज्यम् ॥
आयुष्यं वर्षस्वम् ॥ इमं सोममर्हते ॥ परि त्वामि परि मुजामि ॥
सुश्रवस्सुश्रवसं मा कुर्व ॥ योगेयोगे तवस्वरम् ॥ आगन्वा
समगच्छहि ॥ आयुर्दा देव अरसं गृण्यानः ॥
^६ उष्णेन वायवुदकेनेहि^७ ॥ उष्णेन
दधतां पर्वतेन ॥

॥ इति द्वितीयः प्रश्नस्तमाप्तः ॥

॥ मन्त्रप्रश्नद्वयं समाप्तम् ॥

हरिः औम् ॥ शुभमस्तु ॥

Bu. Wh. T. व्याहृतयश्च गताः II. I follow Haradatta on Āp. 23, 9, who says that there are ten Āhūtis; according to Sudarśanārya there are eleven, so that after सुव खाहां, औ खाहा^१ would have to be added. But see Āp. 2, 7 with the comm. 24a ददामि B pr. m. T.—मैषां E. मा नो नु T.—मेतत् E. 24b जीवे E.—दधतां E.— See TBr. III, 7, 11, 3.—द्वाविंशः खण्डः ॥ Wh. ॥२२॥ Bu. या त एषा रराव्या तनुः सप्तविंशतिः ॥ E. B. E. adds here: द्वितीयो मन्त्रपाठा समाप्तः ॥ २॥

^१ This list from या त एषा down to वायवुदकेनेहि is omitted in Wh. ^२ E. adds

numbers from 1-22. ³ उक्थन्वाति° B. E. उक्थन्वाति° Bu. ⁴ दन्मूकं E.
 दन्मूकं Bu. ⁵ कूर्कुरः सङ्ग° B. E. शिवं शिवं Bu. ⁶ B. ends: उष्णिग धाता
 ददातुक्थन्वा हविर्वातिः ॥ हारीः शौ ॥ इति मन्त्रप्रज्ञः समाप्तः ॥ E. ends: उष्णिग
 धाता ददातु उक्थन्वा हविर्वातिः ॥ ७ ॥ Wh. ends: उष्णिग दधतां पतिन ॥ हरिः
 श्रीम् मन्त्रप्रज्ञद्वयं समाप्तम् ॥ हरिः श्रीम् मुनमक्षु ॥ Bu. ends: उष्णिगायुर्दा आगन्ता
 योगियोगे सुश्रवः परि त्विमं सोमन्धाता यत् भूमेव्यस्य माता दृश ॥ उष्णिग दधतां
 पतिन ॥ हरिः श्रीम् ॥ श्रीकृष्णार्पणमक्षु ॥ ⁷ वाव उ° E. वायुवु° Bu.

APPENDIX A.

SYNOPSIS OF THE MANTRAPĀṬHA AND THE ĀPASTAMBĪYA GR̥HYASŪTRA.

Mantra- pāṭha	Āpastambīya Gr̥hyasūtra	Mantra- pāṭha	Āpastambīya Gr̥hyasūtra
I, 1, 1-2	4, 2	I, 5, 8-10 }	
3	3	11 }	5, 9
4	4	12 }	
5	5	13-15	10
6	6	16-17	12
7	7	18	18
8 }		6, 1	19
9 }		2-3	20
10 }		4-7	22
2, 1-5 }	8	8	23
6 }		9-11	24
7 }		12	25
8	9	13	6, 1
3, 1-2	10	14	3
3-6	15	7, 1-7	4
7-13	16	8-9	5
14	17	10	6
4, 1-16	3, 2	11-12	7
5, 1	3	8, 1 }	8
2	6	2 }	
3-5 }	7	3-15 }	10
6 }		9, 1 }	
7	8		

Mantra- pāṭha	Āpastambīya Gṛhyasūtra	Mantra- pāṭha	Āpastambīya Gṛhyasūtra
I, 9, 2		II, 3, I	
3	8, 11	2	
4-5		3-12	10, 12
6-7	12	13-23	
8	8, 2	24	
9-10	5	25	
10, 1-2		26	11, 1
3-9		27-30	2
10-13		31	3
11, 1-2	10	32	4
3		4, 1-11	6
4-6		12	7
7-11		13	5-12
12, 1-13, 4	13	14	13
13, 5-6	9, 2	15	14
7-10	3	5, 1	15
14, 1-7	4	2-10	
15, 1		11	18
2-4	6	12-21	
5		22	19
6		6, 1	
16 (Anuvāka)	9	2-13	22
17, 1-6	10	14	25
7-10	11	15	26
II, 1, 1		1, 1	
2	10, 5	2	
3-6	6	3	12, 3
7	7	4-11	
8	8	12	5
2, 1		13-18	6
2	9	19	
3-4		20	
5-7	10	21-23	
8		24	8
9-10		25	
11	11	26	
		27-32	

Mantra- pāṭha	Āpastambīya Grhyasūtra	Mantra- pāṭha	Āpastambīya Grhyasūtra
II, 8, 1-8	12, 9	II, 12, 3-5 (Haradatta)	} 15, 4
• • 1-8 (<i>bis</i>)	10	2-5 ² (Sudarśanārya)	
• 9-10		6-10	
• 11-9, 1		11-14	
9, 2	} 11	13, 1	
3		2	} 5
4		3-4	
5		5	
6	13	6	} 6
7	13, 2	7-14, 2	
8 }	3	14, 3	} 12
9 }		4	
10	5	5-9	
11	6	10	13
12 }	8	11-14	10, 1
13 }		15-22	8
14	9	15, 1	17, 1
10, 1-2	13	2	} 3
3-4		3-4	
5	16	3-4	4
6 }		5	5
7 }	17	6-11	6
8-12		12	} 7
13-18	18	13	
11, 1-8	14, 2	14	
9-11	3	15	9
12	5	16	10
13	6	17	11
14	11	18-21	12
15	14	22	13
16-18		16, 1-11	18, 1
19-20	15	12-13	} 3
21-31	} 15, 1	14	
32		15-17	6
33-12, 1 ² (<i>tris</i> , Sudarśanārya)		17, 1-3	7
33		4-7	8
12, 1	} (Haradatta)		
2			

Mantra- pāṭha	Āpastambīya Gṛhyasūtra	Mantra- pāṭha	Āpastambīya Gṛhyasūtra
II, 17, 8	{ 18, 10 19, 4	II, 20, 2-7	
9-25 }	18, 12	8-13	
26-27 }	18, 12	14-19	
18, 1	19, 7	20-23	21, 9
2 }	9	24	
3-7 }	11	25	
8-9	20, 1	26	
10	11-12	27	22, 1
11-12	4	28	4
14-30 }	5	29-35	5
31		21, 1	6
32		2-9	7
33-39 }	6	10-16	13
40		17	14
41		18 }	15
42-45	7	19 }	16
46	16	20-30	17
47-48	21, 3	31	23, 1
19, 1-7	(or 4)	32 }	2
8-13	4	33 }	3
	(or 3)	22, 1-2	5
14-16	6	3	6
20, 1	8	4	7
		5-6	8
		7-10	9
		11-13	10
		14-23	
		24	

APPENDIX ' B.

SYNOPSIS OF PARALLEL PASSAGES SHOWING THE RELATION OF THE MANTRAPĀṬHA TO THE VEDIC SAṂHITĀS.

p. = Pratika, indicates that the MSS. of the Mantrapāṭha give the Pratika only.

Mantrapāṭha	Rigveda-Saṁhitā	Atharvaveda-Saṁhitā	Taittiriya Saṁhitā	Taittiriya Brāhmaṇa and Aranyaka	Other Vedas
I, 1, 1	cf. X, 32, 1				
2	= X, 85, 23	cf. XIV, 1, 34			
3		cf. XIV, 1, 62			
4	cf. X, 85, 44	cf. XIV, 2, 17			
6	cf. X, 40, 10	cf. XIV, 1, 46			
7		cf. XIV, 1, 39			
8		cf. XIV, 1, 39			
9	cf. VIII, 91, 7	cf. XIV, 1, 41			
10		cf. XIV, 1, 40			
2, 1					cf. Maitr. S. I, 2, 1
2-5		cf. I, 33	cf. V, 6, 1, 1-2	cf. Br. II, 8, 9, 3	cf. Maitr. S. II, 13, 1
6	= I, 10, 12		= I, 3, 1, 2; VI, 2, 10, 7		
7 p.		cf. XIV, 1, 42	= I, 1, 10, 1	= Br. III, 3, 3, 2	
8	cf. X, 85, 26				
3, 1	= X, 85, 40	cf. XIV, 2, 3			
2	= X, 85, 41	= XIV, 2, 4			
3	cf. X, 85, 36	cf. XIV, 1, 50			
14 c-e			cf. IV, 2, 5, 1		cf. Va. XII, 58
14 f		cf. XIV, 2, 71			
4, 4		cf. XIV, 2, 52			cf. Bṛh. Up. VI, 4, 19
5	cf. X, 85, 25	cf. XIV, 1, 18			
6	cf. X, 85, 45				
11		cf. VIII, 6, 20			
12 p.	= I, 25, 19		} = II, 1, 11, 6	} = Br. III, 7, 11, 3 = A. IV, 20, 3	
13 p.	= I, 24, 11				
14 p.	= IV, 1, 4		} = II, 5, 12, 3-4	} = Br. III, 7, 12, 6	
15 p.	= IV, 1, 5				

Mantrapāṭha	Rigveda-Saṃhitā	Atharvaveda-Saṃhitā	Taittiriya-Saṃhitā	Taittiriya Brāhmaṇa and Aranyaka	Other Vedas
I, 4, 16				= Br. II, 4, 1, 9	
5, 2		cf. XIV, 2, 63			
3	= X, 85, 38	cf. XIV, 2, 1			
4	cf. X, 85, 39	cf. XIV, 2, 2			
5	= II, 7, 3				
7	cf. X, 85, 25	cf. XIV, 1, 17-18			
12	cf. V, 3, 2				
15	} cf. X, 85, 24	} cf. XIV, 1, 19; 58	} cf. I, 1, 10, 2; II, 5, 6, 1-2		
17					
6, 1	= X, 85, 1	= XIV, 1, 1			
2 p.	= I, 6, 1		= VII, 4, 20, 1	= Br. III, 9, 4, 1	
3 p.	= I, 30, 7	= XIX, 24, 7	= IV, 1, 2, 1; V, 1, 2, 1-2		
4	cf. X, 85, 20	cf. XIV, 1, 61			
6	cf. X, 85, 46	cf. XIV, 1, 44			
8	cf. X, 85, 28	cf. XIV, 1, 26			
9	cf. X, 85, 31	= XIV, 2, 10			
10	= X, 85, 32	cf. XIV, 2, 11			
11		cf. XIV, 2, 8			
12	cf. X, 40, 13	cf. XIV, 2, 6			
7, 1	cf. VIII, 1, 12	cf. XIV, 2, 47		= Ā. IV, 20, 1-2	
2 p.	= III, 1, 23		= IV, 2, 4, 3		
8		cf. XIV, 2, 9			
9		cf. XIV, 2, 7			
10		cf. XIV, 2, 12			
11	cf. X, 40, 12	cf. XIV, 2, 5			
12		cf. VII, 17, 4			
8, 1		cf. XIV, 2, 21			
6		= VI, 78, 1			
7		cf. VI, 78, 2			
8	cf. X, 85, 42 a; VI, 57, 6 b	cf. XIV, 1, 22 a			
9		cf. XIV, 1, 52			
10		= VI, 78, 3			
9, 1		cf. XX, 127, 12			
2	cf. X, 85, 2	cf. XIV, 1, 2			
4	cf. X, 85, 27	cf. XIV, 1, 21			
5	= X, 85, 33	cf. XIV, 2, 28			
6			cf. IV, 3, 4, 1		cf. Vs. XIV, 1
8	= I, 18, 6			= Ā. X, 1, 4	cf. Maitr. S. II, 8, 1
9				= Ā. X, 1, 4-5	= Vs. XXXII, 13
10				= Ā. X, 1, 5	

SYNOPSIS OF PARALLEL PASSAGES.

92

Mantrapāṭha	Rigveda-Saṃhitā	Atharvaveda-Saṃhitā	Taittiriya Saṃhitā	Taittiriya Brāhmaṇa and Aranyaka	Other Vedas
I, 20, 1	cf. X, 85, 22	cf. XIV, 2, 33			
2	cf. X, 85, 21	cf. XIV, 2, 33			
7					
8			cf. I, 4, 14		cf. Maitr. S. III, 12, 12
9			cf. III, 4, 4, 1		
11, 1	= X, 183, 1				
2	cf. X, 183, 2				
3	cf. X, 85, 43				
5	cf. X, 85, 43	cf. XIV, 2, 40			
6	cf. X, 85, 37	cf. XIV, 2, 38			
7		cf. XIV, 2, 39 a			
9	cf. X, 183, 3				
10	cf. VIII, 31, 8				
11	cf. VIII, 31, 9				
12, 1-3	= X, 184	cf. V, 25, 3; 5			
4	cf. Khila 30, 2	cf. V, 25, 2; VI, 17, 1			cf. Brh. Up. VI, 4, 21
5					
6	cf. Khila 30, 3	cf. V, 25, 10-13			
7	= Khila 30, 1				
9		cf. III, 23, 2			
13, 1		cf. III, 23, 5 a			
2		cf. III, 23, 3-4			
3		cf. III, 23, 4			
5		cf. XIX, 8, 4 a			
10	= II, 43, 2 a				
14, 1	= VII, 41, 1	cf. III, 16, 1		= Br. II, 8, 9, 7	= Vs. XXXIV, 34
2	= VII, 41, 2	cf. III, 16, 2		= Br. II, 8, 9, 7-8	= Vs. XXXIV, 35
3	cf. VII, 41, 3	cf. III, 16, 3		= Br. II, 5, 5, 2; 8, 9, 8	cf. Vs. XXXIV, 36
4	= VII, 41, 4	cf. III, 16, 4		= Br. II, 8, 9, 8	= Vs. XXXIV, 37
5	cf. VII, 41, 5	cf. III, 16, 5		= Br. II, 5, 5, 2; 8, 9, 8-9	cf. Vs. XXXIV, 38
6	= VII, 41, 6	cf. III, 16, 6		= Br. II, 8, 9, 9	= Vs. XXXIV, 39
7	cf. VII, 41, 7	cf. III, 16, 7		= Br. II, 8, 9, 9	cf. Vs. XXXIV, 40
15, 1	cf. X, 145, 1	cf. III, 18, 1			
2	cf. X, 145, 2	cf. III, 18, 2			
3	= X, 145, 3	cf. III, 18, 4			
4	cf. X, 145, 4	cf. III, 18, 3			
5	cf. X, 145, 5	cf. III, 18, 5			
6	= X, 145, 6	cf. III, 18, 6			
16, 1	= X, 159, 1	cf. I, 29, 5			
2	cf. X, 159, 2				

Mantrapāṭha	Rigveda-Saṃhitā	Atharvaveda-Saṃhitā	Taittirīya-Saṃhitā	Taittirīya Brāhmaṇa and Āraṇyaka	Other Vedas
I, 16, 3	cf. X, 159, 3				
4	cf. X, 159, 4				
5	cf. X, 159, 5				
6	cf. X, 159, 6				
17, 1	cf. X, 163, 1	cf. XX, 96, 17; II, 33, 1			
2	= X, 163, 2	= XX, 96, 18; II, 33, 2			
3	= X, 163, 3	= XX, 96, 19 cf. II, 33, 4			
4	cf. X, 163, 4	cf. XX, 96, 20; II, 33, 5			
5	cf. X, 163, 5	cf. XX, 96, 21			
6	cf. X, 163, 6	cf. XX, 96, 22			
7	cf. X, 85, 29	cf. XIV, 1, 25			
8	cf. X, 85, 30	cf. XIV, 1, 27			
9	cf. X, 85, 34	cf. XIV, 1, 29			
10	cf. X, 85, 35	cf. XIV, 1, 28			
II, 1, 1		cf. VI, 68, 1			
2 a		cf. VI, 68, 2	= I, 2, 1, 1		
2 b	= I, 23, 21 b				
3 a		= VI, 68, 3 a		= Br. II, 7, 17, 2	
3 b		cf. VI, 68, 3 b; VIII, 5, 21 b		cf. Br. II, 7, 17, 2	
7		cf. VIII, 2, 17			
2, 1		cf. II, 13, 1		cf. Br. I, 2, 1, 11	
5		cf. XIV, 1, 45			
6		cf. II, 13, 2; XIX, 24, 4			
7		cf. XIX, 24, 5			
8		cf. II, 13, 3; XIX, 24, 6			
3, 2 a	cf. IV, 58, 1 a			cf. Ā. X, 10, 2	cf. V. XVII, 89
2 b	cf. I, 109, 7 b				
24			cf. Ts. I, 3, 1, 1; II, 6, 4, 1, and often	cf. Ā. III, 10, 1	
4, 2 p.			= II, 3, 10, 3	= Br. II, 7, 7 5 cf. Ā. II, 5, 1	
3	= I, 89, 9				
5 a	= Khila 29, 1				
6	cf. Khila 29, 3			cf. Ā. X, 41	

Mantrapāṭha	Rigveda-Samhitā	Atharvaveda-Samhitā	Taittiriya Samhitā	Taittiriya Brāhmaṇa and Āraṇyaka	Other Vedas
II, 4, 23 p ^o	= III, 62, 10		= I, 5, 6, 4		
5, 11			= I, 2, 8, 1		
12-21	cf. VII, 66, 16 ^o			= Ā. IV, 42, 5 (32)	
6, 2		cf. XIX, 64, 1-2			
3-5			= I, 4, 45, 3 ; VI, 6, 3, 5	= Br. II, 6, 6, 4-5	cf. Maitr. S. I, 3, 39
6	cf. I, 23, 23 ; X, 9, 9		cf. I, 4, 45, 3 ; 46, 2	cf. Br. II, 6, 6, 5	cf. Maitr. S. I, 3, 39
7	cf. I, 23, 24 a				
8	cf. I, 23, 24 b				
15		cf. II, 13, 5			
7, 1	= I, 94, 1	cf. V, 28, 7			cf. Vs. III, 62 = Vs. III, 63
2					
3					
13-15 p.	= X, 9, 1-3		= IV, 1, 5, 1 ; V, 6, 1, 4 ; VII, 4, 19, 4	= Ā. IV, 42, 4 ; X, 1, 11-12	
26				cf. Br. I, 2, 1, 19-20	cf. Vs. XXXIV, 5b
8, 1	cf. Khila 27, 1				
2	cf. Khila 27, 2				
3	cf. Khila 27, 3				cf. Bṛh. Up. VI, 3, 3
5					
8	cf. Khila 27, 4				
11		cf. IV, 9, 9		cf. Ā. VI, 10, 2	cf. Vs. V, 33 cf. Vs. V, 28
9, 3					
4					
5			cf. II, 6, 4, 1 ; VII, 1, 11, 1 ; V, 7, 3, 1		
6 p.	= X, 128, 5		= IV, 7, 14, 2	= Ā. X, 32 = Ā. X, 35	
10, 3				cf. Br. II, 4, 8, 7	
4					
7 a					
11, 1-4 p.			= III, 3, 11, 2-3 = I, 4, 46, 1-2 = III, 3, 11, 5		
5-8 p.	= V, 4, 10				
10-11 p.	= II, 32, 4-5				
20		cf. I, 11, 4			
21-31 p.	cf. X, 45		= IV, 2, 2		= Bṛh. Up. VI, 4, 8 a ; 26 b
33					cf. Bṛh. Up. VI, 4, 26
12, 1					
2	cf. Khila 29, 2				
6-10		cf. II, 10		= Br. II, 5, 6, 1-3	

Mantrapāṭha	Rigveda-Saṃhitā	Atharvaveda-Saṃhitā	Taittirīya Saṃhitā	Taittirīya Brāhmaṇa and Āraṇyaka	Other Vedas
II, 14, 5-9 p. 15, 2	cf. I, 22, 5	cf. XVIII, 2, 19	= II, 3, 10, 3	= Ā. X, 1, 10	cf. Vs. XXXV, 21; XXXVI, 13
4		cf. III, 12, 7			
5		cf. III, 12, 6 a			
15 p.			= IV, 2, 3, 1; V, 2, 2, 1	= Br. III, 11, 4, 1	
18 { 19 } p.	cf. VII, 54, 1 cf. VII, 54, 3		} = VI, 4, 10, 1		
20	cf. VII, 54, 2				
21	= VII, 55, 1				
17, 5-7 p.			= IV, 2, 8, 3		cf. Vs. XIII, 6-8
14-19 p.			= V, 5, 10, 1-3		
20-25 p.			= V, 5, 10, 3-5		
18, 6-7			= VII, 1, 12		
9 p.	cf. V, 84, 1		= II, 2, 12, 2		
10	cf. I, 16, 1 a				cf. Maitr. S. 41, 9, 1
46			cf. IV, 5, 3, 1		
47-48 p.			= I, 1, 14, 2-3		
19, 7	cf. X, 15, 13				
20, 27		cf. III, 10, 2			
28					cf. Vs. XXXV, 20
30-32 p.			= IV, 3, 11, 1		
34		cf. III, 10, 5			
35		cf. III, 10, 12			
21, 17 p.			= I, 7, 7, 2		
20-30			= VII, 1, 12		
22, 3 a		cf. VI, 42, 1 a			
4		cf. III, 15, 6			
7 p.	cf. X, 19, 8		= III, 3, 10, 1		
19 p.	= X, 121, 10	cf. VII, 79, 4; 80, 3	= I, 8, 14, 2; III, 2, 5, 6	= Br. II, 8, 1, 2-3; III, 5, 7, 1-2	cf. Vs. X, 20
24	cf. X, 18, 4	cf. XII, 2, 23		= Br. III, 7, 11, 3 cf. Ā. VI, 10, 2	cf. Vs. XXXV, 15

INDEX OF MANTRAS.

An asterisk indicates that the MSS. give only the Pratika of the Mantra.

अँशसि हसं II, 3, 9.	अङ्गादङ्गात्सं भवसि . . .	*अन्नपतेऽन्नस्य II, 15, 15.
*अङ्गान्दसि सानयन् II, 11, 24.	वेदो वे II, 14, 3.	अन्नमिष ते वृशे II, 21, 10.
अभीभ्यं ते नासिकाभ्यां I, 17, 1.	अङ्गादङ्गाहोहोहोहोः I, 17, 6.	अन्नायाय व्युद्भं II, 7, 19.
अपये कन्ववाहनाय II, 19, 13; 21, 9.	अजीता खाम II, 5, 20.	अन्वासारिण उप II, 18, 44.
अपये अग्निविदे स्वाहा I, 4, 3.	अतिवलाहिससि II, 17, 12.	अपञ्चं त्वा मनसा चैकितानं I, 11, 1.
अपये त्वा II, 3, 13.	अत्योऽसि II, 21, 22.	अपञ्चं त्वा मनसा दीधानां I, 11, 2.
अपये वृहते II, 6, 9.	(अन्निरयर्वाङ्गिरोमि° II, 21, 5.)	अप चेत पदा II, 17, 26.
अपये समिधमाहार्यं II, 6, 2.	अन्नस्त्वा II, 3, 21.	अपां त्वीषधीर्नां II, 14, 11-14.
अपये स्विष्टकृते सुकृतकृत II, 18, 31.	*अधिपतयो नाम स्य II, 17, 24.	अपाशोऽसुरो मे II, 7, 26.
अभिः प्रान्नातु II, 10, 7.	*अधिपत्नी नामासि II, 17, 18.	अपो अवान्वचारिषं II, 6, 6.
*अधिरायुष्मात्स II, 14, 5.	अध्वनामध्वपते श्रेष्ठ° II, 3, 32.	अप्रजस्तां पौत्रमृत्तुं I, 4, 11.
अपिरितु प्रथमो देवतानां I, 4, 7.	अध्वनामध्वपते स्वसि II, 21, 18.	अप्सरस्तु यो गन्धः II, 7, 24.
अपिष्ठ आयुः प्रतरां II, 4, 4.	अनु पोऽङ्गदनु° II, 22, 9.	अप्सरानु च या मेधा II, 4, 6.
अपिष्ठे हसं II, 3, 3.	(अनु वोऽङ्गदनु° II, 22, 9.)	अप्सु जात II, 17, 2.
अपि प्रत्यक्षिते त्वं I, 10, 3.	अनुहवं परिहवं I, 13, 5.	अभि वर्धतां पयसा I, 8, 7.
अघोरचक्षुरपतिघ्नेधि I, 1, 4.	अनुकृतं परिकृतं I, 13, 6.	अभ्रातुर्घ्नीं वक्ष्यापतिर्घ्नीं I, 3.
*अङ्गी न्यङ्गावभितो II, 21, 17.	अनुचरा अजवस्तनु I, 4, 2.	अमीवहा वासोऽप्यते II, 15, 21.
अङ्गादङ्गात्सं भवसि . . .	अन्तकाय त्वा II, 3, 20.	अमृतापिधानमसि II, 10, 4.
आत्मा वे II, 11, 33.	अन्तर्दध अतुमिर° II, 19, 6.	अमृताऽऽतिममृतायां II, 15, 14.
	अन्तर्दधु पर्यतेर° II, 19, 4.	

अमृतोपखरणमसि II, 10, 3.	अस्य परे निक्षेपस्य I, 6, 14.	आयुषि ब्रह्मवर्चसि II, 11, 16b (=Sudarś.: II, 11, 17).
अमोचि यच्चाद् II, 12, 9.	अहं केतुरहं मूर्धा I, 16, 2.	आयुषं वर्चसं II, 8, 1.
अयं वामक्षिणा रथो II, 21, 19.	अहं गर्भमदधाम I, 11, 9.	आरुति अभिरक्षु I, 13, 7.
अयं कश्चिं पतयन्ते II, 13, 7.	अहमसि सहमाना I, 15, 5.	आ रोहोऽसुप I, 11, 7.
अयं कुमारो II, 13, 2.	अहिंसातिबलसे II, 17, 11.	आर्द्रधारणा यच I, 11, 8.
अयं नो देवस्तविता I, 7, 12.	आगन्धोष्ठं महिषी I, 8, 3.	*आवर्तन वर्तय II, 22, 7.
अयं नो मद्याः पारं I, 6, 13.	आगन्ता समगन्तहि II, 3, 1.	आवर्तने निवर्तन II, 22, 8.
अयमभिर्गृहपतिः I, 8, 4.	*आ तं भव सौ II, 11, 29.	आ वामगन्तुमतिः I, 7, 11.
अयश्चण्डो मर्षे II, 13, 9.	आ तिष्ठिममरमानं... क्षिरा	आशसन् विशसनमधो I, 17, 10.
अयश्चापिऽस्य I, 5, 18.	भव I, 5, 1; 6; 11.	
अरिष्टा अस्माकं II, 15, 16.	आ तिष्ठिममरमानं... क्षिरो	*आशासना सीमन्तं I, 2, 7.
अर्यमणं नु देवं I, 5, 7.	भव II, 2, 2.	आशेव ते वृषे II, 21, 13.
अर्यमा ते हसं II, 3, 8.	आ ते गर्भो योजिमेतु I, 12, 9.	(आस्त्री ब्राह्मणाः I, 1, 7.)
अर्यन्धो अग्निं परि I, 1, 8.	आ ते वाचमा II, 21, 33.	
अर्वासि II, 21, 24.	आ त्वा कुमारस्य II, 15, 4.	*इडामपि I, 7, 2.
अवजिह्वक निजिह्व II, 21, 32.	आ त्वा वहन्तु II, 18, 10.	इदमहं या त्वयि I, 1, 5.
अव ज्यामिव II, 22, 3.	आदित्य प्रायश्चित्ति I, 10, 5.	इदमहमसुख II, 7, 12.
*अवस्थावा नामास्तु II, 17, 17.	आदित्यानां पत्न्या II, 21, 30.	इन्द्र वहि दन्द्र्यूकं II, 17, 1.
	आ नः प्रजां वनयतु I, 11, 5.	इन्द्रस्य गृहा II, 15, 13.
*अवस्थावानो नाम स्य II, 17, 23.	आन्तेभ्यस्ते गुदाभ्यः I, 17, 3.	इमे वि ज्यामि वरुणस्य I, 5, 17.
अवुधमसौ II, 4, 14.	आप उन्धन्तु जीवसे II, 1, 2; 7, 5; 14, 16.	इमे सीममर्हते II, 7, 1.
अरमा भव परमूर् II, 12, 1; 14, 4.	आपः पादावनेजनीः II, 9, 10.	इमे जीवेभ्यः परिधिं II, 22, 24.
अह्नीणा तनूर्भवति I, 17, 8.	आपस्तुप्तेषु II, 13, 6.	*इममप्य आयुषि II, 4, 2.
अश्वावतीर्जोमतीः I, 14, 7.	*आपो हि उद् मधोऽसुवः II, 7, 13.	*इमे मे वरुण I, 4, 12; 7, 3; 8, 11; II, 4, 7; 22, 14.
अश्वोऽसि II, 21, 20.	आभिद्वाहं दशमिः II, 11, 15.	इमां खगाभ्योवधीं I, 15, 1.
असपत्ना सपत्निनी I, 16, 5.	आ भा गन्धशसा II, 9, 12; 10, 2.	इमां त्वमिन्द्र मीढुः I, 4, 6.
असविष ते देव II, 3, 31.	आयमनीर्यमयत II, 11, 18.	इमानभिस्त्रासतां I, 4, 8.
असी नामासि II, 3, 28.	आयुर्दा देव अरसं II, 2, 1.	इयं दुवत्तात II, 2, 9.
अस्मिन्नहं सहस्रं II, 14, 32.		इयं नारुप व्रति I, 5, 2.

*इयमेव सा या II, 20, 30.
इयमोवधि चायमाणा II, 7.
• 25 •
इवमूर्जमभि I, 3, 14d. •
इवसोर्जस II, 15, 8.
इह नायः प्र जायध्वम् I, 9, 1.
इह धृतिरिह II, 18, 6.
इह प्रियं प्रजया I, 9, 4.
इह रत्निरिह II, 18, 7.
इहैव तिष्ठ निमिता II, 15, 3.
इहैव सं मां वि धोष्ट I, 8, 8.
•
ईशानस्य देवस्य II, 18, 24.
ईशानाय देवाय II, 18, 16.
•
*उक्थउक्थे सोमः II, 11, 8.
उक्थसास्यति II, 21, 1.
उग्रस्य देवस्य II, 18, 27.
उग्राय देवाय II, 18, 19.
उक्षीर्वादि (v.l. र्वाजि) पुत-
नाजि II, 8, 2.
उतीदानीं भगवन्तः I, 14, 4.
उत्तराहमुत्तरे I, 15, 3.
उत्तानपर्णे सुभगे I, 15, 2.
उदसी सूर्यो अगात् I, 16, 1.
उदायुषा स्थायुषो II, 5, 11.
उदीर्ध्वतः पतिवति I, 10, 2.
उदीर्ध्वतो विश्वावसो I, 10, 1.
उदुत्तरमारोहन्ती I, 6, 5.
उद्गातिव शृङ्गे I, 13, 10.
उदीयस्य जातवेदः I, 9, 9.
उद्भिधमाय उच्चर II, 15, 12.

उप तेऽर्धो सहमानाम् I, 13, 6.
उप सृष्टु मीडुषी II, 18, 12.
उप सृष्टु मीडुग II, 18, 11.
उप्लवाय केशान् II, 1, 8; 7,
11; 14, 22.
*उशिक पावको अरतिः II,
11, 25.
उष्णिग वायुवुदकेन II, 1, 1;
7, 4; 14, 15.
ऊर्ध्वां तेऽधीवज्रां I, 17, 4.
•
अतस्य गोप्त्री II, 2, 10.
*अतस्य पन्थामनु II, 20, 32.
अतेन खूणावधि II, 15, 5.
अभिर्बोधः प्रबोध II, 16, 14.
•
एकमिषे I, 3, 7.
एकाष्टका तपसा II, 20, 35.
एकाष्टकां पञ्चत II, 20, 33.
एतत्ते जतासी II, 20, 8.
एतत्ते पितामहासी II, 20, 9.
एतत्ते पितामहासी II, 20,
12.
एतत्ते प्रपितामहासी II, 20,
10.
एतत्ते प्रपितामहासी II, 20,
13.
एतत्ते मातरसी II, 20, 11.
एतान्प्रतीतान् II, 13, 12.
एते ते प्रति II, 16, 12.
•
एधोऽक्षिधि II, 6, 3.

एष ते तत मधु II, 19, 14.
एष ते पितामह II, 19, 15.
एष ते प्रपितामह II, 19, 16.
एषा ते अग्नि II, 6, 11.
•
ऐतु गर्भो अचितः II, 11, 17b;
18 b (=Sudarś.: II, 11,
18; 19).
•
औ स्वाहा I, 10, 13; II, 12,
14; (22, 23 note.)
औ कल्पयत II, 10, 18.
*औवस्विनी नामासि II, 17,
15.
औसुतुजत II, 10, 12.
औषधीभ्यस्त्वा II, 3, 22.
•
औक्षव इत्तमुपा II, 16, 2.
औक्षुल्ला चावाणो II, 20,
34.
कन्यला पितृभ्यो यती I, 4, 4.
करोमि ते प्राजापत्यम् I,
13, 1.
कस्य ब्रह्मचार्यसि II, 3, 29.
कामप्रमुधतां I, 13, 4.
कामस्तमुधतां I, 13, 4 v.l.
कूर्जुरस्सुकूर्जुरः II, 16, 1.
केतवे मगवे II, 21, 7.
केशिनी अक्षोमिनीः II, 13, 10.
को नामासि II, 3, 27.
*कन्या नाम स्य II, 17, 25.
कूरमेतत्कटुकम् I, 17, 9.
[III. 8.]

*वेचस्व पतिना II, 18, 47.

*वेचस्व पति मधु II, 18, 48.

वेचिथे त्वा निर्वर्त्तते II, 12, 6.

खेऽनसः खे रथः I, 1, 9.

(खे रथस्व खे I, 1, 9.)

गदाय त्वा II, 3, 19.

गन्धर्वाय जनिविदे स्वाहा I, 4, 2.

गर्भं धेहि सिनीवालि I, 12, 2.

गृभ्यामि ते सुप्रजास्त्वाय I, 3, 3.

गृहपोप स्युश्च II, 18, 33.

गृहपुप स्युश्च II, 18, 34.

गृहाम्भद्रान्तुमनसः I, 8, 2.

गौरस्वपहतपाप्मा II, 10, 6.

गौर्धेनुभव्या माता II, 10, 9.

ग्रीवाभ्यस्त उष्णिहाभ्यः I, 17, 2.

घोषिण उप स्युश्च II, 18, 35.

चत्वारि मायोभवाय I, 3, 10.

चित्तं च चित्तिश्च I, 10, 9.

*हृन्स्वती उषसा II, 20, 31.

जग्धा वितुष्टिर् II, 16, 17.

जग्धो मशको II, 16, 18.

जग्धो व्यध्वरो II, 16, 16.

जगदन्निरथर्वाङ्गि II, 21, 8.

जयन्ताय स्वाहा II, 18, 30.

जयन्तोप स्युश्च II, 18, 13.

जरां गच्छासि II, 2, 7; 7, 31.

जीवां हृदन्ति I, 1, 6.

जीविम शरदशतं II, 5, 14.

ज्योक्ता सूर्यं II, 5, 21.

तद्यक वैशालेय II, 17, 9.

तद्यदुदेवहितं II, 5, 12.

*तत्त्वा यामि I, 4, 13; 7, 4; 8, 12; II, 4, 8; 22, 15.

तत्सत्यं यत्तेऽमावास्यायां II, 17, 4.

तत्सत्यं यत्ते सरमा II, 16, 7.

तत्सत्यं यत्वेन्द्रो II, 16, 4.

*तत्सवितुर्वरेण्यं II, 4, 13.

तन्म ऊर्जे धाः II, 10, 17.

तन्मा चायि II, 10, 15.

तपस्व मे II, 5, 8.

*तस्मा अरं गमाम II, 7, 15.

तस्व तेऽशीय II, 10, 16.

ता मन्दसाणा मनुषः I, 6, 12.

तां पूषञ्जिवतमाम् I, 11, 6.

तासां त्वं छण्ण II, 14, 20.

तिलदेऽव पयस्व II, 11, 19.

तुभ्यमग्ने पर्यवहन् I, 5, 3; 8; 13.

तुष्यत तुष्यत तुष्यत II, 20, 23; 25.

तुष्यन्तु भद्रतयः II, 20, 22.

तुष्यन्तु भवन्ताः II, 20, 21.

तेकश्च ससरमतण्डश्च II, 16, 8.

तेजोऽसि तेजः II, 6, 5.

तेन भूतेन हविषा I, 8, 6.

ते ह पूर्वैः त्वनासो I, 3, 4.

वक्षी विद्यायि यशोऽसि II, 10, 1.

वायमसि परि II, 17, 3.

वीक्षि व्रताय I, 3, 9.

व्यापुषं जमदग्निः II, 7, 2.

*त्वं नो ऋषि I, 4, 14; 7, 5; 8, 13; II, 4, 9; 22, 16.

*त्वमग्ने अयासि I, 4, 16; 7, 7; 8, 15; II, 4, 11; 22, 18.

त्वमर्यमा भवसि I, 5, 12.

त्वयि मेधां . . . त्वयि सूर्यो II, 12, 5.

त्वयि मेधां . . . त्वयोन्द्र II, 12, 4.

त्वयि मेधां . . . त्वव्यभिस् II, 12, 3.

त्वष्टा आयामजनयत् I, 8, 10.

*त्वामग्ने यजमाना II, 11, 30.

*त्वे सु पुत्र II, 11, 7.

दश मासाञ्छयागः II, 11, 17.

*दिवस्वरि प्रथमं II, 11, 21.

(दिवादित्वेन II, 21, 4.)

दिवो नु मा बृहतो II, 22, 13.

*दृशानो वक्त्रा II, 11, 31.

देवसेना उप स्यु II, 18, 40.

देवस्व त्वा सवितुः प्रसव उप II, 3, 24.

देवस्व त्वा सवितुः प्रसवेऽवि II, 9, 5.

*देवा आयुष्मन्तस्ते II, 14, 9.

देवीदेवाय II, 2, 4, 7, 28.	न वै श्वेतस्त्रां II, 17, 27.	पुमाँसि पुत्रो नारि I, 13, 2.
*देवीश्वरुवीरव II, 9, 6.	नह्यस्य नाम I, 15, 4.	पूषा ते हस्तं II, 3, 7.
नमवापुषिबीभ्यां स्वाहा II, 6, 10.	नामयति न ददति II, 13, 5.	पूषा स्वेतो नयतु I, 2, 8.
बीक्षे.पुष्टं रचतु I, 4, 10.	निन्दा च मे II, 5, 3.	पुषिबी ते पाचं II, 20, 1.
द्वारापोष सुश II, 18, 42.	निरेतु पुष्टि श्वेतं II, 11, 20.	(पुषिब्यपिनर्वा II, 21, 2.)
द्वारापुष सुश II, 18, 43.	*निलिम्पा नाम स्य II, 17, 21.	पुषिब्ये स्वा सवैश्वानराय II, 3, 23.
दे उर्वे I, 3, 8.	निशीथचारिणी II, 14, 2.	प्रजापते तन्वं मे I, 11, 4.
धर्मस्य स्य II, 15, 19.	निषक्त्रिपुं सुश II, 18, 45.	*प्रजापते न स्वदे II, 22, 19.
*धाता ददातु दासुषे II, 11, 4.	नीललोहिते भवतः I, 6, 8.	प्रजापते प्रायश्चित्ते I, 10, 6.
*धाता ददातु नो रचिमी II, 11, 1.	नुमन्ता असि II, 21, 28.	प्रजापतेश्चरणीमसि II, 9, 4.
*धाता ददातु नो रचिं प्रा II, 11, 3.	नेजनेष परा पत I, 12, 7.	प्रजाया आभ्यां प्रजापते I, 8, 5.
*धाता प्रजाया उत II, 11, 2.	पञ्च पशुभ्यः I, 3, 11.	प्र गु वोचं चि II, 10, 10.
धृतराष्ट्रिरावत II, 17, 10.	परमेष्ठसि परमां II, 18, 1.	प्रति चचे प्रति II, 18, 3.
ध्रुवचितिर्ध्रुवयोनिः I, 9, 6.	परा देहि शाबलं I, 17, 7.	प्रति प्रजायां प्रति II, 18, 5.
ध्रुवैधि पोषा I, 8, 9.	परि स्वा गिरिरमिहं II, 22, 5.	प्रतिष्ठे स्यो देव II, 9, 3.
नक्तंवारिण उर II, 14, 1.	परि स्वा गिर्वशो I, 2, 6.	प्रत्यवच्छो नो II, 18, 2.
नन्दाम शरद II, 5, 15.	परि स्वापि परि II, 6, 1.	प्रत्यक्षेषु प्रति II, 18, 4.
नमश्शक्तदे दद्राय I, 13, 8.	परि धत्त धत्त II, 2, 6; 7, 30.	प्र स्वा सुहामि I, 5, 16.
नमश्शक्तजज्ञभाभ्यां II, 7, 22.	पेरीदं वासो अधि II, 2, 8; 7, 32.	प्रपुन्वन्त उप II, 18, 38.
नमस्ताभ्यो देवताभ्यः II, 7, 23.	पशुपतये देवाय II, 18, 17.	प्र ब्रवाम शरद II, 5, 19.
*नमो नमो सपैभ्यो ये के च II, 17, 5.	पशुपतिर्देवस्य II, 18, 25.	प्रसवश्चोपयामस्य I, 10, 7.
नमो नमो सपैभ्यो ये पार्थिवा II, 17, 8.	पक्षेम शरदश्रुतं II, 5, 13.	प्रसाधस्ये देवि II, 8, 7.
नमो महाय चा II, 7, 21.	पिबे स्वाहा II, 19, 9; 11.	प्र सु रमन्ता I, 1, 1.
नमो निषक्त्रिण II, 18, 46.	पिबतूदकं II, 10, 11.	प्रस्य स्यः प्रयं I, 9, 3.
नरोऽसि II, 21, 23.	पुँसुवनमसि II, 11, 14.	*प्राची नामासि II, 17, 16.
	पुषान्योचानमि II, 20, 24.	प्राणस्य ब्रह्मचार्यसि II, 3, 30.
	पुषिब्येमां कुमारिणा I, 11, 10.	प्राणि निविष्टो II, 20, 26.
	पुनः पत्नीमभिरदात् I, 5, 4; 9; 14.	प्रातरग्निं प्रभतरिहं I, 14, 1.
		प्रातर्जितं भगमुयं I, 14, 2.
		प्रियं मा देवेषु II, 8, 4.

प्रेतो मुञ्चाति नामतः I, 4, 5.
 *बद्धित्या पर्वतानां II, 18, 9.
 बिभ्रन्निष्कं च II, 16, 3; 6.
 ब्रह्म च ते चचं II, 15, 6.
 ब्रह्मचर्यमागामुप II, 3, 26.
 ब्रह्मचार्यस्वपोऽशन II, 6, 14.
 ब्रह्मण आणी स्तः II, 4, 15.
 *ब्रह्मायुष्मत्तद् II, 14, 8.
 भग एव भगवो I, 14, 5.
 भग प्रणेतर्भग I, 14, 3.
 भगस्ते हस्तं II, 3, 10.
 भवस्व देवस्व II, 18, 22.
 भवाम श्रद° II, 5, 17.
 भवाय देवाय II, 18, 14.
 भीमस्व देवस्व II, 18, 28.
 भीमाय देवाय II, 18, 20.
 भुव स्वाहा I, 10, 11; II, 12, 12; 22, 22.
 भुवोऽपां त्र्योषधीर्नां II, 14, 12.
 भुवो वायुनान्तरि° II, 21, 3.
 भूः पृथिव्यग्नि° II, 21, 2.
 भूतम् II, 10, 13.
 भूमिर्भूमिमगान् II, 15, 17.
 भूरपां त्र्योषधीर्नां II, 14, 11.
 भूर्भुवस्सुवः II, 11, 9.
 भूर्भुवस्सुवरपां त्र्योषधीर्नां II, 14, 14.
 भू स्वाहा I, 10, 10; II, 12, 11; 22, 21.

मधुश्च माधवश्च I, 10, 8.
 मम पुत्राश्चतुर्हणः I, 16, 3.
 मयि पर्वतपूरुषं II, 9, 1.
 मयि महो मयि II, 9, 11.
 महते देवाय II, 18, 21.
 महतो देवस्व II, 18, 29.
 मा ते कुमारं II, 13, 1.
 मा ते गृहे निशि I, 4, 9.
 मा नो हिंसीज्जातवेदः I, 9, 10.
 मार्जयन्तां मम पितरः II, 20, 2; 14.
 मार्जयन्तां मम पितामहाः II, 20, 3; 15.
 मार्जयन्तां मम पितामह्यः II, 20, 6; 18.
 मार्जयन्तां मम प्रपितामहाः II, 20, 4; 16.
 मार्जयन्तां मम प्रपितामह्यः II, 20, 7; 19.
 मार्जयन्तां मम मातरः II, 20, 5; 17.
 मा विद्व्यरिपन्थिनः I, 6, 10.
 मिचक्ष वरुणश्च II, 15, 9.
 मिचक्षो हस्तम् II, 3, 11.
 मिचस्त्वमसि II, 3, 12.
 मिचस्व चतुर्धर्मां II, 2, 11.
 मिश्रवाससः कौबेरका II, 13, 11.
 मुखर्वे त्वा II, 3, 17.
 मेधां ते देवस्त° II, 12, 2.
 मेधां मह्यमङ्गिरसः II, 4, 5.
 मेहनाद्वर्णकरणाक्षो I, 17, 5.

मोदाम श्रद° II, 5, 16.
 य एति प्रदिशस्त्वर्वाः I, 3, 6.
 *यश्च आयुष्मान्त II, 14, 7.
 यश्च दक्षिणश्च II, 15, 7.
 यश्चो वर्धतां यश्चस्व II, 10, 8.
 यत्पुरेण मर्चयता II, 1, 7; 7, 10; 14, 21.
 यत्त एतन्मुखे II, 22, 2.
 यत्ते सुफीमे II, 13, 4.
 यथा पृथिव्यग्निर्गर्भा I, 12, 5.
 यथेयं पृथिवी मही I, 12, 4.
 यथैव सोमः पवते II, 11, 16.
 यदपेस्तेन्द्रस्व II, 5, 10 h.
 यदहं धनेन प्रपण्यं° II, 22, 4.
 यदाज्ञं वैककुद् II, 8, 11.
 यदि मामतिमन्या° II, 22, 10.
 यदि वृषावय° II, 22, 11.
 यद्वते चिदभिन्निषः I, 7, 1.
 यद्वाह्मणानां ब्रह्मणि II, 5, 10.
 यद्भूमेः कूरं II, 15, 1.
 यद्भूमेर्हृदयं II, 13, 3.
 यन्म आत्मन आ° II, 5, 10 c.
 यन्मधुनो मध्वं II, 10, 5.
 यन्मे पितामही II, 19, 3.
 यन्मे प्रपितामही II, 19, 5.
 यन्मे माता प्रभुलोम II, 19, 1.
 यन्मे वर्चः परा° II, 9, 2.
 यमाय त्वा II, 3, 18.
 ययुर्नामासि II, 21, 29.
 ययोऽसि ययो II, 21, 16.
 *यस्ते अथ द्वावद् II, 11, 28.

*यस्त्वा हृदा कीरिणा II, 11, 5.	येनावपत्सर्विता II, 1, 3; 7, 6; 14, 17.	विगृह्य बाहू II, 16, 5.
यस्मिन्भूतं च भव्यं II, 5, 22.	येनेन्द्रो हविषा I, 16, 4.	विचिन्वन्त उप II, 18, 37.
*यस्यै त्वं मुञ्चते II, 11, 6.	ये पक्षिणः पतयन्ति II, 22, 12.	वित्तमिव ते वृष्टे II, 21, 12.
यस्य ते प्रथमवासां II, 6, 15.	ये वध्वश्चन्द्रं I, 6, 9.	*विद्या ते अग्ने II, 11, 22.
या अन्नन्तन् II, 2, 5; 7, 29.	*योगेयोगे I, 6, 3; II, 4, 1.	विद्या च मे II, 5, 5.
या आख्याता II, 18, 41.	यो मापे भागिनं II, 6, 12.	वियुक्ते अस्व II, 6, 8.
*या इषवो यातुं II, 17, 7.	*यो वशिवतमो II, 7, 14.	विराजो दीहोऽसि II, 9, 13.
या ओषधयो या नद्यः I, 7, 9.	यौगन्धरिरेव नो राजा II, 11, 12.	*विश्वस्य केतुर् I, 11, 26.
यौ स्वस्तिमपिः II, 3, 31 1.		विश्वा उत त्वया वयं I, 5, 5; 10; 15.
*यां जनाः प्रति° II, 20, 27; 29.	*राकामहं मुहवां II, 11, 10.	विष्णुर्योनिं कल्पयतु I, 12, 1.
या त एषा ररात्या II, 22, 1.	राष्ट्रभृदसि सप्ताहा° II, 9, 8.	विष्णो अष्टेन रूपेण I, 12, 6.
या तिरयो नि° II, 8, 5.	राष्ट्रभृदस्वधिपत्या° II, 9, 9.	वीतिहोत्रा छतद्वसू I, 11, 11.
या देवीस्ततः II, 12, 8.	राष्ट्रभृदस्वाचार्या° II, 4, 12; 9, 7.	वृषासि II, 21, 27.
यानि भद्राणि I, 13, 3.	रद्रस्य देवस्य II, 18, 26.	व्यस्य योनिं प्रति रेतो I, 12, 8.
यामाहरज्जमदपिः II, 8, 10.	रद्राय देवाय II, 18, 18.	व्युत्पन्नूरमुदचम्बापः I, 1, 7.
यासौ राजा वरुणः I, 2, 3; II, 7, 18.	रेवतीस्त्वा II, 2, 3; 7, 27.	व्रतं च मे II, 5, 9.
यासां देवा दिवि I, 2, 4.	रोचनायाजिराया° II, 21, 6.	
यास्तिष्ठन्ति या II, 19, 2.		शण्डेरथशण्डिकेर II, 13, 8.
*यासो राक्षे II, 11, 11.	*वज्रिणो नाम स्थ II, 17, 22.	शतमिषु शरदः II, 4, 3.
*युञ्जन्ति ब्रह्म I, 6, 2.	*वज्रिणो नामासीयं II, 17, 19.	शं ते अपिस्त्वह II, 12, 7.
ये गन्धर्वा अप्सरसश्च I, 7, 8.	वस्त्रमिव ते वृष्टे II, 21, 11.	शं ते हिरण्यं I, 1, 10.
ये च वोऽच II, 20, 20.	वह वपां II, 20, 28.	शर्म वर्मदम् I, 8, 1.
ये चेह पितरो ये II, 19, 7.	वाज्यसि II, 21, 26.	शर्वस्य देवस्य II, 18, 23.
ये दन्दशूकाः II, 17, 13.	(वायुनानेरिषुण II, 21, 3.)	शर्वाय देवाय II, 18, 15.
*येऽदो रोचने II, 17, 6.	वायो प्रायश्चित्ते I, 10, 4.	शस्त्रपरिकुपितेन II, 22, 6.
येन पूषा ... तेन ते II, 1, 6; 7, 9; 14, 20.	वास्तोष्यते प्रतरणो II, 15, 20.	शिवं शिवम् II, 15, 22.
येन पूषा ... तेनास्त्रायुधे II, 1, 4; 7, 7; 14, 18.	*वास्तोष्यते प्रति II, 15, 18.	शिवेन त्वा चक्षुषा I, 2, 5.
येन भूयश्चराख्यं II, 1, 5; 7, 8; 14, 19.	*वास्तोष्यते श्रमया II, 15, 19.	शिवो नामासि II, 7, 3.
		शिवो मोप तृष्टस्य II, 7, 26b.
		शुनमहं हिरण्यस्य II, 8, 3.
		शुभिके शिर आ रोह II, 8, 9.

- शुण्वाम शरद° II, 5, 18.
 अज्ञा च मे II, 5, 4.
 अज्ञेव ते वृष्टे II, 21, 14.
 *श्रीणामुदारो II, 11, 27.
 श्रीक्षे स्तूपः II, 15, 11.
 श्रुतं च मे II, 5, 6.
 श्वानमिच्छादन्न II, 16, 11.
 श्वासिन् उप सृशत II, 18, 36.
 षड्रुतभ्यः I, 3, 12.
 सैराधन्वे देव्यै II, 8, 6.
 सै स्रवन्तु दिशो II, 21, 15.
 सखा सप्तपदा भव I, 3, 14.
 सख्यं ते गमेयं I, 3, 14 b.
 सं काश्यामि वहतुं I, 7, 10.
 सत्यं च मे II, 5, 7.
 सत्यिनोत्तमिता भूमिः I, 6, 1.
 *स त्वं नो अग्ने I, 4, 15; 7, 6;
 8, 14; II, 4, 10; 22, 17.
 सदसस्त्यतिमङ्गुतं I, 9, 8.
 सं तच्चा हन्ति II, 16, 9.
 सं नो मर्गसि I, 3, 14 c.
 सप्तर्षयः प्रथमां I, 9, 7.
 सप्त सप्तभ्यो होवाभ्यो I, 3, 13.
 सप्तिरसि II, 21, 25.
 समजैवमिमा अहं I, 16, 6.
 समञ्जन्तु विन्धे देवाः I, 11, 3.
 समध्वरायोषसः I, 14, 6.
 समयाव सं कल्प्यावहे I, 3, 14 c.
 समञ्जन्त उप II, 18, 39.
 समश्वा वृषणः II, 16, 10.
 समिदसि समे° II, 6, 4.
 समिधमाधायामि II, 6, 13.
 *समोची नामासि II, 17, 14.
 समुद्रं वः प्र हिणोमि II, 9, 14.
 समुद्राहूर्मिर्मधुमान् II, 3, 2.
 *समुद्रे त्वा नृमणाः II, 11, 23.
 सं मापि वर्चसा II, 6, 7.
 सम्राजं च II, 8, 8; 22, 20.
 सम्राज्ञी अशुरे भव I, 6, 6.
 सरस्वति प्रेदमव I, 3, 5.
 सरस्वती ते हस्तं II, 3, 6.
 सरस्वत्यै त्वा II, 3, 16.
 सर्वखादात्मनस् II, 14, 10.
 सविता ते हस्तं II, 3, 5.
 सवित्रे त्वा II, 3, 15.
 सा त्वमस्यमूहं I, 3, 14 f.
 सा विराट् II, 10, 14.
 सिगसि नसि वज्रो I, 13, 9.
 सुकिंशुकै शल्ललिं I, 6, 4.
 सुगं पन्थानं I, 6, 11.
 सुप्रजाः प्रजया भूयाः II, 3, 25.
 सुप्रजाः प्रजया भूयासं II, 6, 1b.
 सुमङ्गलीरियं तधूः I, 9, 5.
 सुवरपां त्वीषधीर्मां II, 14, 13.
 सुव स्वाहा I, 10, 12; II, 12,
 13; 27, 23.
 सुश्रवस्तुश्रवसं II, 5, 1.
 सूर्यमृतं तमसो II, 12, 10.
 *सोम आयुष्मान्स II, 14, 6.
 सोम एव नो राजा II, 11, 13.
 सोमः प्रथमो विविदे I, 3, 15.
 सोमस्यै हस्तं II, 3, 4.
 सोमस्य तनूरसि II, 7, 20.
 सोमाय जनिविदे I, 4, 1.
 सोमाय त्वा II, 3, 14.
 सोमेनादित्या बलिणः I, 9, 7.
 सोमो ददन्नन्धरीय I, 3, 2.
 स्वावित्र्य पदास्व II, 11, 19 b
 (=Sudars.: II, 11, 20).
 स्वषाणं अशुराणां I, 6, 7.
 स्मृतं च मेऽस्मृतं II, 5, 2.
 खोना पृथिवि II, 15, 2; 18, 8.
 खधा स्वाहा II, 19, 12; 21, 8.
 खर्दिवादित्येन II, 21, 4.
 खस्ति नः पूर्णमुखः II, 18, 32.
 स्वाहा पित्रे II, 19, 8; 10.
 हतशङ्खो हत° II, 16, 13.
 हयोऽसि II, 21, 21.
 हस्तियशसमसि II, 21, 31.
 हिरण्ययी अरणी I, 12, 3.
 हिरण्यवर्णाशुचयः पावकाः
 प्र I, 2, 1; II, 7, 16.
 हिरण्यवर्णाशुचयः पावका
 यासु I, 2, 2; II, 7, 17.
 *हेतयो नाम स्व II, 17, 20.

INDEX OF IMPORTANT WORDS.

अकर्णक II, 14, 1.	अनुपदस्त II, 19, 14-16.	अरणी I, 11, 8.
अक्षित II, 11, 17; 18.	अनुहृत I, 13, 6.	अरिष्ट II, 10, 7.
अक्षया I, 13, 6.	अनुह्य II, 22, 9.	अरुन्धती I, 9, 7.
अभिगर्भ I, 12, 5.	अन्तरिक्ष I, 10, 7.	अर्जुन II, 16, 8.
अघ I, 4, 7; 11; II, 13, 3; 4.	अन्वासारिन् II, 18, 44.	अर्णव I, 10, 7.
अघायु II, 15, 3.	अपराजित I, 13, 4.	अलक्षि p. xxviii; I, 1, 5.
अजिर II, 21, 6.	अपरिदाकृत II, 13, 11.	अवजिह्वक II, 21, 32.
अजीत II, 5, 20.	अपाश II, 7, 26.	अविच्छिद् II, 22, 6.
अजोपकाशिनी II, 13, 10.	अपिशाचधीत I, 13, 1.	अवीरघ्नी I, 8, 2.
अतिबल II, 17, 11; 12.	अपूपघृताङ्गति II, 21, 1.	अम् with सम् II, 18, 39.
अतिरात्र II, 21, 1.	अप्रजस्ता I, 4, 11.	अशाकुन I, 13, 6.
अत्यासारिन् II, 13, 1.	अभाग II, 6, 12.	अमून्योपस्था I, 4, 8.
अथर्वाङ्गिरस् II, 21, 5.	अभियह II, 7, 21.	असील I, 17, 8.
अदेव II, 22, 10.	अभियाहिन् II, 7, 23.	असोण I, 13, 1.
अधिपत्यासन्दी II, 9, 9.	अभिज्ञस्तिपावन् II, 2, 7; 8.	अश्वतरी II, 22, 2.
अधिविचर्तन I, 17, 10.	अभित्री II, 8, 8.	अस् to be: स्था: p. xix; I, 9, 3;
अधोरामं II, 16, 2.	अम् II, 13, 5.	नसि p. xxvii; I, 13, 9.
अध्याचार II, 17, 27.	अमत II, 22, 2.	अस् to throw, with वि I, 12, 8.
अध्वपति II, 3, 32.	अमु (अमूहम्) p. xxvii; I, 3, 14 f.	असित II, 17, 14.
अध्वर I, 5, 7.	अमृताङ्गति II, 15, 44.	असृत II, 12, 1.
अननुव्रत II, 19, 1; 3; 5.	अय p. xxv; II, 13, 7; 9.	अहिंस II, 17, 11; 12.
अनपेक्षित p. xvii; I, 8, 7.	अयस् I, 5, 18 (bis).	आकृत I, 10, 9.
अनभिज्ञस्ती p. xxviii; I, 5, 18.	अयस् p. xxvii; I, 4, 16; 5, 18 (tris).	आकृति I, 10, 9.
अनाग II, 10, 10.		आगन्तु II, 3, 1.
अनाहणस् II, 2, 11.		

आचार्यासन्दी II, 4, 12; 9, 7.	उपवीर II, 13, 9.	काट I, 10, 7.
आणि II, 4, 15.	उषांशु p. xxiii; II, 3, 2.	कामप्र I, 13, 4.
आधीत I, 10, 9.	उरस्य II, 14, 1.	कामाद्यानी p. xxiv; II, 8, 10.
आधीति I, 10, 9.	उल II, 22, 6.	काम् (with चव ?) p. xxv; II, 16, 2; 5.
आन्तरिक्ष p. xxiv; II, 17, 8.	उलूखल II, 16, 2.	कुतुर्वक II, 16, 13.
आपि II, 2, 8.	उलूखल II, 13, 8; 9; 16, 12.	कुप with परि II, 22, 6.
आमु II, 19, 1; 3; 5.	उर्ज I, 10, 8.	कुल्य I, 5, 2.
आयमंगी II, 11, 18.	उह I, 7, 8 (उह्यमानाम्).	कुब्जा II, 20, 28.
आयुर्दा II, 2, 1.		कुट्टदन्त II, 13, 12.
आयुष्मत्यक्षी I, 8, 3.	अतुधा II, 4, 4.	कूर्कुर II, 16, 1.
आर्जि II, 16, 2.	अस्त्रिय I, 11, 2.	कृत p. xxiii; II, 2, 3; 5.
आर्द्रोह II, 19, 2.		कृतिन् I, 16, 4.
आर्य II, 2, 8.	एकत्रात्य II, 16, 3; 6.	कृत्तिका I, 9, 7; II, 2, 3.
आवर्तन II, 22, 7; 8.	एकाष्टका II, 20, 33-35.	कृष्टि II, 2, 7.
आस् with परि p. xxv; II, 13, 7.	एज् II, 16, 1.	कृष्णवर्त्तन p. xxv; II, 14, 2.
•आसन्दी II, 9, 7-9.	ऐरम्म I, 3, 6.	केतु II, 21, 7.
आस्त्र II, 21, 33.	ऐरावत II, 17, 9; 10.	केतुमत् II, 18, 10.
इ (पितेति, क्षेत्रसि) p. xxviii; II, 14, 1; 22, 5.	औषधि p. xxiv; II, 7, 25.	केशिनी II, 13, 10.
इत् (न्यत्) p. xxvii; II, 17, 13.		कौबेरक II, 13, 11.
इष I, 10, 8.	औन्निर्य II, 8, 1.	क्रतु I, 10, 9.
इषुधिमत II, 18, 46.	औलव II, 16, 2.	क्रुष् with परि II, 22, 9.
	औलूखल II, 20, 34.	क्रूर I, 17, 9.
उक्थ II, 21, 1.		क्रोमन् II, 14, 2.
उष् with वि I, 1, 7.	कन्यला I, 4, 4.	पण with वि (व्यण्ण ?) p. xxii; II, 2, 3.
उक्षीर्वादिन् II, 8, 2.	कपालप II, 14, 1.	चेचिय II, 12, 10.
उक्षीर्वाविन् II, 14, 1.	कर्त II, 17, 3.	चेनी II, 12, 6.
उद्दरसर्पिन् II, 17, 4.	कलि II, 13, 7.	खजापा II, 10, 10.
उदल p. xxiv; I, 11, 19.	कलावध्रीव II, 17, 19.	गर्त II, 17, 3 v.l.
उदुज II, 13, 7.	कक्षप I, 2, 2.	
उपबाम I, 10, 7.		

गा with प्र I, 3, 5 (प्र गाया-
मसि).

गीर्हपथ I, 4, 8.

गुह्य I, 5, 2 v.1.

गृह with अप II, 7, 12.

गृहप II, 18, 33.

गृहपति (अपि) I, 8, 4.

गृहपी II, 18, 34.

ग्रा II, 2, 3.

ग्रम् II, 8, 3 (अग्रमेवम्).

ग्रह with वि II, 16, 5.

ग्रह II, 7, 21.

ग्राहि II, 12, 10.

घोषिन् II, 18, 35.

चक्रिन् II, 16, 9.

चर् (उवाचरेत्) p. xxi; I, 16, 2.

चि with वि II, 18, 37.

चित् I, 10, 9.

चित्ति I, 10, 9.

चिबुक I, 17, 1 v.1.

चुबुक I, 17, 1.

च्यवन II, 13, 8; 9.

क्षत् II, 16, 3; 6; 9-11.

कन्दस् II, 11, 1.

जघन्य II, 14, 1.

जङ्घा I, 17, 4.

जङ्गम II, 7, 22.

जन; विजातायां II, 14, 2.

जनत् II, 21, 5.

जनिविद् I, 4, 1-3.

जम् II, 17, 1.

जमदग्नि II, 8, 10.

जयन्त II, 18, 13; 30.

जरदष्टि II, 4, 2.

जरस् II, 2, 1 (bis).

जरायु II, 11, 16; 20.

जरिष्णु II, 2, 11.

जर्तु I, 7, 1.

जामिर्शंस II, 12, 10.

जारघ्नी I, 10, 3-6.

जीवसू I, 1, 4.

जीवातु II, 7, 26.

जीवी I, 9, 4.

जैत्र्य II, 8, 1.

तच्चक II, 17, 9; 10.

तच्चन् II, 16, 9.

तनु pp. xix, xxviii; I, 10, 3 6;
II, 2; II, 7, 20; 22, 1.

तप with आ I, 3, 4.

तपस् I, 10, 8.

तपस्व I, 10, 8.

ताल्य II, 15, 3.

तिरस्तराजिन् II, 17, 17.

तिर्यच् II, 8, 5.

तिलदा II, 11, 19.

तिल्लि II, 15, 3.

तूल II, 16, 8.

तुलान् I, 1, 10.

तेक II, 16, 8.

हृष्टिन् II, 17, 13.

दन्द्शूक II, 17, 1; 13.

दर्श I, 10, 9.

दशमास्व II, 11, 15.

दशवीर I, 6, 12.

दशस्व p. xx; I, 11, 11.

दा (अव अदास्व) p. xxviii;
I, 4, 4.

दिश् with निस् I, 1, 5.

दिस्व II, 17, 8.

दीक्षा I, 4, 4.

दुश्क्त II, 2, 9.

दुश्दित I, 13, 5.

दुला II, 16, 8.

दुस्वप्न I, 13, 5.

देवजातु II, 21, 6; 7

देववत् II, 22, 10.

देवसेना II, 18, 40.

द्रविण I, 10, 7.

द्वाराप II, 18, 42.

द्वारापी II, 18, 43.

धनञ्जय II, 8, 2.

धर्णसि I, 10, 7.

धर्मन् II, 3, 12.

धा I, 9, 2 (आधित:); with
पर्यधि(?) p. xxiii; II, 2, 8.

धा I, 4, 10 (धयन्तम्).

धाव् with अव p. xxvi; II, 16, 7.

धी II, 2, 3.

धृतराष्ट्रिस्त II, 17, 9; 10.

धनुका I, 13, 3.

धनुमन्था II, 10, 9.

ध्रुवचिन्त I, 9, 6.
 ध्रुवतस् I, 9, 6.
 ध्रुवता I, 9, 7.
 ध्रुवयोनि I, 9, 6.
 ध्वंसस् I, 17, 4.
 नक्तचारिन् II, 14, 1.
 नभस् I, 10, 8.
 नभस्स I, 10, 8.
 नर्दबुद्ध II, 22, 7.
 नवगत् II, 20, 36.
 नाष्ट I, 11, 2.
 नायकान् I, 10, 3-6.
 नामन् I, 10, 9.
 निजिह्वन् II, 21, 32.
 निधान II, 1, 8.
 निधिगोप II, 5, 1.
 निर्वर्त्त II, 22, 12.
 निर्वर्त्तति II, 22, 11.
 निर्वर्त्तय I, 6, 14.
 निवर्त्त II, 22, 9.
 निवर्त्तन II, 22, 7; 8.
 निवात I, 13, 7.
 निम् I, 4, 9.
 निशोद्यचारिन् II, 14, 2.
 निषङ्गिन् II, 18, 45; 46.
 निष्कर्त्तु I, 7, 1.
 नीललोहित p. xlii; I, 6, 8.
 पण् with प्र p. xxi; II, 22, 4.
 पतिव्री I, 1, 5; 10, 3-6.
 पतिपुत्र I, 4, 4; 9.

पतिवति p. xix; I, 10, 2.
 पक्व II, 21, 33; with चक्ष II, 19, 1; 3; 5.
 पक्ष II, 9, 13.
 परमेष्ठिन् II, 18, 1.
 परस्व II, 2, 10.
 परि II, 22, 5.
 परिक्रोश II, 22, 9.
 परिषप p. xxi; I, 13, 5.
 परिधि II, 2, 4; 17, 3; 22, 24.
 परिवत्सरीण II, 20, 34.
 परिषीत p. xxvii; II, 22, 5; 6.
 परिस्रुत II, 15, 4.
 परिहृत I, 13, 6.
 परीवाद I, 13, 5.
 परोक्ष्यति II, 17, 13.
 पर्वतपूरव p. xxiv; II, 9, 1.
 पर्वतभेषज II, 9, 1.
 पर्वतवर्चस् II, 9, 1.
 पर्वतायुष II, 9, 1.
 पशुघ्नी I, 10, 3-6.
 पादावनेजनी II, 9, 14.
 पिन्व with प्र II, 18, 38 v.l.
 पी with प्र I, 14, 7; II, 20, 35.
 पुंसुवन II, 11, 14.
 पुचनान् I, 14, 3.
 पुष्य I, 11, 8.
 पुरोवसु I, 7, 1.
 पुष्टिवर्धन I, 8, 4.
 पू with प्र II, 18, 38.
 पूर II, 8, 3.

पूरव n. p. xxiv; II, 9, 1.
 पूर्णमास I, 10, 9.
 पूर्णमुख II, 18, 32.
 पूर्ववत् I, 3, 4.
 पुतनाजि II, 8, 2.
 पुंदाकु II, 17, 15.
 पुत्रि II, 11, 20.
 पू (पूर्व) p. xvi; I, 1, 9.
 पीच I, 4, 7; 8; II, 13, 3; 4.
 गौचमृत् I, 4, 11.
 प्रजाघ्नी I, 10, 3-6.
 प्रत्यक्ष I, 17, 9.
 प्रबोध II, 16, 14.
 प्रमर्षी p. xix; I, 10, 1.
 प्रसव I, 10, 7; II, 3, 24.
 प्रसाधनी II, 8, 7.
 प्रसू p. xviii seq.; I, 9, 3.
 प्राजापत्य I, 13, 1.
 प्रायश्चित्ति I, 10, 3-6.
 फलिग II, 22, 3.
 बर्ह with उप I, 11, 7.
 बाध with परि II, 2, 9.
 बोध p. xlv; II, 16, 14.
 ब्रह्मचारिन् II, 22, 1.
 ब्रह्मयस्युच II, 13, 12.
 ब्रह्मन् p. xxiv; II, 1, 3; 8, 4.
 ब्राह्मण II, 10, 7; 11, 13.
 भग I, 10, 7.
 भर्तु II, 2, 10.
 भव II, 18, 5.

भागिन् II, 6, 12. ६	युष्मद्, प. for वः, p. xxi seq.; II, 22, 9.	वाताञ्जिर II, 18, 10.
भू (बभूव) p. xvii; I, 3, 14.	योगन्धरि p. xlii; II, 11, 12.	वालवन्धन II, 16, 1.
भूय II, 22, 7.	रघोराज II, 13, 11.	वाशित II, 13, 7.
मधव II, 10, 5.	रमति II, 18, 7.	विकेश I, 4, 9; II, 13, 12.
मधु I, 10, 8.	रराट II, 22, 2.	विज्ञात I, 10, 9.
मनस्क II, 21, 33.	रराव II, 22, 1.	विज्ञान I, 10, 9.
मन्धावका II, 16, 8.	राजवन्धव p. xxiv; II, 17, 26.	वितूल II, 16, 8.
मन्थनस I, 3, 6.	रायस्योष I, 9, 1.	वितुष्ट II, 16, 15-17.
मेर्क II, 13, 9.	राष्ट्रभृत II, 4, 12; 9, 7-9.	वित्त I p. xix; I, 10, 2.
मशक II, 16, 15-17.	रद् I, 4, 7; 9 (रदत्यः); II, 13, 3-5.	विद् I, 3, 14 f (वित्तवै); p. xxiv; II, 6, 8 (वित्तवै).
मही I, 6, 13.	रद् with प्रत्यय II, 18, 2.	विद् with आ I, 16, 5.
मौसपिप्पलि II, 21, 1.	रेतोभृत I, 3, 14 f.	विधरणी II, 8, 5.
माधव I, 10, 8.	रेवती II, 2, 3.	विधुर II, 14, 1.
मायोभव I, 3, 10.	रोचन II, 21, 6.	विधुति II, 18, 6.
मि with प्र I, 8, 5.	रोचिष्णु I, 3, 14 c.	विराज I, 6, 5; 7; II, 8, 8.
मिश्रवासस II, 13, 11.	रोहित p. xxiv; II, 16, 7.	विपुलचक्र II, 11, 12; 13.
मिह II, 22, 5.	रक्षिणी p. xxviii; I, 10, 3-6.	विष्ण II, 8, 4.
मीरुषी II, 18, 12.	रक्षी I, 1, 3.	विश्वजन II, 9, 4.
मीरुस II, 18, 11.	रत्ननखन II, 13, 12.	विश्ववत्स I, 10, 7.
मुखयोग I, 9, 7.	रुम् with प्र II, 19, 1; 3; 5.	विषवलि II, 17, 4.
मूर्धन्वत् I, 3, 4.	रहित p. xxiv; II, 16, 8.	विहृत I, 7, 1.
मृत्पुपाश I, 4, 7.	वध् with अ I, 9, 9.	वृज II, 19, 1; 3; 5.
मृध II, 22, 1.	वन् with प्र II, 22, 4 v.1.	वृत् with नि II, 22, 9.
मृन् with प्र II, 13, 12.	वर्प to shear, II, 1, 1; 3-8.	वृध् with उद् II, 13, 7.
मेथी (v.1. मेधी) I, 1, 10; 9, 5.	वसु II, 1, 7.	वेद II, 14, 3.
मेव I, 7, 10.	वर्त्तकरण I, 17, 5.	वेदर्व II, 17, 27.
यकत II, 14, 2.	वजिनीवत् I, 3, 5.	वैशालिय II, 17, 9; 10.
यज् with चव II, 21, 32.	वतपत्नी II, 12, 8.	वध्वर II, 16, 15-17.
यु I, 3, 14 b; with प्र II, 3, 1; with वि I, 8, 8.		व्वा with उपसम् II, 2, 7.
		शक्तसद् I, 13, 8.

शङ्ख II, 16, 13.
 शचीपति I, 1, 9.
 शण्ड II, 13, 9.
 शण्डिकेर II, 13, 8.
 शण्डेरथ II, 13, 8.
 शतशारद II, 7, 26.
 शतहिमा I, 8, 3.
 शतायुस् II, 2, 6.
 शफिन् II, 17, 13.
 शबल II, 16, 2.
 शम् p. xvi, xx; I, 1, 10; II, 11.
 शाक II, 7, 22.
 शाबल (v.l. शानुल) I, 17, 7.
 शुक् I, 10, 8.
 शुक् (शेचिष्ट) p. xix; I, 9, 3.
 शुचि I, 10, 8.
 शुनक II, 16, 3; 6.
 शुन्ध II, 1, 7.
 शुभिका II, 8, 9.
 शुलहस II, 14, 1.
 शृ with सं II, 7, 26.
 शेवल II, 11, 20.
 श्लाम II, 16, 2.
 श्रि, see स्त्रि.
 श्रोणी I, 17, 4.
 श्वलोमिनी II, 13, 10.
 श्वश्रू I, 1, 8; 6, 6.
 श्रासिन् II, 18, 36.
 श्विच II, 17, 18.
 श्वेत II, 17, 26; 27.
 शैराधनी II, 8, 5; 6.
 सगन्धर्वीशरत्न II, 5, 10.

संक्राम II, 22, 6.
 सजात I, 6, 7.
 सन्नानि II, 13, 11.
 सन्नासाह II, 8, 2.
 सन्धि II, 14, 2; 19, 6.
 सप्तभिघ्नी I, 16, 5.
 सपिल II, 3, 2.
 सप्तपद p. xvii; I, 3, 14 a.
 सप्तर्षि I, 9, 7.
 सप्तथस् p. xlii; II, 15, 2.
 सम् for शम् p. xvi; I, 1, 10.
 समनुष्यराज II, 5, 10.
 समर्थयितु II, 18, 31.
 समानवसन II, 16, 12.
 समिद्ध p. xxiii; II, 2, 11.
 समुद्र I, 10, 7.
 समुद्रि II, 8, 2.
 संप्रिय I, 3, 14 c.
 सम्राज II, 8, 8.
 सृष्टाडासन्दी II, 9, 8.
 सद्योनि I, 11, 7; 8.
 सरस्वक II, 16, 7.
 सरस्वत् I, 10, 7.
 सरीक्षप II, 17, 1.
 सरेतस् I, 11, 7.
 सरोवृद्ध II, 17, 2.
 सर्वव्रत II, 5, 10; 6, 13.
 सविद्यानर II, 3, 23.
 ससरनतण्ड II, 16, 8.
 सहमान I, 15, 2.
 सहस् I, 10, 8.
 सहसाम (?) p. xx; I, 11, 4.

सहस्र I, 10, 8.
 सहस्रधार II, 20, 35.
 सा (सि), सिक्का for सिक्का
 II, 22, 10; परिचीत II, 22,
 5; 6; p. xxvii.
 सवस्त्री II, 21, 1.
 सारमेय II, 16, 2; 9; 10.
 सारय II, 16, 12.
 साल् p. xlv; II, 11, 12.
 सि, see सा.
 सिन्धु I, 10, 7.
 सीरा I, 6, 13.
 सीसर p. xxvi; II, 16, 9; 10.
 सीसरम II, 16, 9; 10.
 सीसरीदत (?) p. xxvi; II, 16,
 9; 10.
 सुकेत I, 5, 16.
 सुपेशस् II, 1, 7.
 सुप्रजास्व I, 3, 3.
 सुवीरण (v.l. सुवीरिण)
 p. xxvi; II, 16, 3; 6.
 सुमनस्मान I, 3, 14 c; 4, 9.
 सुवर्=स्वर् I, 10, 12; II, 1,
 8; 11, 9; 12, 13; 14, 13;
 14; 22, 23.
 सुशेव I, 5, 17.
 सुसैसद् I, 8, 4.
 सुसीना II, 13, 4.
 सुजतजत II, 18, 31.
 सुजत I, 3, 14 f.
 सूर्यवर्चस् I, 1, 8.
 क्षत I, 13, 6.
 सीधव I, 3, 4.

INDEX OF IMPORTANT WORDS.

109 .

सौम्य I, 1, 1; II, 14, 14.	सम् caus. II, 16, 4.	हस्तियशसं II, 21, 31.
सीसोक्त II, 1, 4; 5.	स्फोति II, 26, 33.	हस्तियशसिन् II, 21, 31.
सूप II, 15, 11.	सज् I, 4, 11.	हस्थ II, 17, 2.
सृ I, 8, 1 (उपसृतिरे). •	सि (विस्तयाते) p. xvi; I, 11, 6.	हृत् p. xxvii; I, 9, 10; II, 17, 13.
स्पर्शति II, 16, 13.	सज् II, 17, 16.	हिंकार II, 12, 1.
स्सविचो II, 11, 19.	सर्ग I, 5, 12.	हिरण्यवर्षस II, 7, 25.
स्सकिर II, 2, 11.	हन् with विवि II, 21, 19; सं	हिरण्यहस्त I, 3, 6.
सुषाराज II, 15, 10.	हयः p. xx; I, 11, 11.	होवा I, 3, 13.
सपन I, 1, 7.		

OXFORD

PRINTED AT THE CLARENDON PRESS

BY HORACE HART, M.A.

PRINTER TO THE UNIVERSITY

• ARYAN SERIES OF 'ANECDOTA'.

(Crown quarto, stiff covers.)

• Buddhist Texts from Japan. 1. *Vaṅgrakṣedikā*. Edited by the Right Hon. F. MAX MÜLLER. 3s. 6d.

Buddhist Texts from Japan. 2. *Sukhāvati-Vyūha*. Edited by the Right Hon. F. MAX MÜLLER and BUNYU NANJIO, M.A. 7s. 6d.

Buddhist Texts from Japan. 3. The Ancient Palm-leaves containing the *Pragṇā-Pāramitā-Hṛdaya-Sūtra* and the *Uśnīṣha-Vigaya-Dhāraṇī*, edited by the Right Hon. F. MAX MÜLLER and BUNYU NANJIO, M.A. With an Appendix by G. BÜHLER. 10s.

Kātyāyana's *Sarvānukramanī* of the *Rigveda*. With Extracts from Śaṅgurusishya's Commentary entitled *Vedārthadīpikā*. Edited by A. A. MACDONELL, M.A., Ph.D. 16s.

The *Dharma-Saṃgraha*. Edited by KENJIU KASAWARA, the Right Hon. F. MAX MÜLLER, and H. WENZEL. 7s. 6d.

The *Buddha-Karita* of Asvaghosha. Edited, from three MSS., by E. B. COWELL, M.A. 12s. 6d.

• Oxford

AT THE CLARENDON PRESS

LONDON, • EDINBURGH, AND NEW YORK

HENRY FROWDE, M.A.

